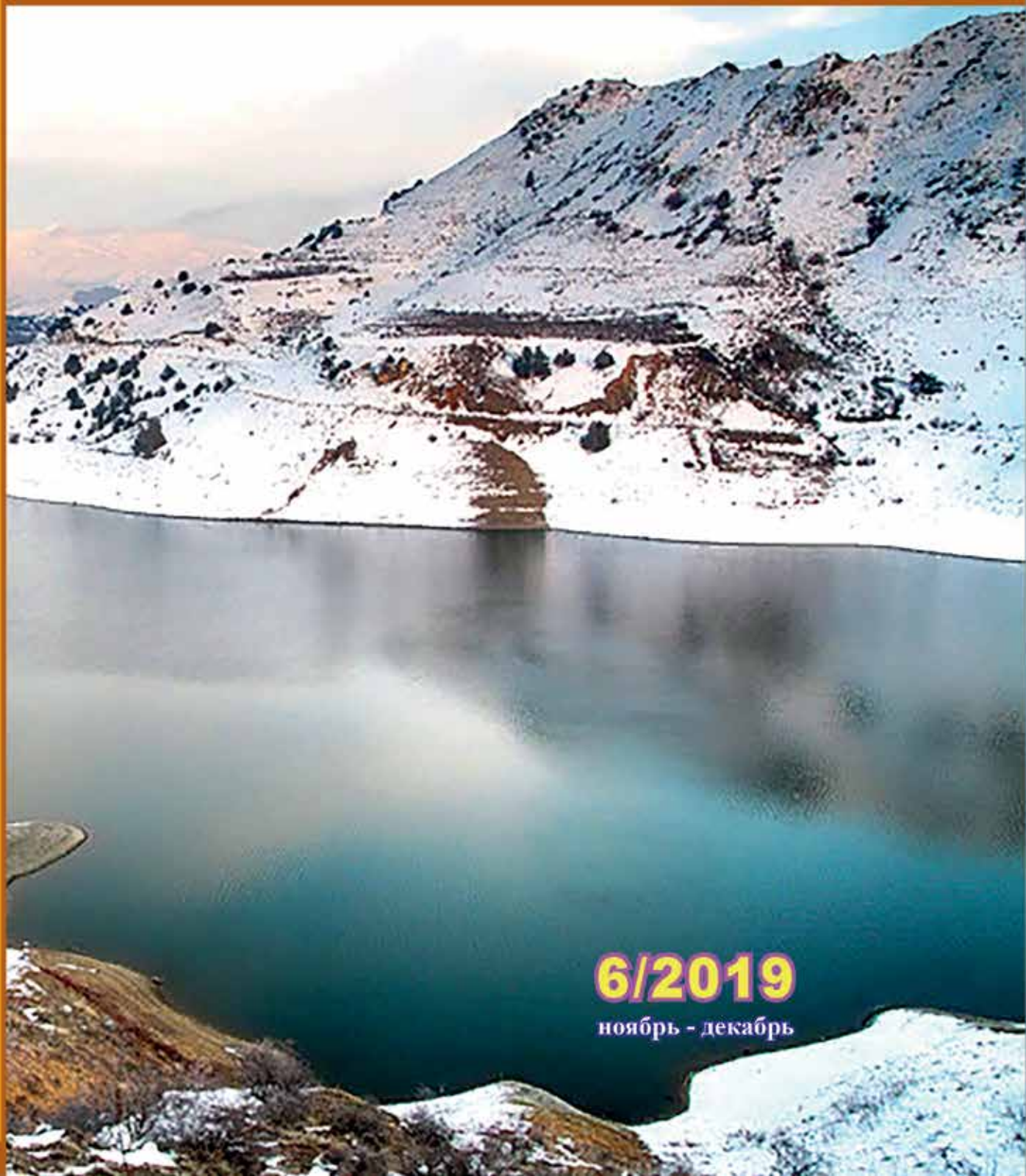

16+

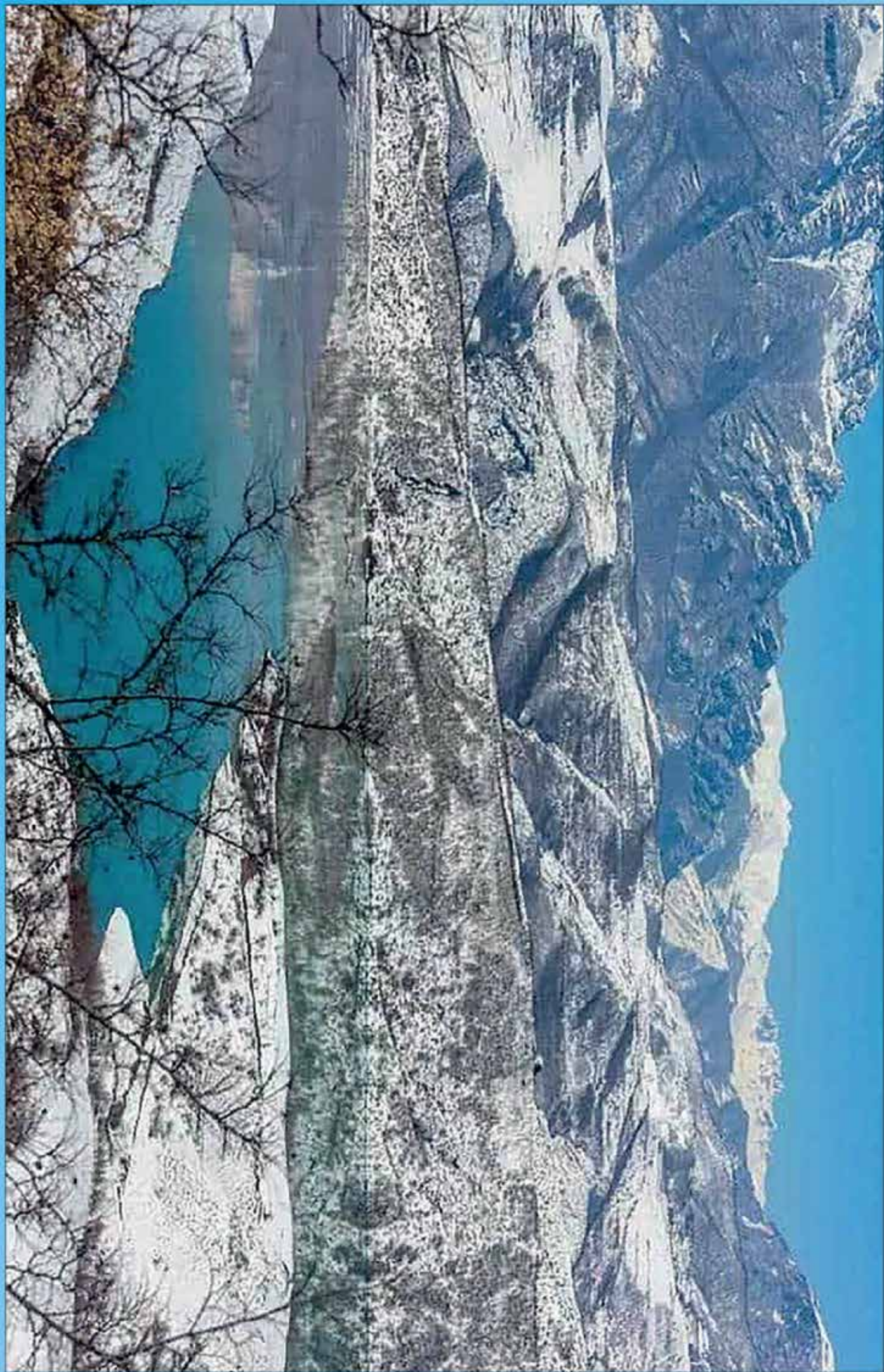
ISSN 0235 - 0173

Самур

6/2019

ноябрь - декабрь

С а м у р

**Йиса ругудра акъатзавай литературно-художественный
ва общественно-политический журнал**

Литературно-художественный и общественно-политический
журнал. Выходит 6 раз в год.

Учредитель:
Министерство информатизации,
связи и массовых коммуникаций
Республики Дагестан

1952-йисалай акъатзава.

Издається с 1952 года.

6

2019

ноябрь - декабрь

Государственное бюджетное
учреждение Республики Дагестан
“Редакция республиканских лите-
ратурных журналов “Соколенок”
и “Литературный Дагестан”

КБИЛЕР

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Мурад Агъмедов. КъетIен везифайрин
генерал. *Макъала*.....3

ШИИРАТ

Ханбиче Хаметова. Банидин монолог.
Шир.....12

ГБИКАЯТ

Абдуселим Исмаилов. Цун хура. Рекъин
къейдер – рикIин гъиссер.....17

ШИИРАТ

Аллагъяр Абдулгъалимов. Ялна фикир
дегънейриз. *Ширар*.....24

ГБИКАЯТ

Нариман Ибрагъимов. Зегъерлу къясас.
Повестдин эхир.....32

ШИИРАТ

Вадим Жамалдинов. Зун уьмуьрдин
лепедала, гар хъана. *Ширар*.....59

ГБИКАЯТ

Гъажи Ильясов. Художникдин суьгъбе-
тар.....66

ЗАИДИН ГЪАСАНОВАН 70 ЙИС

Абдуселим Исмаилов. Жегъил чIавар.78
Заидин Гъасанов. Лезгийрин риваят...81

РУКОВОДИТЕЛЬ -
КЪИЛИН РЕДАКТОР
Мурад Мегьемедович
АГЪМЕДОВ

КЪИЛИН РЕДАКТОРДИН
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ВА
ЖАВАБДАР РЕДАКТОР
А. ИСМАИЛОВ

РЕДАКЦИЯДИН КОЛЛЕГИЯ:

КЪ. АКИМОВ
М. БАБАХАНОВ
ГЪ. ГАШАРОВ
З. КЪАФЛАНОВ
А. КЪАРДАШ
Х. ХАМЕТОВА
А. МИРЗАБЕКОВ

Электронный адрес:
ismailov.abduselim@yandex.ru

Компьютердал верстка
авурди **Ф. ГЪАЖИЕВ**.

Чи телефонар:
Къилин редактор 67 -16 -31
Редактор 67 - 36 - 28, 67-89-60
Бухгалтерия 67-18-75

Самур №6 2019
ноябрь - декабрь
На лезгинском языке

ГЪИКАЯТ

Шихнесир Къафланов. Гуьлуьшана гайи бахт.
Гъикая.....86

САТИРА ВА ЮМОР

Абдул-Фетягь. Космосдиз фена хтай лезги.
Юмореска.....90

КЪАРАВИЛИЯР.....95

Выход в свет 25.11. 2019 г.

Тираж 378 экз

Печать офсетная

Бумага офсетная

Формат 70 х108 1/16

Усл.печ. л. 8,4 Усл. изд. л. 8,7

Заказ № 479

Цена свободная.

Типография: ООО «Издательство «Феникс - пресс»
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
пр-т Петра I, 61

Регистрационный номер: серия ПИ №ТУ05-00414 выдан
Управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан от
22.04. 2019 г.

***Редакция и издатель:** Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан “Редакция республиканских литературных журналов “Соколенок” и “Литературный Дагестан”.*

***Адрес редакции и издателя:** 367000, РД,
г. Махачкала, ул. Даниялова 55.*

Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад тахьун мумкин я. Макъалайрин, абура гъизвай делилрин дуьзвилини патахъай жаваб авторри чпи гуда. “Самур” журналдиз акъатай материалар печатдин маса органра чап хъийидайла, журналдин твар кьун

Редактордин гаф

Мурад АГЪМЕДОВ

КЪЕТИЕН ВЕЗИФАЙРИН ГЕНЕРАЛ

2017-йисан сентябрдин эхиримжи йикъара Дагъустан са вуч ятлани гъзетзавай гьалда авай. Саки са гъафте республика регъбер авачиз амукънавай. Региондин виликан Къили уьлкведин Президентдиз отставкадин гъакъиндай арза кхъейдалай гъзгъуьниз ва талукъ кърарар къабул тийиз йикъар алатир-давай, медиамайданда Дагъустандин кьиле гележегда акъваздай касдин гъакъиндай кхъинар, рахунар гзаф жезвай.

Месэла къизгъинарзавай са шартI мад авай. Республикадин виликан Къил Рамазан Абдулатипов къуллугъдал хъайидалай къулухъ ам отставкадиз ракъруникай датIана ванер-сесер арадал атана. Эхир и югъ алукъна. Гила Дагъустандиз ни регъбервал гуда? Тварар алатай ва гилан вахтарин регъберринбур, чIехи къуллугъдикай фикирзавайбурун къазвай. Абурун къадарни югъ-къандавай гзаф жезвай. Ахътин чкадал атана хъи, соцсетра флан кас – Кремлдин «векил» республикадин чIехи къуллугъдал тайинарнава лугъудай къали хабарарни раижна. Амма Россиядин МВД-дин генерал, Госдумадин председателдин заместитель, «Сад тир Россия» партиядин фракциядин руководитель Владимир Васильев махсус улакьда аваз Дагъустан Республика идара ийиз рекъе турла, вири эксперттар, политологар патал гъульушан юкъуз цавар рахай хътин, гъич садани гъзет тавур хътин кар хъана.

Идалай гъзгъуьниз Дагъустандин уьмуьрда махсус улакьар уьлкведин меркездиз фин, анай атун адетдиз элкъвена лагъайтIани жеда. Махачкъала галай терефдихъ жуьреба-жуьре ахтармишунар кьиле тухуз прокуроррин, чIехи чиновникрин десантар рекъе гъатна. Москвадин терефдихъ коррупциядин хумадик шаклу яз гъисабзавай гъакимар рекъе туна.

Республикадин чIехи къуллугъдал кърехдин кас тайинарун (журналистри гъасятда «варяг» тIвар гайивал) къетIен вакъиа тир. Алатай 70 йисан девирда Дагъустандин кьиле кърехдин кас акъвазарайди тушир. Амма Кавказдиз ракъурнавай Владимир Васильев Президентдин виридалайни ихтибарлу ксарикай сад тир. И кар чир хъун патал адан биографиядиз килигун бес я. 1999-йисуз Владимир Путин Россиядин Хатасузвили Советдин кьиле акъвазайла, а ЧIавуз ада президент хъуникай фикирни ийизвачир, ада Владимир Васильев вичин заместителвиле тайинарнай. Идалай гъейри Васильева Ке-

ферпатан Кавказдин гъакъиндай советдин управлениени идара ийизвай. Идал къведалди ам МВД-дин министрдин заместитель ва тешикллу тахсиркарвилеррихъ галаз женг чIугунин месэлайрал машгъул тир. Ам а чIавуз МВД-дин министрвилин къуллугъдал эцигун мумкин тир кандидат язни гъисабзавай. Амма къисметдин рекъер маса терефдихъ элкъвена.

В. Путина Васильев Дагъустандиз рекъе тун гзафбур патал шок хъана. Иллаки коррупциядин тешиклатар, кIеретIар арадал гъанвайбуруз, гъамиша хъиз гъа чпиз чидай, чпихъ галаз фу незвай ксарикай республикадин къыл жеда лугъуз фикирзавайбуруз. Васильева вичин кIвалах тешиклзавай гъалдал, гъар са месэладив эгечIзавай тегъердал, ада вине къазвай ерийрал яргъалди гуьзетун герек къвезвачир, къатIуз жезвай, ам атуникди, Дагъустанда гила вири маса патахъ элкъвена...

Йисаралди тестикъ хъанвай Дагъустандин гъукумдин азарлу ва муракабсуз архитектура акI барбатI жез эгечIна хъи, гъамиша сагъ яз амукъдайди хъиз авай кIвал са сятда чкIана. Садани гуьзетнавачир, тIвар-ван фамилийрикай, къуллугъчийрикай криминальный хроникада ихтилатда. Вилериз аквазвай вакъиайри, гъакъикъатди Дагъустандин элита я лугъузвайбурун нервияр гъуьргъуь авуна. Кар алай шаклу ксари кIеви жедай чкаяр жагъурна, бязибур республикадай катна, виликамаз къибледин гъуьлерин патарив гъазурнавай къелейриз. Чпин къвед-пуд мертдин жугъунра кIевнавай, къизил-гимишдалди безетмишнавай дворецарни туна. Амма силисдин хурукай виридалай катиз алакънач. 200-лай виниз чиновникар жавабдарвиллиз чIугуна. Дагъустан патал икъван гагъда тахъай хътин вахт алукъна. Куьгъне къурулушар, тежрибаяр барбатIзавай, агъун тийидай, гъияч садарани тахъай хътин дегшивилерин, цIийивилерин.

В. Васильев кълугъдив эгечай кьуд вацралай коррупциядихъ галаз члугвазвай женг акъван гужлуди хъана хъи, силисдик виликдай са законризни муьтлугъгъ туширбур, тахсирлу ийиз тежедайбурни акатна. Са куьруь вахтунда республикадин гьукуматдин кар алай регъберар кьуна, душтагъна. Са рахунни алач, ван жезвай, вилериз аквазвай крариз инсанрини чпин кьиметар гана.

Гьелбетда, майданда тахсиркарвилерин вилик жергеда акъвазай чиновникар, абурун хизанар гъайиф кьведай ксарни пайда хъана. Гъатта, виликдай абур вири санал душтагъра туна кIанда лугъудайбурни. Масадбуру лагъайтIа, коррупциядихъ галаз мадни кьетIидаказ женг члугун истемиишзавай. Амма Васильева вичиз чидайвал авуна. Гьукумдин, халкъдин пулар чуьнуьхзавайбурухъ галаз женг члугунихъ галаз сад хъиз, ада и кар вилик тухудай маса рекъерни жагъурна. Республикадин вири кьатарихъ, кьуватрихъ галаз меслятни ийиз, инсанар вичин планрин, истемиишунрин гъавурда тваз.

Иоаз цIийи гьакъикъатни, алакатдин инкьилабни лугъуз жедай. Гзафбур крар икI элкьведайдахъ агъунни авунвачир. Гъатта фикирнавай, гьикъван адахъ авторитет, Путинан патай ихтибар аватIани, бажагъат 70 йис тамам жезвай касдивай йисаралди Дагъустандиз кьезвай финансрин вацIарин аявалзавай политический кьурулушдин акуляяр тар-мар ийиз жеда. Чпин ихтиярда коррупциядин пайгардик кутунвай агъзурралди схемаяр, финансрин гзаф кьадар ресурсар, эменни, хсуси карханаяр, бизнес авай ксариз кар кьаз жеда. Амма и гьакъикъат чи вилериз акуна.

Коррупциядин кьармахар республикадин социальный вири хилера гьахънавай: медицинада, образованида, рекъерин майишатда... Антимонополиядин кълулугъчийри кьиле тухвай ахтармишунрин бинедаллаз Россияда сифте яз Дагъустанда рекъер эцигунин майишатда ва медицинада пулар тараишзавай картельный кIеретIар дуьздак акъудна. Здравоохраненида гьахъсуздаказ тарашай пулари 9 миллиард, рекъер эцигунин майишатда 18 миллиард манат тешиклна.

Коррупциядин дадуна гъатнавайбуру кар алай гъар са проектдиз талукъ яз пулар чуьнуьхдай алакатдин схемаяр туькIуьрнавай. Мисал яз, республикадин са районда муьгъ эцигун патал са миллиардни вад виш агъзур манат тайинарнавай. ЦIийи кьилелай ахтармишунар, гьахъ-гьисабар авурла, муьгъ 1 млн. манатдихъ эцигиз жезвай. КъатIун четин акъваззавач, амуькзавай зур миллион манат гьиниз фидайтIа. Ихътин мисалар гъар сана гьалтзавай. Рекъерин майишатдин хиле эцигзавай объектрин гьахъ-гьисабар цIийи кьилелай хъувурла малум хъана хъи, 2,5 млрд манат артух кьалурнавай.

Больницайриз медтехника, гъатта шприцарни кваз чиз-чиз багъа авунвай кьиметрай кьачузвай. Начагъбурув рапар, дарманар агакъни ийизвачир, абур хсуси пулунихъ герек дарманар ва маса шейэрни кьачуниз мажбур жезвай. Кьезилвилер авай набудриз дарманар гъатзавачир. Хейлин аптекрай фальсифицироватнавай дарманар маса гузвай. Куьрелди, вири хилер кризисдин ялавди кьунвай. Дагъустандин экономикади санани кхъин тавунвай законрин бинедаллаз кIвалахзавай. Банкарар кьачуна, вахкун тийизвай кредитрин кьадарарни лап екебур тир. ИкI тирвилай банкарар рикIивай, намуслувилелди бизнесдал машгъул жез кIанзавайбурувни кредитар вуьгузвачир. Гьелбетда, идакди республика патал са вуч ятIани ийиз кIанзавай ксар кIеве гъатзавай.

Васильева гъевечIи ва юкьван бизнесдиз куьмек гунин мураддалди Дагъустанда МСП банкдин филиал ачухун кьазанмишна. ТахъайтIа, дагъустанвийри ихътин кредитар республикадилай кьерехдай кьачузвай. Сбербанкдин

Къвалахдани дегшивилер туна. Грефахъ галаз гуьруьшмиши хъайидалай гуь-гуьуниз Россиядин кредитрин зурба организация гзаф хилер вилик тухуник вичин пай кутадай икърардал атана. Жуьреба-жуьре проектриз нуларни ахъ-айна: «Безналичный Дагестан», инфраструктурный, агъалийрин социално незащищенный къатар яшайишдин Квалералди таъминардай (2006-йисалай учирда акъвазнавай ахътин ксариз Квалер ганвачир, ахътинбурун къадарни 13,5 агъзурдав агакъанвай) проектар.

Эцигунрин хел лагъайтIа, Дагъустанда фадлай мичIи тамуз элкъвенвай. Регъятдаказ къазанжсийрин иесияр жез КIанзавайбуру чпин рикIиз КIани вири крар ийизвай. Ахътин чкадал атана хъи, Дагъустандин меркездин гевгьер тир Ак-Гель вириз эцигунрин зир-зибилни, медицинадин амукъаярни, маса шейэрни вегъез, барбатIна. Ахпани, чил арадал гъана, анал къакъан Квалер эцигиз КIанзавай. Анжах са Махачкъалада законсуздаказ, эцигунрин истемешунар кваз такъаз эцигзавай 400 Квал авай. Квалер эцигзавайбуру ерисуз, муьрхъуь къунвай арматураярни, цин турбаярни шилемешизавай. Имни Дагъустанда, мукъвал-мукъвал залзалаяр жезвай чкада.

Васильеван къалурунрилай, истемешунрилай гуьгъуьуниз контролдин вири къурулушири, гуьзет тавур къайдада, герек тирвал Квалахиз гатIунна. Сад-садан гуьгъуьналлаз ахтармишунрин акттар, предписанияр кхъена, тахсиркарвилер дуьздадал акъудна, законсуз эцигнавай объекттар чукур хъувунив эгечIна. Виликдай такъазвай гзаф къадар чIуру крар дуьздадал акъатиз башламишина: цин турбайрин чкадал чилик кутунвай нафтIадин турбаярни, санани регистрация тавунвай заправкаярни, школайриз, аялрин бахчайриз чара авунвай чилерал эцигнавай яшайишдин Квалерни, чуьнуьхнавай газдалди таъминарзавай теплицаярни...

Теплицайрин иесийри, газдин контролеррихъ галаз гаф-чIал садна, шилемешизавай 10 процент газдин къимет гузвай, амайди чпин жибинра твазвай. Тарашзавай нуларихъ чпиз багъа-багъа автомашинарни, Квалерни маса къачузвай. Гъа и жуьреда газ чуьнуьхзавайбуру экономикадин маса хилерани авай. Мисал яз кирпичин заводра. Гъа икI, пул гун тийиз электроэнергияни, ядни шилемешизавай. Нетижда Дагъустанда санлай къачурла 30 процент газ квахъзавай. Патав гвай Ставрополда лагъайтIа, анжах 1 процент.

Теплицайра кепекрихъ Квалахзавай къецепатан агъалийри чилел халисандаказ ва рикIивай Квалахзавай чи зегъметчийрин Квалахдиз екедаказ къецI гузвай. Тади гъалда герек серенжемар къабулна КIанзавай. Намуслу, зегъметчи крарин бизнес квахъ тийидайвал, абур маса регионриз тефидайвал. Васильеван алахъунриз, месэладив кардин гъавурда аваз эгечIуниз килигна, хуси бизнесдал машигул жез КIанзавайбуруз гегъени рекъер, къезилвилер ва мумкинвилер яратмишина. Вири и крар Дагъустанда сифте яз кардик кутуна ва абур исятда кутугай къурулушдиз элкъвезва.

Къейд ийин, анжах са газдин сетар инвентаризация авурла, 1700 километр сетар иесисузбуру яз жагъана. И рекъемдин зурбавал къатIун патал фикирдиз гъваши, Дагъустандин чилин сергъятри анжах 1181 километр тешикIзава. Яни, газдин иесисуз сетралди Дагъустандилай къве сеферда цIар ягъиз жедай. Ихътин гъалдиз гъанвай сетар, турбаяр фад-фад гуьнгъуьнай акъатзавай, вишералди инсанар газ авачиз амукъзавай. Гъа са вахтунда иеси авачир сетар агъалийри ва масабуру чпиз КIанивал шилемешини ийизвай. Ихътин татугайвилер арадай акъудиз эгечIна ва 57 млн кубометр газ гъавая шилемешизавай промышленностдин, коммунально-бытовой 1540 муьштери «хъендикай»

хкудна. Нетижда 95 млн кубометр газ (660 млн манатдин кыммет авай) кьенятдай мумкинвал хъана.

Васильев кьведалди автозаправочный станцийрин иесиярни чеб чпин пачагьар тир. АЗС-ри ерли налогар гузвачир. Документра суткада 300-400 литр бензин маса гайиди яз кьалурзавай. Хатасузвили кьайдайрал амал тийизвай шегьердин кьене авай АЗС-ри са шумудра цайни кьуна. Заправкайрал кьвалахзавай ксарни законди истемиззавайвал кьабулнавачир, виринра кьве бухгалтерия кардик квай. Бензин маса гунай кьачузвай пулар чпин жибинра тазвай ва кьезвай кьван ахтармишунардайбурни, чпин пай вахкуз, рекье хуазвай. Васильев и месэладив цийикла эгечина. Ада АЗС-рин иесияр кватина ва абуруз намуслувилелди, бюджетдиз налогар гуз кьвалахун меслятна, гьукуматдини чниз кьвалахдай кьулай шартлар тешилдайди хиве кьуна. Акваз-акваз нетижсани гана ихьтин эгечуни.

Гьа са вахтунда, Васильев вичин везифайрив эгечайла, лугьудайбур хъана, мукьвал вахтара вуч авуртлани бюджетдиз гзаф налогар гьиз жедач. Амма республикадин Кьили тухузвай кьвалахди, кадрийрин гьакьиндай члугуззавай кьайгьударвили, намуслувилелди кьвалахун хийирлу тирдахь инанмишаруни, куьгьне жуьреда фикирзавайбурун гафар бине авачирбур тирди успатна.

Республикадин карханайра, фирмайра, идарайра кьвалахзавай гзаф инсанар ва абуруз гузвай мажибарни хьендик квай. И кар сеbeb яз абурун гьисабдай я пенсийрин фондуниз, я ФОМС-диз, я соцстрахдиз талукь тир пулар физвачир. Идалди зегьметчийрин гележегдин пенсийрин кьадарар тлимил хьунал гьиззавай. Авайвал лагьайтла, инсанрин кьазанжияр тарашизавай. И рекьяй тухвай дурумлу кьвалахди 2018-ийсуз алава яз кьвалахзавай инсанрин кьадар 38 агьзурдай артухарна. Яни абур хьендикай хкудна. Гьелбетда, акваз-акваз налогрин кьадарни виниз акьатна. Бюджетдин такьатарни кьенятна. Гьикла лагьайтла, виликан йисара кьвалах тийиззавай инсанрин патахьай медицинадин страховой мажбури взносар гун патал республикади 265 млн манат харжзавай. Гила и пулар яшайшидин месэляяр гьялуниз чара ийизва. Школайриз цийи автобусар, больницайриз «тади куьмекдин» машинаар, алай аямдин аппаратар маса кьачузва.

Дагьустандин медицинадинни социальный экспертизадин бюроди рехь гайи тахсиркарвилерикай ван хьайи гьар сад кьарсатмиш жезва. Пулар тарашидай рекьер агалайдалай кьулухь 6000 «набутдиз» справкаяр гьакла ганвайди малум хъана. Талукь ксариз 200-500 агьзур манат пулар ришвет гуз сагь инсанри чниз «набутвал» кьачуззавай кьван. Гьа са вахтунда халисан азарлуяр, набутар справкаяр гун тийиз инжиклу ийиззавай, гьабурни ришветар гуниз мажбурзавай. И хиле тахсиркаррин са керетла арадал атанвай кьван. Абурун вилик пад кьуни Дагьустандин бюджетдин 890 млн манат кьенятна.

Коррупционеррихь галаз члугуззавай женг акьвазаранвач. Ам давам жезва. Алатай йисан нетижайриз килигайла, Дагьустанда ришветбазвилихь галаз алакьалу уголовный делояр кьуд сеферда тлимил хъана.

Коррупциядила гьейри мадни фикир гана кланзавай месэляяр авай. Инсанрин бейнида, кьанажагьда дегивал туна кланзавай. Алатай вахтарин татугайвилер, тахсиркарвилер элкьвена хквен тийидайдан гьавурда туна кланзавай. И кар патални гьар са хиле намуслувилелди кьвалахдай дуьзгьун пешекарар герек тир. Дагьустанда, гьакла Кавказдани алакьунар, бажарагь, чирвилер авай ксар гьамиша хьайиди я. Гьайиф хьи, чкадал кьулай шартлар, мумкинвилер авачирвиляй абур масанриз физвай. Васильеван командади гьа

и кардални эхир эцигун ва жегьилриз, бажарагьлу ксариз чкадал кIвалахдай мумкинвал арадал гьун кьетIна. Республикада ва Россиядин регионрани кар алакьдай, хьсан дережайрив агакьнавай дагьустанвийрихь кьекьвена ва абуруз республикадиз хтун теклифна.

Халисан цIийивал ам хьана хьи, кадрийрин конкурсар тешикина. Сифтединдазни Расул Гьамзатован машгьур «Зи Дагьустан» ктабдин тIвар гана. Идахъни вичин метлеб авай хьтинди тир. ГьикI лагьайтIа, асирар дегии жедай чIавара са интервьюда Расул Гьамзатова гьайиф чIугунивди лагьанай: «Им гила зи Дагьустан туш». Дугьриданни, 1990-йисарин эхирра Дагьустанда кьиле физвай крари, вичин эсерра пайдах хьиз кьунвай ягь, намус, ахлакь пулдихь маса гудай хьтин гьерекатри шаирдиз екез тагьсирнай. А гуьзел ерияр гила кьулухь аватнавай.

«Зи Дагьустан» конкурсда дуьньядин са бязи уьлквейрайни атайбурни кваз 6000 касди иштиракнай ва гьар сад вичин алакьунар кьалуриз алахъна. И конкурсдиз уьлкведин Президентдин Администрацияди кьаюмвал авуна. Конкурсда 54 касди гьалибвал кьазанмишина, абурукай 26 касдиз жуьреба-жуьре министерствойра, ведомствойра кьуллугьар ганва. Жегьил ксарикай министрарни, РД-дин Кьилин ва Гьукуматдин Администрациядин кьуллугьачиярни, ведомствойрин руководителрин заместителарни, муниципалитетрин работникарни хьанва. Дугьриданни, жегьил кадрияр республикадин экономика вилик тухудай хьсан такьат я. Абуру чпин карда алай аямдин технологияр ишлемшизава.

Йисаралди гьял тежесвай месэлайрал кIукI гьун – им неинки савадлу планар, гьакI гьиле кьазвай крар уьтквемвилелди кьилиз акьуддай жвабдарлу инсанарни я. Ихьтин инсанрихь Дагьустан гьамиша цIигел тир, гьикI лагьайтIа, патал физвай бажарагьлу пешекаррикай экономикадин саки вири хилер магьрум жезвай ва кIвалахарни члада гьатзавай. Коррупционеррихь галаз чIугвазвай женгини хейлин чкаяр азадна ва анра кьуллугьрал халис пешекарарни истемшизавай. РД-дин Гьукуматдин Председателдин кьуллугьдал Татарстандин экономикадин министрвиле хьсандаказ кIвалахзавай Артем Здуноваз теклифна. Кадрийрин кьитвал арадай акьудун патал Васильева Россиядин вири регионрай чпин ватандиз хкведай ашкьи авай бажарагьлу дагьустанвийриз теклифна.

Гзафбур республикадин цIийи руководителдин теклиф кьилиз акьатдайдахь агьуначтIани, гьакьикьат масад хьана. Са гьихьтин ятIани себебар аваз патал акьатай, анра чпин дережаяр хкажай, чеб авай чкайрин экономика вилик финик пай кутазвай ксар республикадиз хквез гатIунна. Васильеван командадик экечIай абур муракаб месэлаяр гьялдай рекьерихь кьекьвена. Россиядин финансерин министрстводин са департаментдин руководителвиле кIвалахзавай Гьажимегьамед Гьуьсейнов РД-дин Гьукуматдин Председателдин Сад лагьай заместителдин кьуллугьдал хкана. Дагьустандин меркездин кьиле Москвадин центральный районрикай садан руководитель яз хьайи Салман Дадаев акьвазна. Тамарин майишатдиз кье и хиле кьад йисуз кIвалахай ва Москвадин лесхоздин руководителвиле зегьмет чIугур Вагьаб Абдулгьамидова регьбервал гузва. Са кар адетдиз элкьезва, Дагьустандилай кьерехда вичи кIвалахзавай чкада агалкьунар, авторитет кьазанмишай касдиз гила хайи ватанда вичин алакьунар, чирвилер ишлемшидай мумкинвал гузва. Эхь, кье абуру Дагьустан, адан гележег патал зегьмет чIугвазва.

Нетижайри чеб яргьалди гуьзетиз тунач. Республикада хатасузвал ва пай-

гарвал арадал гъуни туристрин селни гъизва Дагъустандиз. Махачкъаладин «Уйташ» аэропортуни сифте яз алатай йисуз 1 миллион пассажир къабулна. ЦИ самолетра аваз къвез-хъфидайбурун къадар 1,5 млн касдив агакъда.

Авайвал лагъайтIа, туризм Дагъустандин экономика вилик тухудай ва ге-лежег авай хел я. Икъван гагда республикадин гъакимри и месэладиз са артух фикир гайиди туш, анжах гила крар яваши-яваши вилик физва. Туристар гзаф кIватI жезвай чкайра туристический хабаяр эцигзава. Виликдай са затIни алачир чилерал гила кафеяр, сувенирар маса гудай туьквенар, чкадин инсанри чпин майваяр, емишар, сеняткарвилин шейэр маса гудай чкаяр пайда жезва. Паталай атанвай инсанри иллаки пара хушвилелди чи багъларин няметар маса къачузва. Гъар йисуз Дагъустандиз къвезвай туристрин къадар 20 процентдин артух жезва. 2017-йисуз республикадиз 608 агъзур кас, 2018-йисуз 700 агъзур кас атана. ЦИ республикадиз къведай мугъманрин къадар 850 агъзурдав агакъун мумкин я.

Вилик эцигзавай хъсан ва къени крар къилиз акъудунин ва гъукумдин цIийи къурудуш арадал гъунин бинеда жуьреба-жуьре алакьунрин, фикиррин инсанар са командадиз кIватIун я. И кар Владимир Васильевалай вижевайдиз алакьзава.

Хуьруьн майишатда аквадай хътин дегшивилер арадал гъун патални къетIен серенжемар къабулна. И кардиз хуьруьн майишатдин ва суьрсетдин министрвиле республикадин Совбездин секретарь Абдулмуслимов Абдулмуслим тайинанрунини куьмекна. Лапагрин дузгуьн гъахъ-гъисаб авуни ва къе-цепатан муштерийрихъ галаз кутугай ва хийирлу алакьаяр мягъкемаруни малдарвал ва хипехъанвал Дагъустандин экономикадиз валюта гъидай хилериз элкьуьрна. Къе Дагъларин уьлкведин лапагрин Ирандай, Катардай, Туьркиядай, Саудовдин Аравиядай ва Индонезиядай муштерияр акъатнава. Ирандин инвесторриз гъатта Дагъустанда як гъялдай завод эцигиз кIанзава. Чи як маса къачунин жигъетдай Исламдин республикадин игътияжар екебур я.

Гъа са вахтунда якIун хел галай-галайвал ва хийирлувилелди вилик тухунин месэлани гъялзава. Виликдай Дагъустандай масанриз чан алай лапагар маса гузвай. Садани жуваз хкатзавай зияндин къадарар чирзавачир. Эгер лапаг чкадал тукIвайтIа, гъар са килограмм якIал эхлязавай алава къиметди (добавленная стоимость) 100 манат тешикилзава эхир. ЦИийи министр Абзагир Гъуьсейнова гъа и ва маса месэлайризни фикир гана, агропромышленный комплекс вилик тухудай рекъер тайинарна ва ихътин теклифрин тереф республикадин руководстводини хвена. Лугъун хъи, амни «3и Дагъустан» конкурсдин гъалибчи, «Россиядин лидерар» конкурсдин финалист я.

Алай макъамда хуьруьн майишатдин менфятлувал хкаждай месэлайриз артух фикир гузва. Як гъялдай са шумуд цех эцигзава. Карда цIийи техно-логияр ишлемишзава. Ида лапагар, малар масанриз тухунин адетдал эхир эцигда. Рекъе-хуле хъайила, абур яхунни жезва эхир.

Прунз гъасилзавай хилекайни гъа икI лугъуз жеда. Йисаралди Къизляр района прунздин бегъеррин къадарар артухариз жезвачир. Вучиз лагъайтIа, рикIивай магъсулдарвал вилик тухунал касни машгуьл тушир. Виликдай авай дигидай цин имаратарни, къаналарни гъиляй вегъенвай. КIанзавайди са гъ-вечIи кар тир – Терек вацIай яд къачудай 400 мертдин яргъивал алай къанал. Гила ам туькIуьрун пландик кутунва.

Гъа са вахтунда прунз дуьгуьдиз элкьуьрдай, алай аямдин тадаракралди таъминарнавай заводарни кардик кутунва. Идал къведалди Дагъустандин

прунз гъасилзавайбур еке зегъметдалди гъасилнавай бегъер кепекрай (ки-лограмм 10-12 манатдай) республикадилай кърехриз маса гуниз мажбур жезвай. Гила чантайра, пакетра тунвай ва виле акъадай дуьгуь пуд сеферда багъаз маса гузва. Къазанжиярни, налогарни республикада амукъзава. Я гила бегъер къуниши регионрин прунз гъялдай заводриз ракъурунин игътияжни амукъзавач. Анжах прунз анриз тухуниз акъатзавай харжар фикирда къуртIа, са шумуд виш миллион манат жезвай.

Прунздиз талукъ магъсулдарвили арадал гъизвай менфятлувили маса хилерни вилик тухуниз куьмек гузва. Гила мелиорациядин хел вилик тухуниз 500 млн манат чара авунва. Дигидай яд агакъ тийизвайвиляй ва бес тежезвайвиляй хуьруьн майишатдин 200 агъзур гектар чилер гъакI гадарнавай. Мелиорациядин имаратар эцигуни абурал чан гъида. Анра мал-къарадиз, лапагриз ем патал жуьреба-жуьре набататар цаз жеда. Мадни са хъсан кар. Дагъустандин руководство ва депутатар себеб яз республикадин уьзюмчийриз куьмек гудай закон къабулнава. Виниз тир еридин ракъинин кагърабаяр гъасилзавайбурув гъукуматдин патай виликдай авачир хътин галайвилер агакъда.

Транспортдин хел тир гъалда вилик тухун тавунмаз хуьруьн майишатдани гъалар тамамвилелди хъсанариз жедач. Эхиримжи вахтунда республикадай автомашинри, гимийри, поездри, самолетри тухузвай парарин къадар югъ-къандавай гзаф жезва. Махачкъала Россиядин хуьтIуьзни яд муркIади къан тийизвай порт я. Адакай уьлкве ва республика патални тамамвилелди менфят къачуна кIанда. В. Васильева гъа и хиле министрвиле хейлин йисара автотранспортдин карханайра кIвалахай тежрибалу кас Ширухан Гъажимурадов тайинарна. Крарни виле акъадайбур я. Дагъустандай яна гзаф парар, абурун чIехи пайни гъуьлуьн портунай физва. Абурун 87 процентни нефтIадин продуктар я. Алай йисан сифте паюнай Махачкъаладин гъуьлуьн ва алишвершидин портуни 2 млн тонн нефт рекъе туна. 2018-йисав гекъи-гайла, им къве сеферда гзаф я.

Васильев къведалди транспортдин комплекс лап татугай гъалда авайди тир. Общественный транспорт саки амачир. Маршрутдин хуси таксияр-машинрин чIехи пайни куьгънебур тир. Гъа и кар себеб яз рекъера, куьчейра авариярни гзаф жезвай. И гъаларал эхир эцигун патал общественный транспорт лап кIеви гуьзчивилик кутуна. Пара хаталу чкайрал видеокамераяр эцигна. ЦIийи автомашинар ахъайна маршрутриз. Нетижада алай йисан 6 вацра, 2018-йисан гъа и вахтунив гекъи-гайла, аварияр 15 процентдин тIимил хъана. Кылинди ам я хъи, чкадин рекъер къайдадиз гъун патал 771 млн манат ахъайна. Транспортдилай республикадин бюджетдиз къвезвай вири налогарни субсидияр яз муниципалитетриз рекъе хтуна, рекъер туькIуьрун патал

Образованидани гъалар тарифдайбур тушир. Йисаралди диде-бубаяр аялриз учебникар маса къачуниз мажбур жезвай. Ктабриз, аялрин тIуьнриз ахъайзавай пулар са гъиниз ятIани квахъзавай. Школайриз ахъайзавай учебникарни, гъатта школайрин штампар алайбурни, са арадилаз базарриз, хуси туьквенриз акъатзавай. Васильева гъа и месълани гъялна. Сифте сефер яз Дагъустандин школаяр патал бес къадарда учебникар маса къачуна. Маса чкайриз акъат тавун патал вири учебникар голограммайралди мягъкемарна.

Общество патал кар алай и хиле къайда тунал цIийи министр Уммупазиль Омаровани машгъул хъана. Пешекар юристди, РД-дин Гъукуматдин Председателдин заместителди образованидин хиле аквадай хътин дегшивилер

твазва. Са шумуд проект уьмуьрдиз кечирмишзава. «100 школа» программади кIвалахзава. Адан гьисабдай чи районрин, хуьреррин, шегьеррин вишелай гзаф школарь ремонтна. Фикир ая, и кардиз 40 йисалай виниз са кепекни чара ийизвачир. 2018-йисан сифте кыляй республикадин 1462 школадикай 700 школа капиталнидаказ ремонтна кIанзавай. 132 школадин дараматар тарсар тухудай гьалда амачир. Алай йисуз инвесторрин куьмекни галаз 200 школа ремонтзава.

Алатай йисуз галай-галайвал кыле тухвай системный кIвалахди 7 миллиард манат кьенятдай, налогрин ва налогар тушир доходрин кьадар 2017-йисан нетижайрив гекъигайла, 6,5 миллиард манатдин артухардай мумкинвал гана. Кьенят авур такьатар социальный хилез чара авуна. Республикада азарлуяр дарманралди таъминаруниз ахайзавай пулар 5 сеферда гзафарзава. Гыле кьуна ва яргьал вегьенвай эцигунриз алава пулар ахайна, нетижада социальный 60 объектдал кIвалахар баишламиш хьувунва. Агьалияр хьвадай целди таъминарунин рекъиз 1,7 миллиард манат чара авунва. Ида зур миллион агьалийрин яшайиш хьсанарда. Вилик вахтара ихьтин пуларикай гьич ихтилатни авайди тушир. Хуьрериз газдин линияр тухуниз 250 млн манат чара авунва. Васильеван истемешуналди, и кьадар пулар харжзавай гьалдал общественностди, общественный палатади, вири дережайрин депутатри ва жергедин агьалийрини гуьзчивалзава.

Къиметар гудайла бинелу, камаллу, эдеблу, месэляяр гьалдайла гьакъикъи кас тир В. Васильев республикадиз «Дагъустандиз Россия вич атана» гафар мецеллаз мугьман хьана. Бязибуру гьасятда «Россия Дагъустандай санизни хьфенвайди тушир» лугьуз паркутарни эляна. Амма хейлин регионрилай гуьгьуьна амай республикада авай татугай гьалари масакIа лугьузвай. Дагъустан гзаф хилерай, маса регионрив гекъигайла, хейлин гуьгьуьна амай.

Владимир Васильева Дагъустандиз регьбервал гуз анжах кьве йис я. И вахтунда республикадиз федеральный ва кар алай вири министрар атана. Дагъустан республика вилик тухуниз куьмек гудай федеральный махсус программайрик экечIна.

Кьилди-кьилди са месэла гьялунилай элячIна, дуьзгуьн система кардик кутуна кIанзавай. И кар патал ва экономикадай зайиф, датIана федеральный дотацийрал алай Дагъустан вичи вич хуьдай, вилик тухудай региондиз элкьуьрун патал Васильев муракаб са жерге серенжемар кьабулуниз мажбур хьана. Йисаралди гьал тийизвай месэлайрин кьармахра гьатнавай Дагъустандивай вичихь авай тебиатдин ресурсрикай, геополитический гьалдикай, бажарагьлу пешекаррикай менфят кьачуз жезвачир. Гила ахьтин мумкинвал арадал атанва. Инсандиз виликди фидай рехъ агалдай ваь, анжах хьсан нетижаяр кьазанмишдай шартIар тешикилна. Гьеле вири крар авунва лугьуз жедач, вилик еке крар, гележегдин планар ква. Кьилинди, амалдар, тарашчи-вилини, нефсинин схемаяр барбатIна, экономикадин сагьлам, цивилизованно вилик фидай модулдин бине эцигнава. Государстводин власть Республикада авай кьван месэляяр, дердияр гуьзетиз авай государстводин власть гила абур гьалдай кьуватдиз, катализатордиз элкьвенва. Имни, сифте нубатда, Владимир Васильеван агалкъун, лайихлувал я.

**Урус чIалай
таржума авурди – Н. ИБРАГЪИМОВ**

Шуират

Ханбиче ХАМЕТОВА

БАНИДИН¹ МОНОЛОГ

Шагънабатаз

Вун хъфизва,
Пака кIвале ви сес жедач.
Вун хъфизва,
Пака нефес заз бес жедач.
Зи хиял вахъ галаз физва,
Вун хъфизва.
Югъ акъалтIна,
Рагъ акIизва.
Вилик ква йиф,
Им заз чизва,
Вун хъфизва.
Гъазур я гар ви гел квадриз,
ТIурфанны хар чIимел кIвадриз.
Зи пакадал за шак гъизва,
Вун хъфизва.
МичIи я цав, абизамач,
Заз зи чIарар табийзамач,
Гъиниз ятIа зунни физва,
Вун хъфизва.
Пака тахъай югъ яни им?
Чи гъиссерин югъ яни им?
Суал низ я?
Гъуьлуьз фирай къизил балугъ –
Заз таб авур къарачи тух.
Вун хъфизва.

¹ Чан алай яд хъванвай, кьиникъ тийижир кьуш.

Вилер кузва цуьк я лагъай хвецІди,
Луьткедикай
Хъире хъана кІерецдин.
Лепеди зун
Гъуьлуьн кІаниз ялзава.
Сирнав течир,
Зун балугъ хъиз лалзава.
Ваз зун аквар,
Къулухъ ядай вил амач,
Вун хъфизва.
Захъ гаф амач
Ви гуьгъуьниз лугъудай.
Алпаб яни вун
РикІ, жигер тухудай?
Зи къекъемди
Зун язава хъел хъана,
Зи вилерай
Якъут физва сел хъана.
Амукънава
Зун дуьньядив хъел хъана,
Вун хъфизва.
ЭкъечІдани
Ви кІвачерин гел жагъуриз?
Гару тухвай
Чепелукъдин пел жагъуриз?
ГъакІни кузвай зи гъиссерал
КІвахдай са гъаб къел жагъуриз
ЭкъечІдани?
Суалар туш –
Терс хиялар сиягдавай,
Туйкъуьл-ширин
Какахънавай саягдавай.
Таниш тушир
Къайи гъиссди вегъенва зал.
Язава зи мефтІедиз мих,
Я им завал.
Зун къарагдай
Зи къве кІвачни лит туширтІа.
За гъарайдай,
Хура нефес къит туширтІа,

Са беденда
Зи кьилни рикI зид туширIа,
Гъарайдай за.
Къилиз ягъай
Гъисс элкъвена кьуркьушумдиз.
Къениз ягъай
Зи гъарайди арушна дуьз...
Вун хъфизва.
Ирид цавар,
Ирид чилер ацахъзава.
Къушаба тир
Гъетер тек жез авахъзава.
ИкI са дуьнья кьве пад женни?
Чакай сад кьуьд, сад гад женни?
Цав чиливай къакъатзава.
Гунагъ тирни
Керематрал вил эцигун?
Булахдал гъил,
Хайи чилел кьил эцигун?
Къени крар турвакъдава,
Чун кьвед иблис суракъдаваз
Къакъатзава.
Гаф рикIелай алатзава,
Руьгъ чинихъди аватзава.
Вил акъална ахъайдалди
Гаф я сифте лагъайданди,
Декъикъаяр алатзава.
Хидир-Неби туширни вун,
Зунни – Бани?
Куьз Къаракав гекъигзава
На зи мани?
Магърум хъана ракъиникай,
Зун и йифен викиникай
Лувар тахъай кьве кьуьникай
Ирид чилиз эвичIдани?
Масмар хъана
КIеви чиле акIанвай,
Мани хъана
Агъузардив ацIанвай,
Хиял хъана

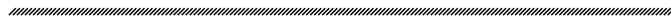

Са нукътИадал алкИанвай
Амукъдани?
Йиф къуьлуьк ква,
Рагъ акИизва,
Вун хъфизва.
Хкажна за
Къве гъил цавуз къве лув хъиз,
Заз кИамайди цIакул я.
Агъ, алапат,
Куьрс хъана гъил,
Им гъил хъанач,
Им кIул я.
Керематдал ала зи вил,
Заз гъикI я хъи,
Вахт зи вилик батIул я.
Вахтуниз зун къимишдавач.
Вахтуниз зун саймишдавач.
Къе заз дуьнья акси ятIа?
Зунни адаз аси ятIа?
Вуж хъурай заз «Гъай» гудайди,
Сабурдикай пай гудайди?
Декъикъаяр алатзава,
Легъзеяр жез къакъатзава,
Къакъатзава, къакъатзава!
Хаин накъвар,
Хъуькъввел бириш атIузавай алмасар,
Ни чирна квез
Къакъатуни авазар?
Къве пIузар къве пих хъана
Акъвазнава сих хъана,
Къаравулар сабурдин,
Къадагъаяр абурдин.
ГъакI хъурай, къуй,
Сес галачир рахун хъурай,
Адет чIурай
Зун тек къугъ хъиз акун хъурай,
Рахада зун.
Гъиле къелем
Къекъверагдин лаш яни?
Чулав перем

За кваз такъур яш яни?
Заз гъамлу яз
Рагъул цавар килигзава.
Бани я зун,
За манидал илигзава.
Зи терс цѐрар,
Магълуб хъанвай аскерар хъиз,
Гъазур жезва
Эхиримжи сенгерар хуыз.
Къуй, гъакІ хъурай!
Уртах дуьнья зайда чна.
Ваз экуь пад,
Заз мичІи пад пайда чна.
Туракъ ракъар, нурлу эквер
КІватІа жуваз,
Гъамлу варзни сирлу гъетер
Амукърай заз.
Хъфизвайди,
Лугъуз женни, эгера
Ахвар квахъна,
АмукъайтІа йифера,
КъуртІа ви пел
Гару гъайи цифери,
Тади мийир
Агал хъийиз пенжерар.
Гилавар туш,
Зун Бани я, чукурмир.
Жинжи гар туш,
Зун мани я, кхурмир.
Герекди-на вахтундамаз къатІун я.
Зиди, чІана,
Вал къил чІугваз атун я.

Гьикаят

Абдуселим ИСМАИЛОВ

ЦІУН ХУРА

(Рекьин кьейдер-риклин гьиссер)

ЯЛВАР

Августдин сад лагьай гьафте. Тебиат акьугънавай вахт. Чан алай гьар са затІ гьарарат тир чІав...

Гьинихь ва квехь ялда рикІи?

Квехь вун ялвар жеда?

Серинвилихь!..

Булахдихь! ВацІухь! Гьуьлуьхь!..

Гьинай ятІани япарив агакьай, я туш, чпихь тамарзлу тирвиляй, аян хьайи, гьисс авур и гафари Абусеян цІай кузвай хуруда жуьгьен тир рикІиз серинвал ва секинвал гуз эгечІна.

«Ката и зегьемвиликай! Агакьара жув Аран вацІун кьужахдиз! Кьутармиша руьгь ва беден! Яргьи ая кьенин югь, алай варз! Мад абур хкведатІа, хьжедатІа, низ чида?..

Хуьрерикай шегьерар жез, шегьеррикай вуч хьжедатІа чин тийиз, жув хайи кІвал ацадарзавай, жуван кІвачери кутур жигьирар, рекьер чІурдик акатарзавай, жуваз яд гайи булах, гьил алачиз туна, кьурурзавай, жуван бубайрин сурар, дуьа галачиз туна, кьацІурзавай, тамув-тарав, валав-чумурдив вугана, рикІелай алудзавай, мецелай алудзавай, чилелай алудзавай девирда ваз гьим юлдаш жеда, ви рикІикай хабар ни кьада?..

-Вуна акІ лугьуз, абурулай вун квелди артух я? Ви бигь квачни вуна гьисабай кьван крарик?..»

Аян яз, гьисс яз вичин бейнида рахай суалри руьгь мадни перишан авуна, Абусея кьетІна:

-Катда зун и гьелекдикай!

КАТНА

Катна.

Гьа рикІ гумаз, гьа руьгь кумаз...

Жувакай катиз женни?..

Гъиниз къван?..

Дуьзенрикай тепеяр, тепейрикай рагар-къвалар жез, рехъ дагъларихъди фена. Пеле вацун шагъвар акъуна, япув ятарин шуршур, пешерин ширшир агакъна...

Чидач, вири киснавайни, тахъайтIа Абусеян фикир-хиял къуру гуьнейризни къацу ва хуцIу къузайриз чкIанвайни – ам анжах вич вичел машгъул тир, ада рекъин юлдашрин уйдурмайриз суьрсет гузвай.

Гъар садан рикIелай заланвал алуддай, гъар садан руьгъдай сугъулвал акъуддай Алгъвандин къилел агакъайла, Абусеявай юлдашрикай сада хабар къуна:

-Вун перишан я эхир?

-Шад квел жеда?

-ГъикI? Ви рикI гъамиша инра авайди тир. Им заз, жуван тIвар хъиз, чида. Гила вун жув инра ава эхир?...

-Гъавиляй перишан я жеди...

-Гъугъ... Ви гъавурда зун акъунач...

-Зи гъавурда вун акъадач, гъелбетда. Ви гъавурда - зун хъиз.

-Яда, и дуьнеда кIанзавайди кеф чIугун я. Амай крар вири лаш хъана фидайди я...

-Эхъ, Къавум. Бес чунни иниз кеф чIугун патал хтанвачни?!

-Йоь! АтIам вуч я?- рекъин а пата, дагъдин чиниз экъечIзавай тамун къерехда авай ачухдал гъил туькIуьрна Къавумди.

-Ам суван цIегъ. Кис! Заз ам валай вилик акунвай.

-Суван цIегъер жедайди яни?

-Ангъе. И чилерин абур, и ерийрин дамах. Эгер абурухъ чпин ирс-сагъиб тешкилат, чпин гъукумат авайтIа, адан гербина, са шакни алачиз, суван цIегърен къамат жедай...

-Яда-а, къачу тфенг, я халу! Ифира адан къвал! За суван цIегърен як садрани тIуьрди туш...

-Гъа-гъа-гъа...

Халудин хъуьруьни гъайван кхунарна. Ам, къуд кIвачни чиливай къакъатна, гъа вичин беден къван къакъанвилиз къудгъунна, кIвачерал ават хъууна.

-Вуна тфенг къачудалди, ам анал акъваздани?- хъуьрезма Халу.- Жегъил ва хаму жейран! Адаз инсанар сифте сеферда аквазвайди я. Гъавиляй катзавач. Тфенгдин хурукни ам акатнавайди туш. Чи рахунарни адан япарихъ сифте сеферда галуькнавайбур я...

-Алад, гъайван, жуван сефердихъ,- зарафат квачиз зарафатзава Имиди.- Ибур ви душманар ваъ, дуьстар я! Малимар, алимар; арифар, марифар...

-Квахъдач гъа ам виликай!- кап капуз язава Халуди.- За тфенгдиз гъил ийида гъа!...

-Къачу, чан Халу! Зав къванни гице!...

-Гъа-гъа-гъа...

Суван цIегъ мад сеферда къуд кIвачел къудгана. КIвачер чилик хкIун хъувурла, лувар акатайда хъиз, ада вилерикай лув гана.

ИЧИН БАГЪ

Пипин тарарин къушун чкIанвай къузадик санани авачир ламувал ва серинвал ква. Эрчи патахъай вил агакъ тийидай дериндай авахъзавай вацун цин шуршур гагъ явашдиз, гагъ лап патавай хъиз тади кваз япарив агакъзава. Ам гъизвай шагъвардин лепеяр мадни серин я.

И цІалцІам ва сивяй чІугур хьтин дуьз танарин, гьич виш камни арада авачиз, кьузадин кукІвалай кьез, кІане вацІ авай дагьардин дериндиз авахьзавай кІамарин вилайт куьтягь хьана, рехь бахчайриз акьатна.

ЭрчІи пата – ичин багь.

Чапла пата – шуьмягьрин там, винелди - векьин уьруьш. Ахпа - тикдиз цавун аршдиз кьван хкаж хьанваз аквазвай там...

-И тарарал алай кьван ичер вуч я!- мягьтел хьана Къавум.

-Ваз абур гьихьтин ичер ятІа чидач хьи!- дамах кьачуна Халуди.

-Гьихьтинбур я?

-Санани тежер хьтинбур!

Сад садан гуьгьуьнал алаз, кул-кусдин арайрай багьдиз гьахьайбуруз тарарин кІаник юг хьанвай ичер акуна.

-Ибурун иривал вуч я!- мягьтел я Къавум.

-Вуна тІям аку садра!- дамах гва Халудив.

Чилелай, сур хьанвай векьин арадай, квайни-квай лацу ири ич кьачуна, михьунни рикІелай алатна, Къавумди адаз кІас яна. Адан сарарикай цІиртІер яз гьарнихь чкІай миже Халудин чинивни агакьна.

-Авани квехь ихьтин ичер!?

-Ина кІанзавайди сок хкуддай са машин я,- са патаз кІас янавай ич кьве капашни агудна шуьткьуьрна Къавумди.

Адан капашрикай, виртІедик кутуна хкажай тІуруникай хьиз, мижедин кьатІ тежезвай гьалар авахьиз эгечІна.

-Им ичІи сок я хьи!

-Сок ваь, миже! Вун лезги я...

-Сок хьуй, миже хьуй, ширени хьуй вичиз. КІанзавайди ам хкудун я.

-КІанзавай крар гзаф ава хьи...

АГАКЬНА

Сифтени-сифте кІанзавай кар Аран вацІув агакьун тир.

Агакьна.

Садбур «Нива»-дай шей-шуьй авудзаваз, муькьубур, шалвар-перем хтІуна, вацІук экечІиз агакьнавай.

-Хьсан халаяр галаз кьведай чка я,- вучиз ятІани рикІел атана Къавумдин.

-Халайрикай ахпа фикир ая,- жаваб гана вацІун куьлуь дегьнедик экечІиз-хкечІзавай адаз Халуди.- Сифте халаяр кьабулдай шартІар яратмиша.

-Гатун шартІар чилни цав я,- рахуник зурзун акатнавай Къавумдин.

И кар кьатІана, Имини кьаришмиш хьана:

-Вун, Къавум, арандин итим я. Яргьалди дагьдин вацІук акьвазмир. Инра ятар кьайибур я.

-Я-йе,- шад хьана, арза ийиз регьуь тир Къавумдиз.- Кьайивал лап кІарабрив агакьнава.

-ЯтІа, ма, кьачу мишер, жуваз чими хьия,- машиндай бензиндал кІвалахдай мишер акьудна Халуди.- Ярхара вини кьвалал алай гайин тарар кьведни.

-Абурукай вучзавайди я?

-Халаяр кьабулдай тавханаяр тукьІуьриз...,- дамах квай хьвер ийиз, са-садаз килигиз акьвазна Халу.

Са куьнинни гъавурда акьун тавур Къавумдиз Имидикай куьмек кІан хъана:
-Ша, Ими, хкаж жен къвалал. Аниз рехъ авайди тушни? Им раг я эхир?..

-Вири авайди я! Вири жедайди я!- тестикъарна Имиди.

ГъакІ хьунни авуна. Гъич цІувад-къад декъикъани фенач – раган кьилел алай гзаф хилерин ва тик кукІварин кьве тарни вацІун яхадиз аватна.

-Халаяр къабулдай тавханаяр туькІуьрдалда чпи. Ма, туькІуьра!- чІехи къагъриманвал авур хътин гъисс кваз рахана Къавум.- Мадни шумуд тар герек ятІа, лагъ!

-Ацукъ, къавум, ял акъадара,- лагъана халуди.- АкІ вири там чна ви их-тиярда вугудач. Ам чи там я. Ам ви там я. Эгер инра тамар амуьк тавуртІа, анра, куь аранра, ятарни амуькдач.

-Бе-ес, Къавум. Гъахътин крар авайди я-е,- кьул чІугуна Имидини.

ПЕРИШАН ХИЯЛАР

Чидач ни вич гъикІ гъиссзавайтІа, амма Абусеяз и са падни таквадай вацІун яхада рикІиз дар ва руьгъдиз залан тир...

Рагакай тІуз, са вахтара къакъан ва битав къванерин къатар атІана, машинар фидайвал туькІуьрай рекъикай амай ригъел кьуна, ам рикІин ачухвал ва руьгъдин къезилвал жагъуриз фена...

Хиялар перишанбур тир.

ШуькІуь ригъелдай, рагай хкис хъанвай къванерин пипІер-синер къаз-къаз, мукъаятдиз физвай Абусеян рикІел и рагар хъиткъинариз хъайи вахтар хтана.

Вичин жегъил вахтар, аял вахтар...

Вучиз ятІани туручдин са чІиб алай хътин къатІариз ухшар авай аммоналдин патрумар сухдай тІеквенар акъуддайди гъар сеферда ЦенекІ Мирзевала жедай. Ам бедендик кьуват-гуж, руьгъдиз дирибаш ва кьилихрик викІегъвал квай касни тушир. Адахъ я алакьунар, я агалкъунар садрани хъайиди тушир. ЦенекІ Мирзевала яхун ва ажиз аквадай. Рахадайлани, гаф гафунихъ гужуналди гъиз, сес зурзас, нефес-нефесдив агакъ тийиз жедай ада и акъалтІай четин кІвалах кьилиз акъудун - им мягътел жедай кар тир.

-Ада са агъзурни кІуьд вишни яхцІурни вад лагъай йисуз Манчжурияда минервал авурди я. Дяведа...,- лугъудай садбуру.

Муькуьбуру инкардай:

-ЦенекІ Мирзеваладиз дяве акурди яни? Минер гъинай жедай ам – Финляндиядихъ галаз дяве башламишай са агъзурни кІуьд вишни къанни цІекІуьд лагъай йисуз хуьряй фена, хуьруьз хкведалди, ада чекмечивал авурди хъайила?..

Гъар гъикІ ятІани, къвед-пуд йис арадай физ, къвал галай пад виняйгъуз авахъиз, гуьтІуь жезвай рехъ гъаркъуь хъувун патал, рагар хъиткъинардайвал хъайила, тІеквенар акъуддайди хуьре сад тир: ЦенекІ Мирзевала. Тумунин чкадал канабдин еб акалнавай ва шир хъиткъинна къваларай акъатнавай тІеквенрани канабдин синтІер тунвай чайдандин пипІилдай яд цаз, са кьил кьулуз, муькуь кьил кІвенкІ алаз хци авунвай лумуналди кукра хъиз раг эгъуьнзавай ам виридаз язух къведай.

Аквадай гъаларай, и кар ада авун са къатІ аялар галай хзан гъамиша дарда авайвилай тир...

Гъайиф, хуъруьнви, ви зегьметар!

Рехъни амач... Касдин тIварни къазмач...

Рагар хъиткъинардай йикъара хуърени адан патарив къетIен гьалар жедай. Мал-лапаг иесийрин гуьзчивиликай хкуддачир. Аял-куьял, чIехибурун вил алачиз, куьчейризни рекъериз акъуддачир. Хуъруьз садрани такур хътин машинраваз таниш тушир инсанар къведай. Аялар тарсарикай катдай. ЧIехибурун кар-кеспидикай хкатдай. Такур аламатриз килигун патал. Аран вацIун а пата авай рагарин къванер гъиниз къван агакъдатIа, ахтармишун, вилералди акун патал. Сад садан гуьгъуьнал алаз ЦенекI Мирзевалади эгъуьнай тIеквенриз, райондай яни, шегъердай яни, къеция атанвай кар чидай инсанри сухай аммоналдин патрумар хъиткъиниз, цавуз хкаж жез, вацIун деринвилиз чикIизвай рагари хуьре садни къайгъусуз яз тадачир. Гуя чи гъвечи вацIун чIехи рагарал а вахтунда хуъруьн клубда мукъвал-мукъвал къалурдай дяведикай кинофильмайрин шикалрал чан къвезвай. Дяве акурбуру бомбайрикайни минайрикай ихтилатар ийиз эгечIдай. Такурбуру хъиткъин жез цавариз акъатзавай рагариз маса тешпигъар жагъурдай. Аялриз, лагъайтIа, ибур гъич рикIелай тефидай йикъар жедай. Гъамиша гъакI я эхир: чIехибурун вилерал нагъв, рикIерал тIал гъидай крар аялриз машгъулатар яз аквада...

Белки, гъа икI хъун хъсан я жеди. Аялривай аялвал къакъатзавач...

КИТАЯН БАГЪ

Китаян багъ акуна, тIвар амачир хуъруьнвидин къисметди агудай перишан хиялар Абусеялай алатна.

Китай, жендекдиз аскIа тирвиляй, фекъи Мирзязгьмедал акъалтнавай лакIаб тир...

Ихътин тIварар чпиз гана, паспортра кхъенвайбурни авачиз туш. Месела, къад лагъай асирдин пудкъанни цIуд лагъай йисара, Дагъустандин Огнида, гила Дагогни шегъер хъанва, а чIавуз поселок тир, чкадин советдин председател Япон, чкадин совхоздин парткомдин секретарни Китай тир. Къве стха. Терекема мугъулрикай...

Абурни жендекдиз куьлуь итимар тир...

Амма, эгер абур ухшарризни чпин тIварарихъ галаз къадайбур тиртIа, чи Китай лацу якIарин, расу чIарарин, къацу вилерин итим тир.

Ада РичIа шегъерда араб кIелунар авурди я, лугъудай. Мадни лугъудай хъи, мусурман диндин агъуз-виниз чир хъунин ва шариатдин шартIари истемишзавайвал къейи-хайиди герек сефердиз рекъе тунин жигъетдай адахъ галаз къведай фекъи и патара авачир. Фекъияр чебни тIимил авай – ачухдиз и рехъ хкъанвайбуруз ам тухунни регъят тушир. Амма Мирзязгьмед фекъидиз а четинвилерихъай садрани кичIе хъаначир.

Вилералди ақуначиртIани, халкъдин сиверай ванер жедайвал, Китай фекъидай гъич чIалахъ тежедай крар акъатдай. Лугъудайвал, ада, итимрихъ галаз гуьжет къуна, целай хкъвезвай дишегълияр вири вичин гъаятдиз чIугунай. Яргъалай таъсирна.

Аламат тушни!?

Мад са аламат.

Бакуда Запунчидин базардал кӱбур маса гуз алай вичин хурунви Зигьирбегев – дугъри, къени касдив – ада патавай физвай кӱурен хьицикьдин бапӱах ала дишегълидин кьилиз лапӱаш чукъвез туналдай.

-Зигьирбег Китая суьгъурда турди я!- инанмиш тир садбур.

-Суьгъурда тун вучтинди я? Абуру мерж кьунай: эгер Зигьирбеге дишегълидин кьилиз лапӱаш вегъейтӱа, Китая адаз вад манат пул гуда,- такур кардин шагъидвал ийидай муькуьбуру.

Пуд лагъайбурни авай, атӱабурал хуьрезвайбур. Абуру лугъудай:

-Са аламатарни Китайхъ авайди тушир. Зигьирбеге лапӱашни вегъейди туш. Ам аданни Китайн арада Запунчидин базардал хъайи ихтилат я. Къведани кӱбур маса гуз, алвер авачир хуьтӱуьн юкьуз сада садаз чимивал гудай зарафат яз...

Белки я жеди. Амма алапат жедай крар Китайхъ авачизни тушир. Месела, адаз гъил кутуна, кьуьн кутуна я вичиз, яни колхоздиз кӱвалах авунилай такӱан затӱ авачир.

-Гъардаз вичин кеспи авайди,- лугъудай ада, колхоздин бригадир яхул Жибрейил, кьил патал, къакъан, къелечӱ нер цава кьуна, виридаз хьиз фекъи Китайзни, кӱвалахдал экъечӱ лугъуз варцел атайла.- Ви хзандиз, чан хуруьнгуь, а югъ татурай, амма атайтӱа, гъа чӱавуз эвериз зи варцел ша.

Вуч хълагъдай бригадирди? Са затӱни.

-Кӱвалах ийиз зун яц яни?- хълагъдай, кьил кӱарцӱи ягъайди хьиз, хъфизвай бригадирдин гуьгъуьниз Китай фекъиди.

Им адан уьмуьрдин кьилин шартӱ тир.

Гила и шартӱ хъянавайбурун къадар акъван пара я хьи, никӱерани багълара кӱвалахзавайбурал хуьрез эгечӱнава.

МУГЪМАНАР

Вацӱун шуршурдилаьни пешерин ширширдилаь гъейри анжах кьушарин нагъмаяр агакьиз, мад са ван-сесни авачир дере садлагъана чӱалал атана. Агъадихъай къвезвай шагъвардихъ галаз хъутӱалрай четиндиз хкаж жезвай машинрин цӱугъар агакьиз эгечӱна.

-Инани секинвал гъатдач жал?- хиял фена Абусеян рикӱай.- Зун шегъердин ванерикайни гумарикай михъи нефесрин гуьгъуьниз хуруьз катайди тир. Анани нефс ацӱун тавуна – иниз...

Са шумуд декъикъадилаь адаз вичин хиялрихъ бине авайди субут хъана. Къветӱерин кьилелай винелди Къарарал, кас амачир и дерейриз хтайбуру йиф акъудиз зи рекъин юлдашар тир мукъва-къилийри эцигнавай кӱвалин вилик, сад садан тумунал алаз машинар хкаж жез эгечӱна. Сад, къвед, пуд... Лацубур, чӱулавбур, гимишдин рангунинбур...

-Ибуру вужар хъурай – икъванбур? Ибуру вуч патал и хъутӱалар атӱанваз хъурай?

Гъар машиндай са шумуд итим эвичӱиз, Къарарин майдандал са жемят арадиз атана.

-Икъванбур са гъилди? Вуч мярекат, гъихътин себеб аваз хъурай? Белки халу гъавурдик кватӱа? Ам я и чкайрин ирс-сагъибвал гваз аквазвайди. Къарарал алай кӱвал эцигдайлани адан бажитвал пара тир. Гилан лугъунралди, ам тир кьилин инвестор. Эгер акцияриз пайна алцумаьтӱа, агъа кӱан яхцӱурни цӱусад процент аданбур жедай.

Абусей элкъвена вацӱун яхадин дарвиллиз хъфиниз мажбур хъана.

-Хабар гун акван Халудиз...

ЖУВАН ЧИЛЕР

-Атурай! – лагъана Халуди къайгъусуздиз.- Чунни атанвачни?..
-Инра виридаз чкаяр бес жедайди я,- кваз къунач Имиди.
-Залумриз маса йикъар амачирни?- наразивал авуна Къавумди.- Вужар ятІа абур?
- Вужар ятІани, аквада чаз,- къайгъусуз я Халу.- Чуру ниятар гвайбур акъванбур санал къвеч.
Сифте сеферда ихтилатдик къаришмиш хъана Езнени:
- Вужар жеда къван – жибинра гъарамдин пул авай къудуранар. Масадбуруз иниз къведай мумкинвал авайди яни?
-АкІ хъайила чунни гъарамди незвай къудуранар я ман?- Езнедин гафарал мягтелвал авуна халуди.
-Яни?- къуват хгана Имиди.
-Чун ваъ. Чун жуван чилерал ала.
Абусеяз абур къудни гъахъ яз акуна, гъавилай ихтилатдик къаришмиш хъанач. Ам къавумди ярхарай гайин тарарин вацІун и патан рагалай а патан къванерал вегъенвай танарал яцІу хилер, абурал шуькІуь хилерин тпихар, абурун винелни къалиндиз пеш хъивегъна туькІурнавай гегъенш ва яцІу бажгъан-месерин юкъни-юкъвал къаткана. . .

АХВАР

Чандиз акъван регъят, рикІни акъван архайин хъана хъи, Абусей гъасятда ахвариз фена. Къацу месин-бажгъандин кІаникай кІам къван авай Аран вацІ авахъиз, яд тІимил тирвилай, са уътери япарив агакъзавай ширшир адаз къуша зуьрнейрин перишан гъвадиз элкъвена.
Вучиз зуьрнейрин гъвадиз?..
Абусеян аял ва жегъил вахтар бубадин зуьрнейрин сесер япара аваз фей-ивилай?..
Ахпа адан ахвариз ам вич хъиз фагъум-фикирдал алай, жувандан къадир авай, герек тир чІавуз ам хуьзни алакьдай инсанри, чпин арада камалдиз ар-тухбурни тІимил авачир хуьруьн итимри, агъсакъалри, вучиз ятІани, акъван регъятдиз гадарай хуьруьн шикилар пайда жез эгечІна.
Регъятдиз бажагъат гадарна абуру...
Абусеян чІехи буба Абдулагъа вичихъ галаз са кисе ацІай накъв тухванай. Чара авачиз экъечІнай ам вичин са мертебадин кІвалерай.
Ингъе Абусей вич хана жегъилвилив агакъай бубайрин кІвалер.
Абур хуьруьн къилел, вили шимедин реквен кІуквал, текдиз хкаж хъанва.
Хуьр кутур архитекторди хъувур эхиримжи алава хъиз.
Зуьрнейрин сесер къвез, буба вич таквазвайвилай, Абусея шимедин реквяй винелди, агъадихъ балхунар акъатнавай кІвалихъди ялзава.
Бубадин акунрив агакънач адан вилер. Абур садлагъана къулухъди элкъвена.
Къулухъай, хуьруьн дарискъал магълейрай, адан япарив какахъай, амма къадарсуз ван алай рахунар агакъна.
Акурди ахвар тирди гъисс авуна, Абусеян уях хиялри лагъана:
-Ахвариз хъфида вун мад, хайи кІвалихъди ялзавай рехъни давам хъжеда...
Амма акІ хъанач.

Давам хъжеда

Шуират

Аллагъяр
АБДУЛГЪБАЛИМОВ

ЯЛНА ФИКИР ДЕГЪНЕЙРИЗ

(Шуират)

ДЕРЛИКНИ ДЕРЛЕК

Дерликни дерлек
Хъана къван дустар.
Къведахъни авай
Лап къешенг хатлар.

Ибур къвед садра
Гъатна гъуьжетра.
Тушир чеб-чпин
Рази хесетрал.

Гъардаз вичин кар
Аквазвай пайгар,
Гуя сад - заргар,
Муькуьди - къаркъар.

Рахазва дерлик:
– Садра вун килиг,
Айван шуьше-бенд...
Лагъ, куьз я ви зенд?!

Гъар са затI зериф,
Ава зи тариф.
Аку рак-даклар...
Чпел алай зар...

Пагъ, яна тупар,
Акъудиз патар...
Хъанвай хъиз гъелек,
Рахазва дерлек:

– Къвезва са муткъул,
Къил чакъул, башкъул.
Кардик ква мукІратІ,
Къил ийиз хкатІ...

Тегъвена яргъал –
Чарариз сигъал,
Агъ, спел, цІвелер,
Къулухъди тиллер...

Атирдин шуъше,
Цуькверин миже,
Атир – циф къилел,
Дасмалла гъилел...

Къахрагъна са чам,
ТуькІвей къилни къам,
Гуя саз тІарам,
Жечни зун хуррам?!

Гана дуьз дикъет,
Къвазариз гъуьжет,
ЭкъечІна мукІратІ,
«Туп» ийиз къатІ-къатІ.

Ахъайна къве хел,
Чанда аваз хъел:
– Лагъ, зун галачиз,
Алат авачиз,
Вуч жеда вавай?!

Патав гвай ранда,
Яб гана гъардаз:
– Куь гафарик къел
ХъанайтІа, эвел...

Бес хъурай гъургъур,
Яд ийиз рагъул,
Куь мецер терхи,
Гуя кул верхи...

Симинал пайгар,
УстІардиз алат...
Амукъдайвал тІвар,
Мез тахъуй гъалатІ...

12.01.2017-йис.

ШИИРАТДИН ЦАВАРИЗ

СтIал Сулейманаз

Гатфарин югъ, десте-десте,
Вакай даим физ рахун,
Къе зунни тир ина сифте,
Кутугнавай чIал лугъуз.

Гурлу жезва инсанрин сел,
Пак ерийрал мескендал,
Гуя гими – юзазва эл,
Гар гьатнавай елкенда.

Дагъустанда тIвар-ван авай
ЧIалан устад, арифдар...
Мегъуьн тарцин лап тан авай
Жедач зи чIал зайифар.

Къе атанва нече-шумуд
Илгъамдикай пай къачуз,
Хкахъ тийир, вак кваз умуд,
Ви жуьгъенрин цIай къачуз.

Эй, аяндар, ви чарчардин
Зайиф хъанвач стIалар!
Агалай туш сив хучардин,
Гьалчиз хъанай ккIалар.

На хкажна чи лезги чил
Шииратдин цавариз.
Такабурдиз винизна къил,
Кескин я халкъ суварик.

Эхъ, асирар къвез алатда,
Ви азиз тIвар мецера,
Ви чешмейрив къвез агатда,
Хуьда даим рикIера...

ДУСТВИЛИН ЧЕШМЕЯР

КӀвалева зун илифай,
Зи миресди теклифай.
Аламатдин сегънейри
Ялна фикир дегънейриз...

Хтул галай захъ гъвечи,
Ирид йисар яш вичин.
Пак лезги чӀал чин тийир,
Миресдин хва тир Тагъир.

Пел-пеле тур кӀелер хъиз,
Къвазна абур хъилер хъиз.
Къведни абур таяр тир,
Зирингвилизи цӀаяр тир.

Фенач са вахт яргъалди,
Рахаз чпин чӀалалди.
Гуя нурар алахъна,
Къве чӀал садак акахъна.

Акъатай хъиз кӀеверай,
Экв куькӀвена рикӀера.
Пагъ, къугъунар къизмиш тир,
Гуя фадлай таниш тир.

Галукъай хъиз хума зун,
Тажуб хъана ама зун:
– Мирес, вун вуч фикирри,
Тухванва гъи жигъирриз?!

Килиг вун чи ругулриз,
Рехъ тагузвай рагъулриз...
Дуьньяни икӀ меслят жен,
РикӀер ачух сергъят жен!

Алемдавай гъакимриз
КӀанзава заз таъкимриз:
Яракъ авай хучаррин,
Агала сив ачаррив.

Цавал лацу цифер хъуй,
Ислягъвилини лифер хъуй.
Дуствал гва гъар аялдив,
Чешне къачу камалдив...

МАГЪЛУБ ТЕЖЕР ХАЛКЪ...

Эхь, Олимпдин
кукІушдал,
Хкаж хъанва
жегьилар.
Гъейри дустар
кушкушдал,
Алахънавай
Къалур тийиз,
Пузмиш хъанвай
гуьгуьлар.
Гъахъ я, гъахъ я
Лугъузвайбур
Чи къегьалриз:
«Яру машин»
къуватлу.
Чи гъунара
Ашкара я,
Чилин шардиз,
алемдиз,
Хуьзвай таъсиб
Чи Ватандин
къудратлу.
Тегъуьн авай
Шам уьлкведа,
Руьгъдиз жанлу
Роман хътин
рухвайри,
Къалурнач квез
игитвал?!
Чи чил пак я,
Эхь, чун гъахъ я.
КІан хъайид туш
Къуру гафар,
Денгдай япар,
я шитвал.
Пагъливан халкъ,
Магълуб тежер,
Жедач эксик

Чи Данкойрин
я къитвал...
Гарал алай
цакул хъиз,
АтІур хци
чукІул хъиз,
Чи Алина
бикеди,
ТІвар хкажна
уьлкведин.
На муркІадал
гел туна,
Гурлу капар
сел туна...
«Яру машин»
Чи хоккейдин
дестеди,
Мягъкемарна
Чпин руьгъдин
сенгерар.
МуркІадал генг,
ЧІугуна женг
Акъудна тІал
Бязибурун
мефтІедиз.
Куь тереф хуьз
Къарагънай халкъ,
Хуьрер, кІвалер,
шегъерар.
АкІурай хъиз,
Къуьн къуьне
Вафалувал
Хвена куьне...
Къуй къалин хъуй
Ислягъвилин,
Гъалибвилин
бегъерар...

Февраль 2018-йис.

ВИШ ЙИС Я КЪЕ

Шумуд асир,
Шумуд девир
Ава вуна
ракъуриз.
Жезва хкаж,
Дараматар –
Имаратар
гъилерин.
Къару я зун,
Гъейран я зун,
Ви къашарал,
Акъвазнавай
Гуърчегвал, наз
чукъуриз.
Куън килига,
Алахъиз нур
Хважамжамдин
Рангарикай
эквери,
АкI я абур:
Йифен цава
КуъкIвенавай
Къаншар жезва
гъетериз...
Къерехдалла
Зун Невадин:
Мукъвер, мукъвер,
Гегъенш рекъер
Фенва вацун
винелай.
Виш-виш йисар
Къвез алатиз,
Ракъурзава
И пад, а пад
Мукъва ийиз
къуънелай.
АкI аквазва
Чарх янавай
Ракъун мукъвер
Айкалар я,

Хурудавай
безеклу.
Эй, устIарар,
Магъирар!
Куъ хатIарин
Ама гелер,
Чи несилриз
истеклу.
Лугъузвач ваз
гъавая,
Азадвилин
Гъед куъкIуърай
цавара,
Эхъ, алемдиз
Инкъилабдин
къеб хъана.
Данкоди хъиз,
Къалурай рехъ
кесибриз,
Пакад йикъан,
Экуъ рекъин
сагъибриз...
Гъахъсузвилин
Гарданра вун,
Векъи чIарчIин
еб хъана.
Къе виш йис я,
Аврорадин
тупари,
«ХъуьтIуън тавар»
Тамам дибдай
къарсурай.
Гъа югъ я къе
Чилер, цавар
Лап чIварахрай
зурзурай.
Къе виш йис я,
Кесиб – синиф,
Къара фяле
къарагъай,

Дегъ девиррин
Къайи, яцѹ
Муркѹар хана,
авагъай...

Уъмуърди хъиз,
Кѹсни тади
Къачузавач
Невади.
Атѹзва рехъ,
Вили ятар,
Дерин къатар,
Гуя буьлуьл
шуьше хъиз,
Акахъзава
Адан тандик,
Гъар къилихдин
Бицѹи вацѹар,
миже хъиз...
Агъузна къил
Икрамзава.
Экуьнин гъед –
Аврорадиз
Лезги чилин
неведи...
Секин я вун,
Къве патахъай
Вегъена циз
лабарар.
Килигзава
Зун яракъриз,
Фадлай алай
дацѹарар,
Гъакѹ ятѹани,
Ама къени
Вун жергеда,
Чи яракълу
къуватрин.
Вун акурла
Чѹур жезва чин,
Язава хаф
Бязибурун
суфатриз...

Тек чайкади
Къунва чка,
Фок мачтадал
ял ягъиз,
Галатнавай
Къвез лепеяр,
Ава гагаз
Мармардин
цал ягъиз.
Къвезва ванер,
«Хадай къванер»:
Ингилис, френг
Какахънавай
Нугъатринни
чѹаларин.
Инал ала
Гъар миллетдин
векилар:
гуьтѹуь вилер,
гъяркъуь кѹапар,
расубурни
чѹулав бурма
чѹарарин...
гъа са къатда
ава ягъиз,
«Аламатдин» –
Аврорадин
шикилар.
– Эхъ, зи дустар,
Яд гуьълерин!
Ам квез я са
аламат,
Чи умудрин
Хъана сеbeb,
Чи женгерин
Хвена метлеб,
Чун паталди
Ядигар я,
аманат...
Диде чилел
Душманди кам
вегъенвай,
Чилер, цавар

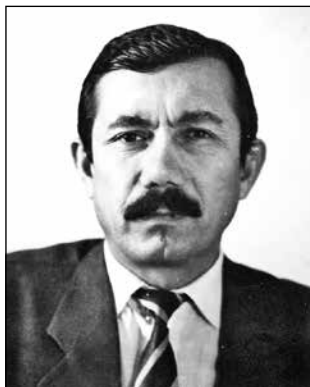
Щун ялаврив
ифенвай...
Эхна вири:
Кашни дарвал,
Мекъни аяз –
Туъхвенвай цай
акада.
КѲуѲд виш юкъуз
Хъана магърум,
Гана дурум,
Хъанач муѲѲуѲгъ
АвайѲани
алкъада...
РуѲгъдиз гужлу,
КуѲ игитвал
ХуѲда даим,
Чи несилри
датана,
Къе зун шад я;
Мугъман хъунал,
Ви пак чилел
атана.
«Вун пенжер я
Европадиз»

Лагъайди туш
гъавая.
Шумуд жуѲре
Баши-бузукъ
атанай,
Къаз чи чилер...
РуѲгъдин узукъ
атанай,
Хъайила чал
къафаран...
Къе игит халкъ
Ава кѲвенкѲе,
Чи садвилин
Пуд рангунин
Пайдахдин кваз
лепедик.
Ислягъвилин
ХуѲзва къе таж,
Чал пехилбур
Жезва агаж,
Чи гъунаррал,
Вилик физвай
уѲлкведин...

Санкт-Петербург

Гьукаят

**Нариман
ИБРАГЪИМОВ**

ЗЕГЪЕРЛУ КЪИСАС ¹

(Повесть)

Къекъвей кІвачиз цаз акъахда

Хуъруьнвийрихъ галаз авур суьгъбетрай акурвал, Зейнединан хизан датІана къал-макъал авайбурукай тир. Адан пабни бешбетер затІ я лу-гъузвай. Зейнединан кІринай фенач хьи, фенач. Са шумудра аялар гваз бубадин кІвализни хъфена. Зейнедин физ, минетиз, кьинер къаз, хкана паб. Белки, эхдай такъат амукъ тавурла, датІана адахъ галаз хъивегъзавай дустарикайни хъел аваз, тахсиркарвилиз кьил янатІа?

Фикирар, фикрар... Садбур алатиз, масадбур хквез, силисчидин бейнида саваш авунвай.

Зейнединан кІвалер хуъруьн къерехда, цїйи магъледа авай. Эхирим-жи йисара эцигнавайбур тирди чир жезвай. Акунар бубайрин куьгъне кІвалериз ухшарбур тушир. Ракъун сеткадин жагъундавай кІвалерин вилик чилин пїипїни квай. Ана хъач-мач, емишрин сад-къве тарни авай. Адан къваларив мадни цїйи кІвалер гвай, инсанар яшамиш тежезвай-бурни. Тюменда, Москвада, Санкт-Петербургда зегъмет чІугвазвай абур гатун варцара хквезвай хуъруьз.

Яргъара аватІани, хуьре кІвалер эцигун хъсан кар я, кьимет гана Гъабиба ватандашриз. Ихътинбур адан вичин бубайрин хуьрени авай.

Зейнединан хизан гъаятда авай. Аялар къугъвазвай. Гъажали кьилеваз папари векъин туьквер кьурук харада твазвай. Силисчи акурла, ада дишегълийриз буйругъна, мугъман чи варцел атанвай хътинди я, хуш хабарарни адав гвай хътинди туш, ятІани чна ам къабулна кІанда. Куьне чай-май гъазура, за чин-гъил чуьхуьда.

¹ 5 - нумрадиз акъатнавайди Н. Ибрагъимован «Ватандиз рехъ» повестдин эхир я.

- Саламалейк, Гъажали халу, зун мад куьн инжиклу авуниз мажбур жезва.

- Алексалам халудин, вучда къван, гьукуматдин кІвалахар я. ша, ацукъ и серин чкадал. Зунни исятда, – лагъана ам умывальникдал фена. гьилер, чинар чуьхвей Тайибатни Самира кІвализ гъахъ хьувуна. Гъажали рахаз-рахаз атана.

- Гиламаз векьер гъазур тавуртІа, хьуйтІуьз кІеве гьатда. Малари хзан хуьз пара куьмекзава.

- Туьквер маса къачузвани?

- Эхъ, халудин, гила чахъ и гуьзел чІурарай векъ хъиядайбурни амач. Сад-къвед. Вирида арандай гъизвай самар хътин векьерин туькверин иесивалзава. Къулайвилери чи инсанар темпелриз элкьуьрзава. Жегъилриз хуьруьн са карни хъийиз хкІамач.

- Чка-чкада гьакІ я, халу. Шегьердин къулайвилер акур дагъвийрин иштагъарни ачух жезва ман. Прогрессдин, цивилизациядин къурбандар жезва чакай.

- Вучда, халудин, гьар девирдихъ вичин аламатар, керематар жезва. Ингъе хабарсуз итимар рекъизва, пуд санал, я шагъид авач, я къанлу чизвач. Белки, чириз кІанзавачтІа?

- КІанзавачиртІа, за йикъар-йифер и куь рекъера, хуьрера акъудда-чир, халу. Шак фейи инсанарни тахсирлу яз жагъанач. Къанлу гъа и хуьре ава. Масадавай са юкьуз ахътин нагъакъан ва четин кар жедачир. Гъажали халу, за ваз лугъуда, пудни векъерикай гъазурнавай агъу гана къенва. Агъу квай векъерикай хабар авай инсанар чидани ваз?

Гъажали силисчидиз килигиз амукъна.

- На вуч лагъана халудин? Агъу ганва? Ни, гьикІ?

- Эхъ, халу, пара четин месэладиз элкъвенва къанлу жагъурун. А фендигарди чун тапан рекъе туна, вичин гел квадарна. РикІел хкваш, Гъажали халу, ви хвани галаз дустари гьи хуьруьнвидиз еке зиян ганатІа, намусдик хкІадай алчахвал авунатІа.

- Валлагъ чидач заз, зун хабарсуз я.

- Чирна кІанда. ТахъайтІа, къисасчиди мадни къиникърал гъун мумкин я. - Яшлу итим «гъым, гъым, тамаш е» лугъуз акъвазна. – Гъажали халу, заз куь сусахъ галаз рахаз кІанзава.

- Сусахъ галаз вучиз?

- Са бязи месэлайрай, сирерай къил акъуддаивал.

- Вуч сирерай? Айгъайкана на гъам я лагъана фикирзаватІа?

- Зи фикирар делодик кутаз жедач, Гъажали халу, чаз якъин делилар герек я.

- Вун гила делилар жагъуриз чинал атанвайди я ман...

- Вавай ви сусан гъакъиндай якъиндаказ ми хъивал ийиз жедали? Лагъ, Гъажали халу. – Адай гаф акъатнач. – Ви хци свас датІана гатазвай, кІвале къал авай, свас са шумудра хъфидай чкадални гъана.

- Анал вун гъахъ я, халудин, нагъакъанвилер квай адак, амма гъуълни паб са викІиник квай яцар я. Къе сада-сад кІурари яда, пака санал гъа викІиник кваз цан цада.

- Ажугъдин цІай къати хъайила, гъерекатрал гуъзчивал хъижезвайди туш, халу. Хва къейи чІавуз свас гъинавай?

- Свас?

- Эхъ, Самира.

- КІвале авачир ам. Уъргуъниз, аяларни галаз вичин дедал къил чІугваз фенвай.

- Агъан, алатай сеферда куъне ихътин малуматар ганачир.

- Вуна хабар къуначир къван.

- Гъахъ я, къуначир, гила нубат атанва.

- АкІ хъайила, Самиради зи хъиз агъу гана ман?

- Захъ гъеле и кар тестикъардай са делилни авач, амма зун адаз са бязи суалар гуниз ва кІвале векъер-къалар, хъчар аватІа ахтармишуниз мажбур я. –И келимайри итим мадни агажарна.

- Эгер гъа вакІан руш ятІа, за ам исятда...

- Гъажали халу, хъанач хъи, хъанач хъи, гъеле са затІни малум туш. Жуваз свасни дакІанармир. Куън инал ацукъ, зун сусахъ галаз рахада, ахпа чна санал са къарар къабулда.

- Рахух ман, - разивал гана апая. – Агъу гайи ламран хва. Ваз зи хъи вуч авуна эхир, ам акІ рекъиз, – Гъажали вич-вичив рахазвай.

Гъа и арада Самиради ван къана: «Дах, чай квез инал гъидани, тахъай-тІа, кІвале...»

- КІвале, кІвале, свас, вентиляторни кутур.

Чара хъанач, виртІедихъ галаз чайни хъвана, Гъабиб силисдив гатІунна.

- Самира вах, месэла пара важиблуди я, гъавиляй зун мад хабарар къаз хтанвайди я. Вини гъуълуън арада авай алакъаяр гъихътинбур тир?

- Гъихътинбур жеда къван, гъуълуънни папан хътинбур. Ам кІвалин шагъ, зунни адан лукІ, къаравуш, – айгъамдалди рахаз эгечІна дише-гъли. – Чазни итимриз хъиз барабар ихтиярар ава лугъун чи хуърериз талукъбур туш.

- Зун гъавурда акъурвал, ихътин гъалар ваз хуш тушир.

- Абур низ хуш жеда къван, заз жез?

- АкІ хъайила, гъуълуъ ваз югъ къалурзавачир ва гъавиляй ваз адакай хъелни авай.

- Вакай чуънуъхдай кар авач, стха, ам вири хуъруънвийриз вуж ятІа чизвай, вазни ахъай тавуна тунвач жеде. Эхъ, хъвайила, туънтзавайла, вичиз кІандайвал тахъайла, адакай дилидалайни фейиди жедай. Амай вахтара кІвализ кІвал лугъузвай итим тир. Зунни, аяларни кІандай, чаз недай-хъвадайдакай, алукІдайдакай дарвал гудачир. Хъилерни зи фад алатдай.

- Ваз чи дагълара авай дармандин векъерикай чирвилер авайди яни?
- Заз? – Самира мугъмандиз вилер атІумна килигна. – Заз ваъ, стха.
- Итимдал дуъшуъш атай чІавуз вун хуъре авачир...
- Гъахъ я, дахдин кІвалел фенвай. Рагъмет хъайдаз вучиз ятІани зун фена кІандачир жуван багърийрин патав. Анжах ам авачир чІавара за жуваз кІанивал ийидай.
- Гъа юкъуз вун кІваляй санихъни алатначни?
- Санихъ? Гъинихъ? – дишегъли дикъетлу хъана. Адан килигуни дишегъли силисчидиз вуч лугъуз кІанзаватІа, гъадан гъавурда гъатайди къалурзавай. – ГъикІ я, квез тахсир зал илитІиз кІанзавани? – хабар къуна ада.
- Чна вал илитІзавай са затІни авач, амма чаз шаклувилик акатзавай гъар сад гъинавайтІа, квел машгъул тиртІа чир хъун важиблу я.
- РикІиз къей стха, ваз ни вуч лагъанатІа заз чидач, амма зун жуван аялрин буба рекъидай дишегълийрикай туш. Зун югъди дидедин рухвар чуъхуъз вацІа авайди тир. Имни ваз чи хуъруън гъар са аялдини тестикъарда. Абур вацІа чуъхуънагар ийиз авай. Вучиз, вучиз куън ахътин фикирдал атана?
- Чи кІвалах гъахъгинди я, вах, вири терефар, къейибурухъ галаз алакълу инсанар, абурун арада хъайи рафтарвилер ахтармишун.
- Аллагъди яргъазрай, чан стха, вуна дармандин векъерикай вучиз хабар къурди тир?
- Куъ кІвале аватІа чирун патал. Къейибуруз зегъерлу векъерин агъу ганва. И кар нелай алакълун мумкин я? Анжах абур лап хъсандиз чидайбурулай. Абурни вужар я? Багърияр, мукъвабур, санал яшамиш жезвайбур, дустар...
- Ай Аллагъ, мад вуч ван хъурай япариз?! Агъу гана ман зи итимдиз? Шакни зал физва, тушни? – дишегъли шехъиз гатІунна.
- Эхъ, Самира вах, адалай ва дустарилай къисас вахчунва. Шак физвайбур мад ава, амма идалди, шехъуналди кар туькІуъзвач. РикІел хкваш, белки, итимдай акъатай гаф-чІал хъана жеди, адакай зиян хкатай, ада беябур авур кас-мас...
- Вилерай накъвар авахъзавай дишегъли кІвалин са пипІез килигиз кисна, на лугъуди, силисчи кІвале амачир. Декъикъаяр физвай, Гъабибни вил алаз акъвазнавай, ада гъиссзавай, дишегълидин рикІел са вуч ятІани хтанва, амма ахъайдай жуърэт ийизвач.
- Самира вах, ихътин вахтара лап куълуъ-шуълуъ крарни, сад-къве гафни важибллубур жезвайди я.
- Заз къени, дуъз инсанар буъгътендик акатуникай къурху ава, – хиве къуна дишегълиди.
- Тамам ахтармишунар тавунмаз чна садни тахсирлу ийидач, вах, вуч хъайиди ятІа, ахъая.

Самира мадни са шумуд легъзеда фикиррин къужахда гъатна, ахпа вичел вил алай силисчидин «за яб акалзава вахъ» гафар ван хъайила, гатІунна.

- ЦІийи йис алукузавай вахт тир.

- Гъи цІийи йис?

- И алайди ман, 2007-йис. Дербентда кІвалахзавай зи итим нянихъ ахкъатна, пиянвални кваз. Чаз цІийи йисан савкъатарни гъанвай. Пулни вахкана, беден-затІни чуъхвена, чахъ галаз са сят къван акъудна, фена ам, -дишегъли мад хиялри тухвана.

- Ахпа, – ван къана Гъабиба.

- Ахпа ам хтана, сятдин цІусадриз хъиз, вичин дустарни галаз.

- Вужар?

- Жердни, Мао, – багъишламиша, чун абуруз гъакІ лугъуз вердиш хъанвайди тир. Заз абур са жуъре акуна. Са гъихъгин ятІани гъалаба, секинсузвал кваз. Маодин чинал, каци чухвай хъгин, гелерни алай. Абур пиянни ийизвай. Зейнедина заз гъасятда гъарайна: «Суфра, суфра ачуха паб. ЦІийи йис алукузавайди я гъа, вични хъсан йис, чи мурадар къилиз акъатай йис». Эхъ, акъатна, мурадар вичин къилиз къалум хъайи йис. Хуърекар за гъазурнавайди тир, са-са затІ тухуз абурун вилик столдал эцигзавай. Абуру са никай, квекай ятІани хъел кваз веревирдзавай. Гъар зун къведайла ихтилат акъвазарзавай. ПичІекар авай ленгер эцигна экъечІайла, зун ракІарихъ акъвазна, яб акализ. Маодин ван хъана заз: «Чна и кар авуна лап къелетна. Сувайнат ахътин инад къадай дишегъли тушир». «Кис, къей хва, – гъарайна гъасятда зи итимди, - ваз вуч чизвайди я? Ада къил гзаф цава къазвай, кач, зун бегенмиш тахъай чхъац. Гила акван ам вичин дамахлу буй гваз и куъчейра гъикІ къекъведатІа».

- Ада лагъайтІа вичин итимдиз, – ван хъана заз Жердан.

- Лугъудач. Лал хъухъ вунни. Все! Агала тема, – чІехида хъиз эмирна Зейнедина.

- Сувайнат вуж я? – хабар къуна капитанди.

- Чи хуъруънви Сакит муаллимдин паб.

- Сакит, Сакит, райцентрада кІвалахазвай муаллим?

- Эхъ.

Им вуч я, кар туъкІуъзвайдан гъакъиндай шагъидвал я жал? – фикирна силисчиди. – Са юкъуз къве касди Сакитан тІвар къуна. Яраб зи бахтунни гъизва жал? – АкІ хъайила, Сувайнат Сакитан юлдаш я ман?

- Ун лагъанай за.

- Ахпа вуч хъанай?

- Ахпа са затІни. Абур геждалди ацукъна, сад лагъай январь късана акъудна, ахпани Дербентдиз хъфена.

- Вазни абур Сувайнатаз вуч авунатІа чир хъанач?

- Ваъ, валлагъ. Зун са шумуд юкъуз рикІи-рикІ нез хъана, ахпа санихъайни ван-сес акъат тавурла, итимрин ихтилатни рикІелай фена.

- Вун Сувайнатавай хъайитІани чириз алахъначни?
- Абури кІвале авачир, каникулар тир къван, са гъиниз ятІани фенвай ял ягъиз.

- Ваз абурун хзандикай вуч чида?

- Гъурметлу, къени инсанар я ман. Хзанни чешнелуди я. Сувайнатни бахтлу дишегъли я.

- Ви итимдинни Сувайнатан арада вуч алакъяр авайди тир? Зейнединан «зун бегенмиш тахъай» гафарин гъавурда гъикІ акъун лазим я?

- Валлагъ стха, заз чидач. Ам куьгъне къиса я.

- Зарар авач, ахъая ваз вуч малум ятІа. Заз им важиблу я.

Самирадин суьгъбетди Гъабиб тажубарна. Жаванвилини жаваб агакъ тавур муьгъуьббатди, Сувайната «гачал» лугъуз кваз такъуни ажугъда тур Зейнедина хъилияй Уьргуьнай руш гъана вичиз, Сувайнаталайни жегъилди, иердини, буй-бухах авайдини. Гъабиба Самирадин гафар веревирдзавай: «Хуьруьнвиар тирвиляй куьчеда, булахдал гъалтайла чун геждалди рахадай. Зун са шумудра абурун кІвализ фена, амма Сувайнат чиниз садрани атанач. И цІийи йисалай чун чаз лап къитдиз акуна. Гъалтайлани, ам гъикІ са къуру салам гана, элячІдай. Идан себбни зи итим тирди къатІанай за».

Гъабибаз тади гъалда Сувайнат акваз кІан хъана. Куьчедай Сакитан кІвалер галайвал физвай силисчиди Самирадин ихтилат мад ва мад рикІел хкизвай. Эхъ, цІийи йисан вилик гадайри а дишегълидин намусдик хкІадай, куьчедани къекъведай чин тун тийидай нагъакъан кар авуна. Къисасни хкъуна. Са ван-сесни акъуд тавуна. Суддиз арза вугун тавуна. Яраб гъа икІ я жал? - Гъабибаз гилани вичин фикирар, тестикъарунар, шаклувилер, виликанбур хъиз, тІач жез кичІезвай.

Дербентдин къванерикай эцигнавай, къавуз ракъ янавай, вилик гъвечІи багъни квай кІвалерин иесияр чпин дадар, дуьзгуьн ацукъун-къарагъун авай, культурадихъ галаз алакълубур тирди ашкара ийизвай. Гъабиба хуьтуьлдиз зенгинин кнопкадал тІуб илисна. Гъаятдай аялрин ванер акъатна. Са шумуд легъзедилай вар ахъайна ва Гъабибан вилик яшлу итим пайда хъана.

- Саламалейк, халу, ибур Сакитан кІвалер яни?

- Алексалам, халудин, эхъ, вун ягъалмиш хъанач, ибур зи хчин кІвалер я. Ша, илифа, амма Сакит авач.

- Къайгъу туш, заз Сувайнат акуна кІанзавай.

- Сувайнат? – Демир дикъетдивди мугъмандиз килигна. – Заз вун силисчи тирди чизва, хва, чи свас вучиз герек атанвайди я?

- Заз адавай хабар къадай сад-къве месэла ава ман.

- Куьн патахъай, я хва?

- И хуьре къеи итимрин гъакъиндай. Квез чир хъун лазим я, за хуьревай гзафбурувай хабарар къуна.

- Гила нубат чал атанва, тушни?
- ГьакI лагьайтIани жеда, чан халу, гьил къачу, заз куь тIвар чизвач.
- Демир я, чан хва, зи тIвар. ГьикI физва ви силис? Газетра жуьре-ба-жуьре хабарар ава...
- Силис давам жезва, Демир халу. Гьардавай са делил жагьурзава, кIватIзава, гекъигзава, гьеле тарифдай хьтин нетижадал атанвач.
- Четин кIвалах я куьди, хтул, къуватар гурай ваз. Свас, я свас, – эверна Демира ван алаз хьиз, – гьаятдиз эвичI кван, вун герек кас атанва.
- Сакит гьинава? – жузуна Гьабиба.
- Ам, хтул, санаторийда ава «Каспий» лугьудай. Исятда авай аялар муаллимрин вягьтедай фидайбур туш. Пайгардикай хкуднавай нервияр чкадал хкун тавуртIа, кIвалахиз четин жеда.
- Анал вун гьахь я, Демир халу, къенин аялар гиперактивный ялда. И арада свас атана. Гатун къелечI халат алаз. РикIиз чими акунар, гуьзел буй-бухах авай дишегьли. Чин тийидай кас акурла адак регь-уьвал, гьалаба акатна. Апаыз суалдай жуьреда вил яна, ам гуьзлемишдай саягьда акъвазна.
- Чан свас, – рахана Демир, – и кас силисчи я, адаз ваз гудай суалар ава.
- Эхь, эхь, зун силисчи Гьабиб я, куь хуьре къейи итимрин месэла гваз зун къекъерайни акъатзава, – вучиз ятIани Гьабиба шикаятна ие-сийриз, – куьн хьтин инсанарни гьакI гьавая инжиклу ийизва.
- Вучда хва, ви кеспи гьахьтинди я, – гьавурда авайди къалурна вич Демира, силисчидин рикIе вуч авайди ятIа шакни тийиз. – Хабарар яхь жуван, ая кIвалах, хтул.
- Алай йисан 11-июлдиз куьн гьинавай?
- Ам гьи югъ жезва, чан хтул? – жузун хьувуна Демира.
- Итимар къейи югъ тир ам.
- Чун чинал алай, яни чи кIвалера. Ибур Сакит хцинбур я. Ам авачир-вилай свас аяларни галаз чинал атанвай, нянихь абур чпинал хьфейди я, яни иниз хтайди я.
- Сакит мус хтана кIвализ? - элкьвена Гьабиб Сувайнатахь.
- Сакит хтайди туш. Ам санаторийда авайди я, - авайди я жаваб гана дишегьлиди.
- Сакит къейибурухь галаз къал-макъал хьайиди яни?
- Ваъ, я кас, на вуч лугьузвайди я, зи хва а на лугьудайбурукай туш гьа. Адаз инани, райондани еке гьуьрмет авайди я.
- Сагъвал гурай вичиз, гьахьтин чешнелу хва тир. Сувайнат вах, вини Зейнединан арада къайивилер хьайиди яни?
- Ваъ, – эцяна хьиз жаваб гана дишегьлиди.
- Ам вуч суал я вуна гайиди, я кас? – тажубвилелди килигна Демир силисчидиз. – Зейнедин лугьудай чакъал гьинай, зи свас гьинай?

- Демир халу, чаз авай малуматрай, къайивилер, ажугъвилерни хъана, къуй Сувайната вири авайвал ахъайрай, тахъайтІа, чун ам отделдиз тухуниз мажбур жеда.

- Я свас, ибур вуч гафар я и касди лугъузвайбур? Вини а мердима-зардин тІварар санал къаз? А пиянискаяр къеи юкъуз Сакит гынавай лугъуз?

- Заз чидач, чан дах, - лагъана дишегълиди адакай куьмек кІанз.

- Вуна я кас, зунни алай чкадал свас беябурзава, ихътин силисар жедайди туш гъа. Чазни законар чизвайди я.

- Законар чир хъун лазимни я, хъсанни я, Демир халу. Беябурчивилин са ихтилатни авач, амма заз аквазвайвал, куьн, Демир халу, са шумуд йис идалай вилик хъайи крарикай бейхабар я. Сувайнатаз абур хъсандиз чизва. Къуй ада чаз ихтилатрай.

- Заз чизвай затІни авайди туш, – къетІивилелди лагъана Сувайната. – Отделдиз тухвайтІани гъакІ я.

- Демир халу, квез аквазва хъи, захъ квез писвал ийидай фикир авач. Гъавурда гъат, пуд итим къенва, и месэладиз талукъ бязи делиларни куь сусаз малум я. Къуй ада вун алай чкадал сир ачухрай.

Демираз сакІани силисчидихъ агъаз кІанзавачир. ЯтІани ада къатІузвай, гъакъикъи делилар гвачиз, бажагъат силисчиди ихътин кІевивалдай. Адаз вичиз малум тушир са затІ чизва сусакай. Бейнидиз шаклу суалар атанатІани, апай хъуьгуьлдиз рахана.

- Чан руш, ваз са къурхутни жемир, инал зун ала, вун ви кІвалева, ваз акур-такур аватІа, ахъая, ахпа крар кІеве гъатдалди.

- Заз акур са касни, са затІни авайди туш, дах чан. Зун гъавурда акъазвач, ам чи кІвализ вучиз атанвайди ятІа...

- Гъакъикъатдай къил акъудиз, чан вах, – рахана Гъабиб. – Хъурай, итимар къеи юкъуз ваз акур ксар авач. Лагъ, Зейнедин ваз мусалай чидай кас тир.

- Фадлай, – виликумаз гъазур хъанвайда хъиз жаваб гана Сувайната. – Ада чи хуьруьн школада кІелайди я.

- Гъахъ я, гила вини адан арада хъайи чуьруькдикайни са-къве гаф лагъ. ТахъайтІа, за инал шагъидриз эверда. – Шагъидар гафуни дише-гълидик гъалаба кутурди акуна силисчидиз. Са шумуд легъзе гъа икІ алатна ва Сувайната вич гъиле къур хътинди я.

- Абур фад хъайи крар я, жаванар тир къван. Итимар къиникъихъ галаз са алакъани авачир.

- Вуч крар, свас? – дикъетлу хъана Демир.

Сувайната куьрелди школада амаз Зейнедин вичел алахъайвал ва вичи ам инкар авурвал ахъайна.

- Лап дуьз авуна, вуна, чан руш, а шулугъчи ви тангъахдин тай тушир. Къейидакай пис рахун кутугнавайди туштІани, алчах затІ-тІ...

Гъабиба гъа идалди куътягъ жеда лагъана фикирзавай дишегълидал рикIивай «гъужумна».

- Цийи йисан вилик, 31-декабрдин йифиз Зейнедина вуч авуна? –силисчи атIумна Сувайнатаз килигна. Гъелбетда, ада ихътин суал гуь-злемишнавачир жеди, ам зурзана, чинай, суйдай къенивал, къетIивал квахъна, вилериз ажугъ хъичена. Сусан гъал дегиш жезвайди апаяни къатIана.

- Заз вуч чида, а къван хъайида вуч авунатIа. Гъун вич ирид чилерай чилериз фирай! – хабарсуз беденда гъатай ажугъди дишегълидин бейнидай вич нин вилик кватIа акъудна. Гъабиба мадни «гъужумна», гъалибвал къачуникай хиялна.

- За лугъудани, ваз чизвачтIа...

- Лагъ, – сес хкажна гъелени хъиле незвай дишегълиди. – Чиз хъайила, вуна завай вучиз хабар къазва? Лагъ! – Сувайната Гъабибал гъужумна. Ада дишегълидин патай ихътин аксивал, уьткъемвал гуьзетнавачир. Хиве къуниз мажбурда лагъанвай Сувайнатаз килигзавай силисчидиз дишегъли и легъзда вичин цицибар хуьн патал кацин къуршахдиз экъечIнавай верч хъиз хъана. Вич, вичин хзан, аялар беябурчивиликай хуьн патал и дишегълиди сараралдини душмандин туьд жакъвада, кукIварда. Зейнедина вичин къилел гъайи къазадикайни ада садазни лугъудач, эгер зур йисуз адакай садазни малум хъанвачтIа. Къисас вахчунва. Ни? Вич кIвале. Гъуьл санаторийда. Ни? Бейнида ийизвай ихътин веревирдери Гъабиб вуч авуртIа хъсан я суал гудай чкадал гъанвай. Вич патал ада са кар къатIанвай, итимар къиникъин сир Сувайнатахъ галаз алакъалу я ва и сир ада тарагъаждиз акъудиз хъайитIани, раиждач. Амукъзавайди вуч я? Сувайнатан итим ахтармишун ва дишегълидинни Зейнединан арада хъайи чуьруьк тамамвилелди чирун. Гъабиб, мад яргъияр тавуна, кIвалин иесийриз сагърай лагъана, хъфена.

Хуьруьн кавха Алистанавай силисчидиз я Сакитакай, я адан дах Демиракай, я хзанрикай татугай, нагъакъан ихтилат ван хъанач. Гъи тередихъай къачуртIани, чешнелу хзан, къени инсанар, хуьруьн хъсан крарик къил кутазвайбур, алакъдай куьмек гузвайбур, виридан хийир-шийирдик квайбур. Са гафуналди, гуььрметлу, баркаллу, чпел дамахдай инсанар.

«Ихътин ксарихъ инсанар рекъидай жуьрэт жеда жал?» суал Гъабиба вичиз са шумуд сеферда эзберна. Тахсиркардин гел жагъана лагъана шадвалзавай итим мад сефил хъхъана. Вахтни физвай, начальникдини эвериз «вун квел машгъул жезвайди я, силис мус куътягъда, нетижа мус жеда?» лугъуз тади гузвай. Адазни «зун тахсиркардин геле гъатнава, анжах делилар жагъур хъувуна кIанзава» лугъун хъанвай. Эгер и гелни тапанди, метлебусзди хъайитIа, куътягъ, силис, ламра араба хъиз, лиледа акIида. Чугур зегъметарни гъакI фида, закай чIуру фикирни арадал

къведа, бинедай вичин теклиф къабул тавур майор Падишагъни зал хуьуредда. Ихътин фикиррин яхада гъатнавай Гъабибан гуьгъуьл михъиз сериндик акатнавай. Гъатта иштягъни квахънавай. Гена хъсан адахъ Аманат хътин паб авайди. Адан кинери, гафари Гъабибалай умудсузвили, сефилвили парцин са пай алудна. Гъилер саки авадардай чкадал атанвай итимдик руьгъ акат хуьвуна, ам гъилер къакъажна силисдив эгечI хуьвуна.

Экуьнахъ Гъабиб Уьргуьндиз фена, школадин директордихъ, завучдихъ, Сувайнатан классдин руководитель хъайи муаллимдихъ, рушахъ галаз кIелай хуьре амай ксарихъ галаз гуьруьш хъана, ихтилатарна. Абуру силисчидин вилик вири шикил ачухна. Гъиле хейлин делилар гъатай силисчи хуьруьз атунал рази яз амукъна.

Хушвал, муьгъуьббат, дустарин, гадайрин вилик дамах авун тирни Уьргуьн хуьруьн иер руш вичи хкъгъунал, амма вичин гьерекатар, алахъунар, пишкешар квазни такъурла, «гачал» лугъуз къехуьнни, рушарин, гадайрин вилик беябурни авурла, хуьруьн гадайривай гатунарни къачурла, школадайни акъудайла жегъилдин ажугъ низ чида гъи дережадиз акъатнавайтIа. И вири крарин хъилияй Зейнедина Уьргуьнай свас гъизва. Тамаш, за вуч ийидайди ятIа, лугъудай тегъерда. Вун хъанач, Сувайнат, валайни гуьзелди «гачалаз» атана. Эхъ, им адан къапарай хъел алудунни, къисас вахчунни, уьргуьнви рушакай вичиз свас авуна, дамах авунни тир. Белки, гъа идалди вири ажугъарни квахъна жеди. Амма Урусатдай хтана, Сувайнат чпин хуьре гуьлуьк кваз акурла, Зейнединан хкъахънавай къулавай самари чпи-чпелай цIай хкъуна ва ада дустарихъ галаз Сувайнатан бедендизни «цIай» яна. Самиради авур ихтилатдин метлеб сад хъун герек я, Зейнедина дишегълидал гуж гъалибна. Намуслу дишегълидал писликвал гъана. Бес вучиз ада, я Сакита суддиз вуганач? Суддиз? Вири хуьруьзни беябур хъийидайвал? Гъар са алчахдизни жакъвадай кендир жедайвал? Гъелбетда, ихътин ахмакъвилиз абуру рехъ ганач. Эхна. Эхна, кисасни вахчуна. Гъакъикъат икI тирди гила тестикъарни авуна кIанда. Амма гъикI? Къисасни гъикI дуьздал акъудда? Герек делилар лап тIимил я эхир.

«Вучиз тIимил я, юлдаш капитан? Вучиз лагъайтIа, на кIвалахзавач, хуьрериз физ вуна вахтар гъакI акъудзава», тикрарна ада эхиримжи совещанидал начальникди вичиз лагъай гафар. – Делилар кIватIа, делилар, юлдаш капитан, – буйругъна Гъабиба вичиз. – Ам зи гъилияй къенвай кIвалах я, – жаваб гана ада.

Гъабибан рикIел Сакитан тIвар мехъерин иеси Анвара къурдини хтана. Ада, вири къайгъуярни туна, Сали хуьруьз гьерекатна. Эгер къере, дагъда къисасчиди гъилерал бегълеяр алаз кIвалахнатIа, мехъерик, бажагъат, –фикирна Гъабиба.

Силисчи акур Анвара тажубвилелди хабар къуна: «ГъикI хъана, мукъва-къили, ахкъатна хъи вун? Къунани куьне а итимар къейиди? Газетра квекай гзаф кхъизва гъа».

- Абурун кІвалах кхьин я, Анвар дайи, чи кеспи къекъуьн, жагъурун, гекъигун, тайинарун, тескиъарун, дуьздал акъудун.

- Ахпа лагъай кас, куь пеше четин, хаталуди я. Абурун вуч патал къей-иди я? Газетра авай ихтилатар дуьзбурун яни?

- Ваъ, дайи. Са делилни гъиле авачиз туькІуьрнавай къундармаяр я, чпин газетар кІелдайбурун гзафарун патал. Зун мад вакай куьмек кІанз хтанвайди я.

- Лагъ, сивиз къей кас, вуч герек ятІа. Куьмекни гуда, са тІуьн-хъ-унни ийида чна.

- Жуни хуьрйя ви мехъерик вужар квай?

- Гъа рагъметдиз феи кесиб Маодин, Сакит муаллим, зи хванахва Тажидин.

- Абурун гъинал, нин патарив ацукънавай?

- Валлагъ, ахпа лагъай кас, заз ахътин мажалар авайди тушир, вуж нин патав ацукънаватІа килигдай. Ша, чун садра суфрадихъ ацукъин. Эгер гъакъван лазим месэла ятІа, за инал миресдин гададиз эверда. Ам тир кылел-кІвачел акъвазнавайди, мугъманар ацукъарзавайди, суфрайрал хуьрекар эцигунал гуьзчивалзавайди. – Анвара гъиликай къуна Гъабиб гъаятда сериндик туькІуьрнавай столдихъ тухвана. Сусаз «канбар гъваш» лагъана буйругъна. – Чими чІавуз канбар чандин ем, ахвайш я, сивиз къей кас. - Гъа са вахтунда ада миресдин хъиз эверизни сад рекъе туна. Суса гежнач, гетІедаваз канбар, истикІанар гъана ва абурун канбар цана.

- Хъухъ, ахпа лагъай кас, чимивилин цІай йикъ жуван. Жузун айиб тахъуй, и за тІварар къур ксар аник квани?

- Ваъ, гъелбетда, чна шаклу вири месэлаяр чирна кІанзава и къундармаяр кхъизвайбурун иштягъарни квадардайвал, - канбардизни са-са хупІ ийиз жаваб гана Гъабиба.

- Анал вун гъахъ я, хъсан кас, дуьзвал хътин затІ авайди туш. Таб, гъилле, угъривал, къагъпевал гъикІ авуртІани дуьздал акъатдайди я. Амма чІуру кІвалах вуч ятІа чидани ваз, ахпа лагъай кас, и чи законар пара хуьтуьлбурун хъанва. Тахсиркарвал авур вуж хъайитІани дустагъдин ракъарани гъатзавач. Гъа ида нагъакъан крарин сагъибарни артухарзава.

Анвар акъуллу, уьмуьр акунвай, уьлкведа къиле физвай вакъиайрикай хабардар итим тир къван. Адан фикирарни, веревирдерни дуьзбурун тир. И кардал Гъабиба разивална ва «ун, ун» лугъуз иесидин ихтилатриз къуват вахкана. Рахунрик кваз миресдин хвани акъатна. Суса суфрани къурмишна. «Жумарт, рикІ, гъил ачух, мугъмандиз пара гъуьрметдай инсанар я чибур» хиял фена Гъабибан рикІяй. Ада яргъал тевгъена Анваран миресдин хвани диндирмишна. Касди дуьзгуьн жавабарни гана.

– Тажидин экуьнлай авайди тир. Маодин нисинрилай алатайла хъиз атана. Адалай гуьгъуьниз - Сакит муаллимни. Ам за вичин хуьруьн-

видин, яни Маодинан патав ацукъарна. Ам акурла, хъивегънавай Мао шад хъана, адан къужахда гъатна. Чидач, абур са сятда, къве сятда ацукънатІа, са чІавуз заз акуна, Сакит столдихъ галамачир. Маодин хесетар чаз чизвайди тир, гъахъняй за ам мехъеррин паярни вахкана, гзаф пиян жедалди, рекъе хтунай.

– Эхъ, эхъ, ам рекъе хутадайла зунни анал алай. За тагъкимарни авурди тир, килиг гъа, Мао, ви къайдада хъфимир, явашдиз гъала. «Зун космонавт Гагарин тирди чизмачни ваз, дуст. Зи ракета и рекъерай цавайтІуз фена гъа варцин вилик эвичІдайди я» дамах кваз лагъанай ада. Ахпа эвичІни авуна, цавайтІуз – дагъардиз. Вучда, ажал я ман, рагъмет хъурай вичиз.

- Анвар дайи, абуру мехъеррин пулар вегъенани?

- Эхъ, я чан хъсан кас, адетар я къван.

- Гъиле вуганани, тахъайтІа...

- Конвертра аваз...

- Гадарна жеди конвертар?

- Ваъ е, ама, тунва чна абур.

Гъабибаз вичин мурад къилиз акъатай къван шад хъана.

- Анвар дайи, тІалабда абур инал гъун.

Иесиди сусаз эмирна ва са декъикъадила ам конвертар авай пакет гваз хтана. Гъабиба винел тІвар, фамилия кхъенвай Сакитан, Маодинан ва Тажидинан конвертар, пипІер къаз, цІийи пакетдиз вегъена.

- Я чан ахпа лагъай кас, конвертар куъз я къван куъ?

- Чи кІвалахдиз гъар са затІ, куълуъ-шуълуъ талукъ я, Анвар дайи. Куън пара сагърай. Гила зун хъфида.

- Бес тІуън-хъун? – Анвар гагъ столдиз, гагъ Гъабибаз килигиз акъ-вазна.

- Канбар гатун хуърекрин шагъ тирди чир хъана заз. Ада залай ифинни алудна, зун тухарни авуна. Пара сагърай Анвар дайи, куъ суфрадин берекат анжах артух хъурай.

- Амин, чан хъсан кас, мад вучда, зун гъавурда авазва, кІвалах я. кар туъкІвенани, базарда акъвазмир лугъузвайди я. Югъур хъуй ваз. Крар туъкІуърай ви. Герек хъайитІа, чун гъамиша гъазур я.

Идарадиз хъфенмазди Гъабиба Сакитан конверт криминалистдив вугана ва сейф ахъайна, анай пуд итим къиникъиз талукъ делояр акъудна. Пуд итим къиникъ сад-садахъ галаз алакъалу тирвиляй са делодиз элкъуърна кІанзавайди тиртІани, бинедилай уголовный пуд дело ачухнавай ва абур гъакІ амазни амай. Гила абурукай сад ийидай вахт алукънавай. Къиникърин фигурант, шаклуди са кас жезвай.

Гъабиба мад сеферда кІватІнавай къван материал гъилелай авуна ва ам силис эхирдал къвезвайдан гъавурда гъатна. «Къилин игит» Сакитакъай жезвай хътинди я, ам гъикъван хъсан, къени, чешнелу кас ятІани, ада

къясас вахчунва. Папаз зулум авур алчарив ада вичин жаза агакъарна. Ам зурба сабур, мягъкемвал, къетивал авай кас я. Икъван гагда ада эхна, садазни хъайи кардикай хабар тавуна. Гъатта вичин дахдизни. Демир сусан къилел атай къазадикай бейхабар тирди Гъабибаз вичин вилералди акуна.

Криминалист кабинетдиз гъахъайла, Гъабиб къарагъна: – гъун, гъун, лагъ, на зун шадарзавани?

- Гъелелиг ваъ, юлдаш капитан. Конвертдал пуд касдин тупарин гелер ала ва садан гъекъедин ягълудин лишанар Маодинан бедендила, парталрилай къачунвайбурухъ галаз къазва.

- Шадарзава на зун, дуст-кас, - лагъана хъвер кваз Гъабиба. - Гъа гелерни тахсиркардинбур я. Амни заз вуж ятIа тайин хъанва. Гъелбет-да, им тIимил я. гъа гелер Зейнедин, Жабир къейи чкайрилай, абурун парталрилай къачунвай лишанрихъ галаз алакъада аватIа ахтармиш хъия. КIвачерин гелерни.

- Хъурай ман, юлдаш капитан. Тахсиркар вуж жезва?

- Гъеле фад я лугъун. Вунани садазни куьтIмир. Пака чун обыск ийиз Жуни хуьруьз фида ва мадни герек ахтармишунар къиле хутахда.

Силисчи атана хъфейдалай къулухъ Сувайнатан рикIин архайинвал квахънавай. Вичел гуж гъалиб авур алчахар пудни са юкъуз къейила, дишегъли мягътел хъанай. Ада фикирнай хъи, Аллагъдив адан дубаяр, къаргъишар ва душманривни талукъ жаза агакъна. Шадвалзавай ада. «Куьн хътин вагъшийрин, небгетрин, къаранлухрин чка туш экуь дубня. Куьн фадлай чилин агъа, мичIи къатариз фена кIанзавайбур тир» тикрарзавай Сувайната. Ахпа, силис тухузвайдакай хабар хъайила ва силисчиди вичивайни садазни малум тушир крарикай хабар къурла, дишегълидин руьгъ аватна. Адан секинвал квахъна. «Яраб Сакит я жал? Адалай пуд рекъиз гъикI алакънатIа? Адаз ни куьмек ганатIа? Ваъ, ваъ, жери кар туш. Адалай алакъич ихътин мусибатар, аламатар. Бес а силисчи вучиз атайди хъуй? Адан хабарар къунар, зини Зинединан арада хъайи чуьруькар, Цийи йисан вилик хъайи зулумат? Адаз абур гъинай чир хъанатIа?» Куьтягъ тежедай суалри рикI, бейни тIушунзавай дишегълидиз вич секинардай улам, чка жагъизвачир. Ада Сакитазни зенг авунай, силисчи атайдакай хабар ганай. Авайни авачир сада «сислисчидин кеспи гъам я, чун закондин вилик михъи ва уьзуьагъ я, чакай я тахсиркарарни, я къанлуярни жедайди туш. Герек авачир фикирар ийиз жуван къил тIармир, масанди, аялрихъ гелкъуьгъ, зунни пуд-къуд къалай хкведа» лагъанай.

Силисчи, Алистан ва мад къве итим кIвализ атайла, абуру обыск авунин гъакъиндай талукъ чар къалурайла, Сувайнат къадакърай акъатна.

- Обыскар вучтинбур я? Квехъ вуч хъанвайди я? Чна туьквенар, банкар атIанвани? Базарар тарашнавани? Алистан стха, ибуруз зи кIвалай вуч кIанзавайди я?

- Вун секин хъухъ, Сувайнат вах, исятда инал Демир халуни къведа. За ибуруз лагъайди я, куьн законрал амалзавай, гьалалдин рекъе авай инсанар тирдакай. Абур са куь ваъ, гзафбурун кІвалериз фена, чпин шак алай месэлаяр чирна.

- Эхъ, эхъ, Сувайнат вах, чна вак, я ви итимдик са тахсирни кутазвач, анжах шак алай крар ахтармиш хъийизва, нубатсуз садакни тахсир кутун тийидайвал. Вуна заз лагъ, гъуьрметлу вах, санаторийдиз фейидалай къулухъ Сакит кІвализ хтанани?

- Ваъ.

- Лап хъсан. Къунши хуьруьз мехъерик хтана, кІвализ хтанач, яни?

- Къунши хуьр, мехъер вучтинди я? - мягътел хъана дишегъли.

- Эгер ада вич мехъерик хтайдакай вазни лагъанвачтІа, ви итимдихъ маса сирерни авай хътинди я.

- Мехъер, сирер... – Дишегълидиз вуч лугъудатІа чиз амукънач. Гъа и арада Демирни акъатна.

Гъабиба Демир месэладин ва обыск авуниз манийвал тагун чеб патал хийирлу тирдан гъавурда туна.

- Эгер квехъ гъахътин фикир, себебар аватІа, тамаш, ахтармиша, жугъура герек затІар, – лагъана наразивал кваз итимди.

Къекъуьнар яргал фенатІани, силисчийриз шак фидай, тахсиркар-вилихъ галаз алакъалу затІ-матІ гъатнач. Ида Гъабибан кефи чІурна. ЯтІани ам, иесийриз хушвилелди сагърай лагъана, итимарни галаз гъаятдай эхкъечІна. Адан къиле вилиз таквазвай душмандихъ галаз хътин дяве физвай. ИкІ жеч эхир. Мегер папа вири делилар тахъай мисалнани? Ам гъакъван фендигар я жал? Итим мехъерик хтайдини чизвачирдай къуна. Яраб зун мад ягъалмиш хъана жал? Ваъ, гада. ваъ, вун дуьз гелева, анжах са вуч ятІани ваз кимизва, гъам жагъура, жагъура.

И арада криминалистди хабар къуна: «Юлдаш капитан, а дишегълидин гъуьл гъи рекъяй пешекар я?»

- Муаллим я ман, – жаваб гана Гъабиба. – Къецепатан чІаларин муаллим. Муаллим, – тикрарна ада, – муаллим. – Гъабибан чинавай сефилвал гъасятда квахъна, фадлай къекъвезвай затІунин гел гъат хъувурди хъиз, умуддив ахцІана рикІ. – Исятда са чкадиз чун хъфида, – лагъана ада гъевес кваз.

Гена хъсан, райондин центрадин юкъван школадин дараматда ремонтдин кІвалахар физвай, директорни чкадал алай. Сакит муаллим-дикай ихтилат кватайла, директорди ам муаллим, юлдаш, инсан хъиз анжах чешне къачуниз лайихлу кас тирдакай лагъана. «ЯтІани ада инсанривай уьмуьр къакъуддай жуьрэтлувал авуна», фикирна Гъабиба.

Директорни галаз абур къецепатан чІаларин тарсар гузвай кабинетдиз фена. Ина виле акъадай хътин затІар авачир. Адетдин класс. Муаллимдин стол, столар-партаяр, цларик доска, таблицаяр, схемаяр...

Далудихъ галай кьве пипле кьве шкаф. Гъабиба гъа и шкафар ахъаюн буйругъна.

- Куълегар Сакитав вичив гвайди я, – лагъана директорди.

- Нив гва-гвачтлани ахъайна кланда, – тикрарна силисчиди. – Криминалистдиз ада столар, пол ахтармишун эмирна. Директор куълегар жагъуриз фена, амма гъилер буш яз хтана. Чара хъанач. Маса алатралди ачухна. Са шкаф учебникрив, словаррив, методикадин пособийрив, тетрадрив ацланвай. Къвед лагъай шкафда технический алатар, шнулар, лап винел алай хиле къурурнавай векьер, цуьквер тунвай къапар, банкаяр авай. Гъардал набататдин тварни кхъенвай. Гъабиба абур мукъаятвилелди къачуз столдал эцигна. Картондин гъвечли коробка ачухайла, анай куълуь авунвай векьер авай са къаб акъудна. Банкайрин винерал алкурнавай чарарал кхъенвай: Болиголов (яранкъалар), клешевина (сафрахъач), вороний глаз (пехъре вил). – Гада, ибур хаталу къапар хътинбур я, – рахана вич-вичив Гъабиб, – саламатвал хвена кланда. – Ада папкадай пакет акъудна ва къапар гъаниз вегъена.

- Куън квехъ экъезвайди я? – дурум гуз хъанач директордивай. - Сакит муаллим гъина, квелди «тафаватлу» хъанва, куън икI атана, адан кабинет ахтармишиз?

- Себебар ава гъахътин, юлдаш директор, - рахана Гъабиб, - вахт къведа, квезни чир жеда.

- За квевай тIалабзава, ам чи лап хъсан муаллим, общественник я, ада тарс гайи вири аялри инглис чIалай экзаменар вадралди вахкузвайди я, ам квачир силисрик кутамир.

- Хъсан я, Мисри Агъабалаевич, – лагъана Гъабиба. – Куъне куътягънани? – хабар къуна ада вичин юлдашривай.

- Эхъ, юлдаш капитан, герек вири ахтармишунар, гелерин лишанар къачуна, столдила, полдила векьерин клусарни гъатна.

- Валлагъ, зун куъ гъавурда акъазвач, юлдаш капитан, – векъерикай ада чаяр ийизвайди я, арабир чазни теклифзавайди я.

- Векьерин чаяр хийирлу я, эгер гъар са набататдин бине, менфятлувал чир хъайитла...

- О, Сакит гъа рекъяйни устад я. Адаз чи дагълара авай вири векьер-къалар, цуьквер чизвайди я. Касдиз абурукай авай хийирдикай са ктабни акъудиз кланзавайди я. Чи инсанриз набататрикай дуъз малуматар гудайвал, къезвай несилриз ирс яз амукъдайвал.

- АкI ятла, аферин касдиз, ам халис ватанперес я. Инжиклу авунай гъил къачу, Мисри Агъабалаевич, вучда, чи клвалах гъахътинди я, и ктаб, къапарни чна квел ахгакъарда. Гъелелиг сагърай!

Гъабиб школадин гъаятдай разивал кваз эхкъечIна. Машиндаваз идарадихъ хъфидай рекъе ада фикирзавай: «Гъиле гъатнавай шейэри муаллимдин тахсир субутарун мумкин я. Гелер, лишанарни туъш хъун

мумкин я. Вучиз, вуч патал ада ихьтин зулумдик вичин кьил кутуна? Вичин уьмуьр, гележег, хизандин бахтаварвал, тухумдин гьуьрметлу, баркаллу крар лекедик кутуна? Кьурумсахриз, мердимазарриз килигна? Ам вич тирди чир тежедайдахь агьунвай жал? Гьелбетда, ада вири терефар фикирда кьуна вичин кар авуна, гелерни тунач. Садан кьилни акъат тийидайдахь инанмишвална. Гьа им адан гьалатни хьана. Хиялна жеди касди, акьван деринра вуж гьахьдайди, кьекъведайди хьуй, дуьшуьшдай чеб-чпиз кьейибур я лагьана гьисабдайди я. Эхь, муаллимди гьакI фикирай хьтинди я. Гьавилий вилегьдиз кьисасни вахчуна. Угродин майордихь яб акалнайтIа, делояр ахьайна агални хьийидайди тир, силис тухузвайди я лугьуз гьафтеяр, варцарни на рекьера, хуьрера акьуддачир.

Кьени ксар шаклувиликни кутадачир. Гила вирида тарифзавай, хьсан, кьени крарин, гзафбуруз вичикай хийир авай кас, муаллим тахсиркар я лагьана раижна кIанзава. Закондин жигьетдай дуьз ятIани, инсанвилини, марифатдин, ахлакьдин, обществодин бинейрай, кьанунрай кьуртIа, лап намуссуз, нагьакьан кар жезва эхир. Сакит кьанлу тирдахь, хуьруьнвиар кьейиди ам тирдахь садни ягдаач. Кас нубатсуз кьуна, дуьстагьна лугьуда. Наразивилини вири кьванерни зал гьалчда, гьуьрметлу кас лекеламишна лугьуз. Ихьтин эхир тирни ваз кIанзавайди? Тади кьачумир, юлдаш капитан, белки, Сакитак са тахсирни квач жеди. Садра ам аку, адахь галазни суьгьбет ая, мадни кIан-пун ахтармиша. Векьер-кьаларин нетижаярни малум хьхьурай, ахпа жуван силисдал нукьтIани эциг.

Вичи-вичиз ихьтин кьарар акьуднавай капитан идарадиз хьфена. Пака «Каспий» санаторийдиз фин патал командировочный кьачуна.

Сувайната кьалабулух кваз зенг авурла, силисчияр атана кIвалера обыск тешкилайдакай хабар гайила, Сакитак кьурху, гьатта кичIни акатна. А кьанмазар рекьидайла акат тавурди. Гьуьлуьн кьерехдиз экъечIна, тадидаказ камар язавай итимдин кьиле са суал акIанвай: яраб абуруз гьикI чир хьанатIа? И суалди мадни суалар арадал гьизвай. За гьинал гьалатI ахьайнатIа? Жуван гел тунатIа? Гьинал, гьинал зун ягьалмиш хьана? Эгер обыск авунватIа, абур тайин са куьхь ятIани кьекъвена. Зи парталрихь, кIвачин кьапарихь? Белки, агьудихь? Яраб абуруз чир хьанва жал? А алчахар агьудикди кьенвайди? Тахьайла, абурун зи кIвале вуч авай? Хабарар кьаз кьекъвез. КIвалерай абуруз затIни гьатнач. Бес школадай? Ахмакь! Ахмакь келле! Эгер абур зи кабинетдиз фейитIа? Фидайди я. Эгер зал шак фенватIа, вилегьдиз атана зи кIвал ахтармишнаватIа, школадизни фида абур, зи тахсир субутардай затI жагьуриз. Тади ая, гада, бес я ваз ина Каспий гьуьлуьн кIуь ятара чуьхуьнагар авур кьван. Гьат хьий рекье, силисчийрин гьиле уликар твамир. Ката, ката, тахьайтIа, ви кьил беладик акатда, хзандин уьмуьрни барбатI жеда.

Сакит катна, палатадиз хъфена, шейэрни вахчуна, дежурный духтурдиз сагърайни лагъана, гъаятдиз эвичІна. Машин худа туна ва кьибледихъ гъална.

Хъфидай рехъди касди вичиз пара тади гана. Вири крар чІур жеда. Зун дустагъдиз акъатда. Сувайнат, аялар гъикІ хъурай? Зун агъунвай, чи милицайрин, силисчийрин тІем акакъдач, бедбахт дуьшуьшрай къада ва гъа идалди акъалтІа. Яраб зун акур кас хъана жал?

Я Аллагъ, гила вучдайди хъуй? Гъич и чилелни пайда тахъана кІанзавай, гъа дидейрин руфуна амаз, иландин шарагар хъиз, тергна кІанзавай алчахриз килигна зи кІвал чІур жезва. Мегер им гъахъвал, дуьзвал жедани? Милицайрин гъиле зун тахсирлу ийидай вуч гъатнаватІа? Мумкин я, са затІни. Гъавая жува-жув гъелекмир гада, абур ви патав акъатда, гъикІ авуртІани, гъалариз тамашна кар ая. Акъван фад жуван туьд абурун гъилера твамир.

Райцентрдиз геж хъиз ахгакъай Сакита машин школа галай терефдихъ гъална. «Ийизвай кар гъиле-гъилди, пакадал вегъин герек туш» лугъуз вердиш хъанвай кас школадин са классда экв аваз акурла, тажуб хъана. «Директор я жал?!»- хиял фена рикІай ва мадни давамна: «И макъамда адан ина вуч авайди хъуй? Белки, зун вилив хуьзвай ментер ятІа? Я Аллагъ гъа икъван крарни жеда жал? Эгер абур зи гуьгъуьна гъатнаватІа, зал шак фенватІа, зи кабинет ахтармишдай акъулни жеда абурухъ. Эгер гъа икІ ятІа, крар чІуру я. Къал твамир жуван рикІе, секин хъухъ, бажагъат абур зи кабинетдиз атанва. ГъикІ ахтармишин? Сакит ван-сес тавуна экв кузвай классдин дакІардихъ фена ва килигна. Къенепата кьве кас авай. Сад адаз чир хъана, математикадин муаллим Сабир, кьвед лагъайдан чин аквазвачир. «Ибурун ина вуч йикъ авайди хъуй? Чпин кІвалера ксун тавуна» хъел акатна Сакитак. Адаз чизвачир, школадиз компютерар хканвай, абур авай чкадин ракІарар, дакІарар лазим къайдада хатасуз ийидалди, муаллимри нубатдалди къаравулвал чІугвазвай.

Сакит вичин кабинетдин дакІардихъ фена, ахъайиз кІан хъана, ваъ, къеняй агалнавай. Вучда? Суалдиз жавабни вахкана: вучда къван, пакамахъ кьил чІугвада. Сакит вичи кирида кьунвай кІвализ хъфена.

Меркездиз агакъай Гъабиба сифте нубатда суддинни экспертизадин ида-радал кьил чІугуна, пешекаррив Сакитан кабинетдай къачур векьер-къалар авай банкаяр вугана ва лагъана: «Ибур, за фикирзавайвал, зегьерлу векьер я, куьн мукъаят хъухъ. Анжах тІалабзава, жезмай къван фад тайинара, зун са кьве сятдилай хкведа.

– Чаз мадни кІвалахар авайди я гъа, юлдаш капитан, вири республика чал алайди я.

– Чизва, чизва, зун квез буржлу я ва кьведай сеферда гъа куь рикІ алай юждагдин ичерни гваз кьведа.

- Хъсан я, чна рикелай алуддач, амма...
- Ваъ, эхир, абур вуч гафар я, гъа хъфенмазди рекъе твада квез.
- Вот им гафни, карни я. Ихътин итимар чаз кланда валлагъ, - шаддиз хъурена майор дишегъли.

- Квезни чизва. Пуд итим къенвай силис я, и векъерилай гзаф крарни аслу я...

- Гъавурда гъатна чун, жуван къайгъуяр авуна хъша, вири дуъз жеда.

Разивилин гуъгъуълдик кваз «Каспий» санаторийдиз фенмазди, «Сакит накъ хъфейди я, ял ядай къве югъ амайгъани» хабар ганмазди силисчидин чиник серинвал акатна. Гъелбетда, адаз Сувайната зенгна ва итимдик тадини акатна, ам цай гвайди галтугзавай хъиз хъфена. Мумкин я, вичин кабинетдизни фин. И фикир къилиз атанмазди Гъабиба трубка акъудна ва вичин куъмекчидиз зенг авуна: «Чи шак физвай кас, Сакит муаллим гъаниз хтанва. Тади гъалда школадал вач, эгер ана аватга, отделдиз хкваш ва зун хкведалди ахъаймир».

Вири тестикъ жезва, къисасчи Сакит я. Зегъерлу векъерни тайинар хъвурла, куътягъ ман силис. Ам хиве къуниз мажбур жеда. Гъабибалай разивилин, вич са гъихътин ягъани мураддив агакъайвилин ухът алахъна.

Элкъвена хкведайла ада 11-июлдиз Сакитан машин регистрация авур ва я акъвазарай ГАИ-дин пост хъанатга ахтармишна. Силисчидин гъиле мад са субут гъат хъувуна. Дербентдин къибледин постунал Сакитан машин йифен сятдин къвед жез цувад декъикъа амайла акъвазарна. Идал алава яз Гъабибан гъиле къилдин коробкадай жагъай банкайра авай векъер зегъерлубур тирди тестикъарзавай чарни авай. Са шакни амачир, пуд итим къиникъ Сакитахъ галаз алакъалу я. Рекъе амаз адаз куъмекчиди зенг хъувунвай, Сакит экуънахъ школадиз атана, вичин кабинет ачухайди, анай банкаяр, ктабар тухвайди чир хъайила, хъел атана, амма са ван-сесни, садахъ галазни рахун тавуна хъфеналда. Идани адан тахсиркарвилин гъакъиндай шагъидвалзавай. «Куътягъ, куътягъ, делояр прокуратурадив, анайни суддив вахкана, отпускдиз фейитгъани жеда», - шад яз хиялна Гъабиба.

Къвале Гъабиб Аманата, аялри гуъзлемишзавай. Абуруз чизвай, дах меркездиз фенвайди, ада бубайрал, дидейрал къил чугвадайди, гъавилай пишкешарни гуъзлемишзавай. Гъабиба къве тереф патални гуъгъуълар шад, цици ийидай и декъикъаяр гежел вегъенач. «Им ваз, им ваз» лугъуз гъардав савкъатар авай чантаяр вугана. Аялри гъасятда ачухна ва чпиз рахкурнавай, дахди хканвай ширинлухар, игрушкаяр, парталар акъудиз, сада-садан вилик дамахриз, «тамаш е де, заз гъикъван иер къуър гъанватга» лугъуз шадвалазвай. Абур чеб-чпел машгъул хъайила, Гъабиба чина, вилера хушвал аваз Аманатаз вил яна.

– Гъун зи цуък, вун вучиз акъвазнава, ачуха жуван пакетарни.

– Акл хъайила, нубат зал атанва ман? – Аманата плузарилай хъвер къвахъиз кланивилелди итимдал гъевеслу килигун гадарна.

– Эхъ, эхъ, ачуха.

– Сифте гьибур? – Гьабибаз папан и кьугьунин тегьер хуш хьана.

– Гьелбетда, иер пакетра авайбур...

Аманата аставилелди, хьвериз-хьвериз, итимдизни килигиз, шейэр акьудна.

– Чи дидейри гаф-чІал саднавай хьтинди тир, чпивай вун хайи юкьуз бажагьат хквез жеда лагьана, гьавилай пишкешар виликумаз вахкана. Гьа гуьрчег чими чекмеяр ви дидедин, и кьешенг булушка зи дидедин патай я.

Дишегьлиди, лап гьа аялди хьиз, шадвална, хуш сесерни акьудна ва гьасятда алукини авуна.

– Пара кьазва гьа ви бедендихь галаз...

– Валлагь, дуьм-дуьз хьанва, заз кІандай рангарни я. Сагьрай чи дидеяр! На зи паталай абуруз теменар ганачни?

– ГьикІ меген! Кьведазни!

– Сагьрай, сагьрай чеб, вунни зи... – ада атана итимдиз пІагь гана.

– И зурба пакетра вуч авайди я эхир?

– Ахъая, тамаш.

– Мантияр йгадай кьажгьан? Микроволновка? Я чан зи рикІин мурад! – Аманат итимдик кІана. – Гьил кьачу залай, гьил кьачу, алатай гьафтейра ви чинар кайивилай. Зун вахь галаз векьи хьайивилай. Зи авай сад, – папа итимдиз мад темен гана. Гьабибни кьулухь акьвазнач. Ада паб вичин кьужахдиз чІугуна, адан япал кІанивилин гафар эзберна, яргьалди пІузарин миже фтІинна. И арада аялрай кьал акьатна. Сада-садан шейэр кьачуна, вахкун тийиз, кукІуз. Эхир сад шехьна ва адаз дидедикай куьмек кІан хьана. Аманат аялар секинариз фена.

– Зун гьамамдиз, – лагьана Гьабиба.

Аманатаз кье вичин итим масад яз аквазвай. Иштягьдивди, гуьгьуьл кьумбар яз хуьрекни тІуьна, балайрихь галаз кат-калтугна, абур ахпа чпин месерик ксурни авуна. Гьабиба чпин месик ашкьилу, гьевеслу кьугьунризни рехь ачухна. Адет яз, лезетлу легьзейрилай гуьгьуьниз ахвариз фидай итимди кинер, тавазвилер авун давамарна. Дишегьли адан кьужахда гьакІ цІразвай. Адаз ихьтин декьикьяяр мадни яргьал фена кІанзавай. ЯтІани ада айгьам кваз лезетрикай тух тежезвай итимдин япал куш-кушна

– Гьабиб, кье вахь вуч хьанва эхир? Ибур алатай буш, усай, метлебсуз йиферин эвездай яни?

– ГьакІ лагьайтІани жеда, зи цуьк.

– Кье види михьиз масад я. Кьисасчи жагьанваз тахьуй гьа?

– ГьакІ лагьайтІани жеда, зи жейран. – Гьабиба вичин гьилера мум хьиз хьанвайдал теменрин марф кьурна.

– Лагь кван, лагь заз, вун икьван йикьара гьелекай, ви йикьан кьарай, йифен ахвар квадрай, зунни кваз ваз кьурай вакІан хва вуж тир?

- Ваќан хва туш, районада гъурметлу, гзаф къени кас я.
- Ам гъикI лагъай гаф я? Пуд итим къейиди къени кас? Вун зал хъ-уърезваз тахъуй гъа?
- Ваъ, я руш, на вуч лугъузвайди я. Дугъриданни, ам хъсан, лайихлу кас я, амма...
- Амма пуд итим тахъай мисална. Вуч патал?
- Вучзава на адакай чир хъана, зи цуък, ша чун гила ксун.
- Гила ксун? На зи ахвар квадарайла? Талгъанмаз за вун ксурдайди туш, гъа, туш. Им ваз чир хъухъ, зи силисчи.
- Аманата табзавачир. Терсвал акатайла, ам вичин гафунал клевиз акъваздай дишегъли тир.
- Хъсан я, лугъуда за ваз, заз авай делилрай, къейибуру адан папал писликвал гъана, 31-декабрдин йифиз...
- Жеч гъа?
- ГъакI акъатзава.
- Бес икъван гагъда ам вучиз кисна? Вучиз квез, суддиз арза кхъенач?
- Аманат чан, инаг хуъруън чка я. Гъа арза вугай юкъуз вири райондиз хабар жедай. Им мадни еке беябурчивал тир абур патал. Чара авачиз хуъряй экъечIуниз мажбур жедай.
- Агъ ламран рухваяр! - Аманат месикай хкечIна. – Гила вуна гъахътин кицIер къейи дуъз кас душтагъда твадани?
- Закон адан патал алач, масанди. Адаз инсанар рекъидай ихтияр садани ганвачир.
- Инсанвилин, намусдин, гъейратдин законар авайди тушни?
- Вуна ам гъиле гъатна лугъуз шадвални ийизва...
- Ам гъеле къунвач, шадвални за дело, силис куътягъ хъунай ийизвайди я. пака ам чна къада ва делони прокурордив вахкуда...
- Ийидач на ахътин кар, Гъабиб, – хтана яргъандик эхкечIна Аманат, – ийидач. Ам вуж ятIани, ада халис итимвална.
- Эй, зи гуъгуълдин цIелхем, вуна гъич фикирзавани, вуч лугъузватIа? Гъафтейралди тухвай силис, физ-хтунар, рекъер-хулер, къилиз акъудай тIалар, вуна закай авур бейкефвилер, вири вацIув вугуда, яни? Ваъ, руш. Ваз чидани, и дело зун къуллугъдин гурарай виниз хкаждай суъгуъурдин тIвални я. – Гъабиба, вилик ацукъна, вилер вилера туна вичиз килигзавай папалай вилер аладарна. Ам вад декъикъа идалай вилик месик квай шад, назик, хуррам, лезетлу, гъилера мум хъиз хъуътуъл хъанвай дишегълидиз ухшар амачир.
- Къуллугъ? Хъсан инсан, адан гележег, хзан бедбахт авуна? Ваз гъахътин къуллугъ герек я ман? Эгер на гъакI фикирзаватIа, вун дуъз туш, итим. Эгер пака гъахътин угърашар атана къилди амукъзавай зал гуж гъалиб авуртIа, вуна вучдай? Кисна ацукъдайни вун? Ахътин алчар хар къирмишна кIанзавайди я. Са суд-дуванарни тавуна. Эгер гъахътин

лайхлу кас дустагда ацукъарайтІа инсанри вунни, прокурорни, судни батІуларда. - Аманат мад меселай эвичІна.

- Вун гьиниз?

- Аялрин патав. Жув ксус жуваз, ахварар ая, - рактарни геляна фена паб.

Хьелна папа, гила я хквенни ийидач, - рактариз килигиз фикирна Гьабиба. Ксуз кІан хьана, амма ахвар атанач. Къарагъна. Папан гафар элкъвез-хквез бейнидай акъатзавачир. Вучда? Вучда? Хьсан инсан... Гьахъ я, зинейрин зиневал себеб яз къанлудиз элкъвена кас. Дишегълийрал гуж гъалиб ийизвайбур тІимил авач, амма халкъдин вилик мадни беябур тахьун патал дишегълийри инсанвал, ягъ-намус квахънавай имансузрикай, ягъсузрикай талукъ идарайриз хабарзавач. Тахсиркарвални гьалал жезва ахьтинбуруз. Сакита гьалалнач. Вучрай за адаз, саки куьтягънавай делодиз? Шаклу кас гьатнава, амма тестикъардай делилар авач лугъудани? Ой, Аманат, Аманат, вун гьахъ я, зи цуьк, Сакит адан гуьзел кайвани, цуьквер хьтин рушар бедбахт авун еке тахсиркарвал жеда. Зи патай. Чпиз хьайи къазадал алава яз, ихьтин жазани...

Гьабиба фикирзавай, ам вич-вичив рахазвай ва вуч ийидатІани чизвачир. Къисасчи жагъурунин бягъсина гьатай зун эхир жуван мураддив агакъзава, амма Аманатахъ галаз хьайи ихтилатди ва месэла са акъван регъятдини тахьуни зи гьилер къазва. Лап кІанинди гайитІани, Сакит цІувад йисуз ацукъарда, имни ам ва хзан патал вири барбатІ хьана лагъай чІал я. Пака Сакит вич акван. Адахъ галаз рахан, белки, са тайин фикирдални къвен, - лагъана силисчиди ва ахвариз фин патал вилер акъална.

Йифен фикиррин къармахра гьатун ва бегъем ахвар тахьун тир жеди, Гьабиб, йифди ички хьвайиди хьиз, залан кьил гваз къарагъна. Адахъ дагъдиз катдай, физзарядка тамамардай иштягъни амачир. Аманатни адахъ галаз, вичик хьел кумайди къалуриз, сарарикай рахана. Жуни хуьруьз фидалди ада куьмекчидиз зенг авуна, вич меркездай хтанвайдакай ва нисинилай алатайла кІвалахдал къведайдакай тагъкимарна.

Фидай рекъе ийизвай фикирар Сакитакай тир. Мукъувай таниш туширтІани, муаллим адаз райондин са бязи мярекатрал акурди я. Рахазни, иштиракчи, тешкилатчи язни. Садра райондиз къецепатан уьлквейрай журналистар атайла таржумачидин везифаяр Сакита кьилиз акъуднай. Са журналистдин планшет, диктофон, телефон авай чанта квахъайла, Сакита милициядин работникризни куьмекнай, журналистдин истемишунар, арзаяр, суьгъбетар дуьм-дуьз агакъариз. Ихьтин кас гила тахсирлу гьикІ ийин?

Гьа и шак физвайдан кІвализ фейила, иесидин секинвал, сабурлувал акурла, Гьабиб тажуб хьана. Папа адаз вири ахъайнавай ва ам силисчидал вил алазни акъвазнавай хьтинди тир. Умуми жузун-качун авур-

далай, чирвал гайидалай кьулухъ Гьабиба суална: – Сакит муаллим, зун вучиз атанвайди ятIа чизвани ваз?

- Чин тийизни туш, амма вуна сир ачухайтIа, мадни хъсан я.

Гьабиба гафарилай делилралди чIалахъарун метлеблун яз гьисабна ва Сакитав экспертизадин, анализрин нетижаяр вугана. Килигна, килигна, ада лагъана: - За ви пешекарвилел гьейранвалзава ва ваз еке кьимет гузва. Зун агъунвай, зал саданни шак фидач. Амма вуна, Гьабиб стха, ви кар устадвилелди авуна. Заз вавай ийидай са тIалабун ава...

– ТIалабун?

– Эхъ. Эгер вуна зун тайинарнатIа, ваз зи кьисасдин манани ачух хъанва, гьавилляй и сир чи арада амукърай. За абур кьейиди хиве къада, амма себеб раиждач.

– Жери кар туш, дуст-кас. Вавай «на абур вучиз кьейиди я?» лагъана хабар къада. Вун лугъуниз мажбурда.

– Са багъна жагъурда чна.

– Абурун талукъри ваз, ви багърийриз и кар гьалалдач, гьуърметлу муаллим. Вуна и месэладикай гьич фикирнач. Халисан кардин кьил, пуд алчахдин тахсиркарвал дуъздал акъудайла, вун ваъ, жемятди гьабур лянетламишда, абурун багърийрихъ куьчедиз экъечIдай чинни амукъдач.

– Ваъ, ваъ, залай алакьдач. АкI хъайитIа, зи хзанар миxъиз республикадайни экъечIна, са масанихъ финиз мажбур жеда.

Итимри секиндиз ихтилатзавайтIани, Сувайната къалабулукъ кваз абурулай вил алудзавачир. И кар Гьабибазни аквазвай. Ихътин хзан, ихътин инсанар. Угърашар себеб яз гуьнуькъарадик акатун. Зи Аманат гьахъ я, арабир инсанвиллин къанунрални амал авун, абуруз кьуват гун герек я.

Гьуьлуьн эхиримжи гафар япарив агакьай дишегълидин секинвални, сабурулувални квахъна. Ам атана итимдин вилик акъвазна, адаз килигиз бегъем ван акъуд тийиз шехъна. Ахпа адан кьетIивал квай сес акъатна: «Ваз вуч ийиз кIанзава эхир? Чун етимвиле, кьекъверагвиле тваз? А явакъанар кьейи къалай зи шак фенай вал, амма агъаз кIанзавачир. Эдебсузрив Аллагъди жаза агакьарна лугъуз жува-жув секинарзавай. Ахпа, ахпа и стха кIвализ атайла, заз тестикъ хъана, ягъсузрин дуван вуна акуна. Ваъ, зи азизди, вуна ваъ, кьисас вахчурди зун я. Тахсиркарни зун я. Дустагъни за чIугвада, масанди...»

– Сувайнат! Сувайнат! Вун гьинай рахазва эхир? Кис кван садра. Шехъунни герек авач. Вун – дустагъдиз? Заз хкIамайди гьа и татугайвал яни?

– Ваъ, ваъ, вун къазаматдиз ракъурун завай эхиз жедач. За зи чандизни къаст ийида. Агъ, къарагуьлледи къен кайибур! Эсил-несил терг

хъайибур! Куьн хьтин агъдабанар зал вучиз гьалтайди тир? Зи квал чIуриз? Зи итим беладик кутаз? Зи аялар диде-буба амаз етимриз элкъуьриз? Гьун куьн гьа агъа дуьньядани цIун ялавра курай!

– Сувайнат...

Аквaz-аквaz дишегьлидиз пис хьана. Ам, цIай галукьай мум хьиз, хьуьтуьл хьана ва виняйгуьз аватиз гатIунна. Гена чилел ярх жедалди Сакита хкьуна, креслода ацукьарна.

– Сувайнат, – Сакита столдаллай къапунавай яд къачуна, юлдашдин чиниз яна. Са шумуд легъзе дишегьли вич-вичик квачиз фена, ахпа ам авагьна. – На заз багьишламиша, – элкьвена Сакит силисчидихъ, - за юлдаш кIвале секиарин. – Ада Сувайнат хьуьчIуьккай къуна кIвализ хутахна. Гьавизда чухьуьнагарзавай аялрини са вуч ятIани къатIай хьтинди я, абур шехьиз, ядни кIвахьиз дахдинни дидедин гуьгьуьниз хьфена.

И шикилди Гьабибаз еке таьсирна. Ихьтин инсанар! Гьалалдин, къени крарин сагьибар. Кфиррин, мурдаррин ягьсузвал, иблисвал себеб яз гьихьтин силисдик акатнатIа аку. Гьабибан рикIел кIелдайла вичин кьилел хабарсуз атай дуьшуьш хтана.

Санал кIелзавай рушан хайи югъ къейд ийиз «Гуьгьуьл» кафеда ацукьнава. Кьуд рушни пуд гада. Кефияр куькзавай жегьилри шадвалзава, куьлерзава, себебкардин тIварцIихъ хуш келимаяр лугьузва. Садани фикирзавач хьи, и шад, бахтлу легъзеяр чIурдай явакьанар, абдалар, тIишел хьурт алайбур акьатда. Межлис чIиргьиндиз, савашдиз элкъуьрда, дуьз рекъе авай ксар милициядин отделенидиз акьатда.

Суфрадихъ галай рушариз куьлуьник теклифиз къве гада атайла, вирида им адетвилелди къабулна. Гьабиб, дуст Тимурни куьл ийиз фена. Шад, гьевеслу гадаяр, рушар беденрай ифин акьатиз хтана, столрихъ ахцукьна, абуру гьасятда ятар авай бокалрал гьилер яргьи авуна.

Са вад декьикьани алатнач, официанткади гьана столдал коньяк, шампанское эцигна ва пишкеш ракъурай столдихъ галай гадаяр къалурна. Имни тажубвалдай кар тушир, чка-чкада сада-садаз ийизвай хьсанвал тир. Гьабиба гьилин ишарадалди абуруз сагьрай лагьана. Са куьлуь арадилаь кефлу ва вич-вичихъ инанмиш яз аквazвай гада атана, мад Альбинадиз куьлуьник теклифна. Гуьгьуьл шадзавай руша теклиф къабулна. Белки, гьа ида гададин иштягъ ачухарна жеди, куьлна куьтягьайла гададиз руш чпин столдихъ ацукьариз кIан хьана, амма Альбина катна, хтана. Рушан чинай хьвер, шадвални квахьна. И кар гададиз, эхирдай чир хьайивал, бизнесмендин хциз, хуш хьанач.

– А ламра ваз вуч лагьана? - хабар къуна Гьабиба.

– Са затIни, кваз къамир, – жаваб гана руша.

Ихтилат давамариз хьхьанач, рушарихъ галаз куьл авур къвед атана,

хабарни къун тавуна, ягъсузвилелди рушарин патав ацукъна. Гадаяр гъаКІ алат тийидайди къатІай Гъабиб къарагъна.

– Стхаяр, куьнени, чнани и къулай, гуьрчег чкада ял язава, ша чна къенин чи шад гуьгъуьлар чІур тийин. Ибур чи вахар я, а куьне фикир-завай рушарни туш, къарагъна куь столдихъ хъвач.

– На вуч лагъана? Садра тикрар хъия кван!

– Рушар секин тур ва теклиф тавур чкадиз атун, инсанар инжиклу авун дагъвийриз хас къилихар туш.

– Ам чаз чизва вуч ийидатІа, гъиниз фидатІа. Ви тарсарни жуваз тур, абдал. Садра пудани, инлай къарагъна, цІвягъ хъия кван.

Муькуь гадаярни къарагъна. Абуруни ягъсузриз меслятдивди чеб атайвал хъфин хъсан кар тирди лагъана. Ваъ, «къегъалар» гъавурда гъатнач. Са гафуналди межлис кукІунриз элкъвена. Милиционерар атана, вири къуна, отделенидиз хутахна. Гъабиб дахдиз зенг ийиз, ам месэладин гъавурда тваз ва кафедин видеокамерадин копия акъуд хъия лугъуз агакъна.

Отделенидин талукъ чІехидав бизнесмендин патай савкъат агакъай хътинди я, тахсиркарриз пуд студент элкъвена. Къал акъудайбурни, рушарик хкуьрайбурни, секин гадайрин тІиш-пІуз акадарайбурни гъабур хъана. Эгер дахди кафеда хъайи кар ва батІулчияр вужар ятІа къалурзавай видеодин иесивал тавунайтІа, ам прокуратурадив, РОВД-дин начальникдив агакъар тавунайтІа, студентриз карни атІудай, университетдайни чукурдай, мурадарни тІач жедай.

Инсанвилин жергейрай акъатнавай, ягъ, намус кІурарик кутазвай, анжах чпин алчах мурадрин есирда гъатнавай шейтІанар, мердимазарар, чал-кечирар, яваяр сеbeb яз гъикъван къени, намуслу, дугъри инсанриз зиянар хкатзаватІа килиг. Къайдаяр хуьдай органрин сагъ са армийри обществодиз зиянлу дестейрихъ галаз датІана женг чІугвазватІани, гъахъвилин, дуьзвилин, инсанвилин къаравулда государство, суд акъ-вазнаватІани, угърашри чпин алчах крар давамарзава. Обществодиз, халкъдиз зиян гузва.

Хтана, вичин къаншарда акъвазнавай Сакит акурла, Гъабиба лагъана:

– Сакит муаллим, белки, духтурдиз эвер гун...

– Ваъ, герек авач. Ам секин хъанва, аялрин патав гва.

– Вун акси туштІа, заз чир хъхъана кІанзавай са месэла ава, пудни са юкъуз терг ийиз гъикІ алакъна?

– Алакъна, валлагъ, юлдаш капитан. Зур йисуз зун абурун финдикъ гъиле гъатдай, къисас вахчудай уламдихъ къекъезвай. Им регъят месэла тушир. Абуру зи юлдашдиз къур инад эх жедайди, гъаКІ ракъурдайди тушир. Сувайнат за вичи-вичин чандиз къаст авуникай хвена. Гъа йифиз зун ам, аяларни галаз меркездиз фена, каникулрин вахт садан клиникада

акъудна. Психологдин куъмекдалди юлдаш са гьилле пайгардик кукх-туна. Ада сифте «чир хъанач, абурал маскаяр алай» лугъуз угърашрин тIварар къуначтIани, ахпа малумарна. Зун абур гьикI тергдатIа лугъуз гуьгъуьна гъатна, зур йисни алатна.

Жуван ученикдин мехъерик фейила заз Маодин акуна. Къенепад ажугъдив ацIанатIани, винел акъуднач. Адавай заз чир хъана хьи, Зейнедин лапагрив гваз дагъда ава. Агъу за датIана зи чантада хуьзвай. Маодинан рюмкадиз агъу цун четин акъвазнач. Зун са цIуд декьикъа-дилаь къарагъна, хъфена. Хуьруьн къерехда машинда ацукъна гуьзетиз. Са арадилаь акуна, Маодин мотоциклдаллаз агъадал хъфена. Ахпани вуч хъанатIа, ваз чизва.

Жабиран пен вацIун къер тирди заз чизвай. Ягъалмиш хъанач. Адан месэлани регъятдиз гъялна. Ахпа зун дагъдиз фена. Хиве къада, за ам са тIимил инжиклу авуна. Ксанмаз адан гъилер, кIвачер ктIунна, ахварай акъудна ва шприц къалурна, малумарна. Ида авайди агъу я ва зунни вун рекъиз атанвайди я. Вучиз ятIа, хаин, ваз хъсандиз чизва. Ада яларна, хъуткъунарна, вичин къацIай мез зал элкъуьрна. Вич авай гъал къатIай ва шприцидлай вилер алуд тийизвай «къегъал» минетиз ва ахпа шехъиз гатIунна.

– Я Чакъал, угъраш, иблис! КицIин хва! – лагъана за. – Зи бубайри, зи дахди, зани кваз анжах хъсанвал авуна куь тухумдиз. Бес гъа тегъерда жаваб гудайни? Я ягъсуз, захъ галаз ЦIийи йисан сагълугъдай рюмка геляна, тебрикна, хъвана, къуд сят алатайла на зи кIвалел гъужумна, акъалтIай ягъсузвална, ви къейи явакъанарни галаз. Валай гьикI алакъна ахътин вагъшивал, шейтIанвал?

– Хъивегъна къил элкъвенвай, кими хъанвай, масан стха, гъалала, зи балайрин гъуьрметдай хъайитIани. Чан хуьруьнви...

Куьрелди, за ваз вуч лугъун, мердимазардихъ яб акализ вилерикай Сувайнат, абур килигдай гъал тунвачир Сувайнат акъваззавай. «Вун хътин алчахар и чилел аламукъун дуьз жедач» лагъана за адаз раб яна.

Ингъе стха, гъа ихътин къиса. КIвалевайбурузни чир тавуна зун санаторийдиз хъфенай ва за на силис тухузвай тегъердални гуьзчивал-завай. Саки агъунни авунвай, са нетижадални татана ам куьтягъ жеда. Сувайната вун хабарар къаз атайдакай зенг авурла, зун алапат хъанай ва гъавурда гъатнай, фад-геж вун зи тIварцIел акъатда. Ингъе акъатни авуна. Гила заз амукъзавайди сад я, куьниз атана зун дустагъ ая лугъун, - перишандиз куьтягъна ихтилат Сакита.

– Сакит маллим, авайвал лагъайтIа, на зун кIеве туна. На дуьз лагъана, ахътин зинейриз, агъдабанриз и чилел чка гана кIанзавайди туш,

amma зун законризни муьтӱуьгъ хьун лазим я. Гъавиляй вун отделдиз хутахна кӱанзава.

– Зун гъавурда ава, юлдаш капитан, ви везифа гъам я, твах. Зи патай са аксивални авач, амма хъел къвемир ваз, исятда авур ихтилатар за ана тикрар хъийидайди туш.

– За вун мажбурни ийидач, дуст-кас. Вач, жуваз герек затӱ-матӱни къачу, ахпа чун рекъе гъатда.

Сакит кӱвализ гъахъай къвед-пуд дикъикъадилай дишегъли шехъдай ван акъатна. Кӱеви ван. Зил къазвайди хъиз, адак аялрин сесерни акахъ хъувуна. И шелдин ванери, къейидахъ лугъудай хътин шелри Гъабибан рикӱ къарсурна. Ада хурудин кӱаникай ам гъикӱ юзанатӱа, гъиссна. Беденда аламатдин зайифвал гъатна. Сивиз къур акъатна. Садлагъана шелрин ван атӱана. Гъабиб яраб ана вуч хъанатӱа фикир ийиз, дакӱардиз килигиз акъвазна. Рикӱи мадни гъалаба къачуна. Эхиз тахъай силисчи тади кваз къвед лагъай мертебадиз хкаж хъана. Кӱвале акур шикилди итимдин кыл элкъуьрна, рикӱи язухдив ацӱурна.

Сакит шейър авай пакетни гваз кускӱал ацукънава. Сувайнат, рушар, шуьрбет янавай кулуник чӱижер хъиз, адак кӱанва. Сакита абурун кылерилай вичин капашар чӱугвазва ва абуроз явашдиз са вуч ятӱани лугъузва. Гъабибан рикӱел вучиз ятӱани кинойрай акур диде-бубайри, сусари дяведиз рухвар, гъуьлер рекъе твазвай шикилар хтана. Рикӱи гупа-гуп къачуна кӱвалахна. Вилериз къеж акъатна. Де лагъ, и дише-гълидин, и курквачӱар хътин аялрин вуч тахсир хъуй? Абур бубадикай, иесидикай, авайни авачир садакай за вучиз магърум авурай? Вахтуналди ятӱани. гъич тӱварарни къуна герек авачир эдебсузар паталди? Гъабибан бейнида са куьлуь хътин дяве физвай. Ада и легъзейра силисчиди законар хуьн мажбур тир къуллугъчиди хъиз ваъ, адетдин инсанди хъиз фикирзавай. Гъабиб кисна гъаятдиз эхвичӱна ва гуьзетиз акъвазна. Декъикъаяр физвай, Гъабиба уьмуьрдикай, вичин кеспидикай, инсанрин вагъшивилерикай ва дугъри, къени инсанар чпизни хабар авачиз мусибатдин дуьшуьшрик, завалрик акатзавайдакай фикирзавай. Адан рикӱел дахдин «эгер силисдик акатнавай кас намуслуди, къениди ятӱа, обществодиз зиянлуди туштӱа, тахсирлу хъанватӱани, ахътиндаз жедай куьмек ая» гафар хтана.

Сакит пакетни гваз атана. Гъабибаз акуна, адан вилерни яру хъанва, кас шехънава. Ятӱани ада зайифвалзавач. Пабни аялар гуьгъуьниз атанач. Кӱваляй шелдин усал ван къвезмай.

– Зун гъазур я, юлдаш капитан, – рахана сакит хъуьтуьлдиз. - Хутах жуван идарадиз.

– Акъван тади къачумир, стха, – Сакитан сефил вилериз килигиз, майил кваз рахана Гъабиб. – Месэла четинди я, амма за вун хутахдач. Залай хабар агакъ тавунмаз са къарарни къабулмир. Я саниз финни ийимир. Гьелелиг сагърай, – лагъана Гъабиб тади кваз гъаятдай эхкъеѠна. Сакита адан гуьгъуьниз гьерекатна, амма Сувайната эверна, ам акъвазарна.

Сад-садаз акси фикиррин таъсирдик акаатай силисчиди автомашин муькъвел акъвазарна. Махсус чантадай акъудна Сакитахъ галаз алакъ-алу экспертизадин чарариз цѠай яна, зегъерлу векъер авай гъвечѠи бан-каяр вацѠуз гадарна. Вучиз вичи гъа икѠ авунатѠа, адан къилни акъатнач. Обществодиз хъсанвилелай гъейри са зиянни хкат тийизвай кас са шумуд йисан кар атѠана дустагъда ацукъарайдан хиве къан гъатда. Ваъ, ихътин ламатѠвал за ийидач, лап къуллугъдилай алудайтѠани, – рахана вич-вичив Гъабиб.

Отделдиз хъфейлани ада делодик квай бязи чарар хкудна, абуруз цѠай яна. Гъа и легъзеда Гъабиба вичелай дагъдив барабар пар алатайди хъиз гъиссна.

Эхир

Вадим ЖАМАЛДИНОВ

ЗУН УЪМУЪРДИН ЛЕПЕДАЛА, ГАР ХЪАНА

(Ширар)

ГЕРЕЙХАНАН ХУЪР

Вун шегъердиз хъанва ухшар,
Бул бегъердив ацлай багълар,
Цуьквер хътин авай рушар,
Герейханан тIвар алай хуър.

Мублагъ я ви къуд пад буллух,
Къачуз жедай девлет-дулух,
Гъар мугъмандиз ракIар ачух,
Къизилдал хъиз зар алай хуър.

Ислягъвилин макан я вун,
Шалбуз дагъ хъиз къакъан я вун,
Чи дамах я гъакI вун акун,
Чар булахрин юкъва авай хуър.

Мел-мехъеррик шад я вири,
Сад хъиз къведа гъвечIи-чIехи.
Гъар са касдин рикIер михъи,
Хушбахтвилин рекъе авай хуър.

Макъун тамун чар булахар
Шумуд хуъруъз физва ятар.
Вал дамахиз къазва ви тIвар,
Коммунистдин тIвар алай хуър.

Юсуфова кутур бине,
Мягъкемдаказ къунва куъне,
Уяхарна Самур, Куъре,
Герейханан тIвар алай хуър.

15.05.2017- йис.

БЕЙТЕР

* * *

Зи вирера дидед къамат къекъвезва,
Гъамиша ам: - «Зи хва», -лугъуз ишезва.

* * *

Шехъмир, диде, зун ви патав акъатда,
Чиркин дуьнья чи рикъелай алатда.

* * *

Ви гъилелай вуч туна на, буба, заз?
Йифди-югъди акъваздай зун вав рахаз.

* * *

Сад хъфизва дуьньядилай бегъер таз,
Сад къекъвезва халкъд арада зегъер таз.

* * *

Зун Аллагъди ганвай чими ашукъ я,
Гъамишалугъ адан гъилик зун лукъ я.

* * *

Катиз физва зун сурарин варарал,
Физмачирла юкъуз-йифиз ахварал.

* * *

Зун уьмуърдин лепедалла, гар хъана,
Бахтсуз кас яз, дуьньяда са тIвар хъана

* * *

Зал къведалди и дуьньяда кайибур.
Гъикъван ава зун хъиз, бахтсуз хъайибур.

* * *

И дуьньядал атанва вун, къаш хъана,
Хъфида вун и дуьньядай лаш хъана.

20.02.2013-йис.

ЛЕЗГИ ЧИЛИН КЪАГЪРИМАНАР

Гъикъван кІанда ацукъна заз столдихъ
КІелиз жуван лезги чІалан газетар.
Эренларни Шалбуз дагъни Къуръандихъ
Рахазва къе, хуьн патал чи адетар.

Гуьлгеридин, Самур вацІун къайи яд
Хъвайибур къе хкаж хъанва цавариз.
Зи лезги чил къагъриманрал хъанва шад,
Икрам ийиз стхайризни вахариз.

Пуд СтІалар, чеб гуьлдандин зунжур хъиз,
Гъатнава къе са хзан хъиз, гарданда.
Килигзава Шарвилидин ватандиз,
Гъуьрмет хуьзвай дагъларани аранда.

Лезгинцевни-гъейкгъ Казим рухваяр
Туширни бес лезги чилий акъатай?
Гъажи-Давуд, Ярагъвидин архаяр,
Сулейманни Эмин абрухъ агатай?

Къуьре Мелик, Къуьчхуьр Саид, Гъасанни,
Лезги чилни, лезги халкъни шад авур.
ГъвечІи стха Арбен Къардаш, Имамни
Тушни бес къе гъизавайди чал абур?

ГЕРЕК ТУШ

Хабарсуздиз къамир къавум, минет хъуй,
Пакани ам кІула авай пар жеда.
Гъар гафунал вичин тариф ийидай,
Ахътиндан рикІ гъамишанда дар жеда.

Я хийирдал салам гана текъведай,
Йисарлайни я сад-садаз таквадай,
Кар алачиз гъамишанда дакІвадай,
Ахътиндакай къавум къамир, герек туш.

КІвалин кѣене чІехи-гѣвечи авачир,
Вах-стхани суфрадихъ гѣич галачир,
Пакадин югъ садран рикІел алачир,
Кѣайрандакай кѣавум кѣамир, герек туш.

Халкъ паталди са хийир кар тийидай,
Чиркин гафар гѣинал хѣйтІан ийидай,
Шад межлисрал кѣал акѣудиз ккІидай,
Ахѣтиндакай кѣавум кѣун, дуст, герек туш.

Хѣвайи чІавуз са кѣуллугѣдин кІвалахдал,
Кѣил цава кѣаз, кѣекѣез жедай дамахдал,
Пайдай чІавуз, меслят тежез уртахдал,
Нефс пичІи кас кѣавум кѣамир, герек туш.

РикІе вичин кѣени хиял авачир,
КІвалихъ мугъман гѣич садрани галачир,
Кѣайран кѣузни Аллагъ рикІел алачир,
Ахѣтин кѣавум кѣаз хѣйтІан, герек туш.

15.02.2017й.

ШЕХЪМИР ЛУГЪУЗ ВИЛЕРИЗ

ГѣикІ лугѣудач шехъмир вилериз,
Кѣуд пад тІурфан, цІай кѣуна куз авайла?
Бес эх жедан накѣвар текѣез вилериз,
Авай са хва кѣена вилик хкайла?

ТІурфандин цІай илифзава уълквейриз,
Шегъерарни хуърер сад хѣиз чукІуриз.
Хваяр хана, шадвал тахъай дидейрин,
Бахтсуз чанар вахтсуз суруз ракѣуриз.

Йифди-югѣди лайлай ягѣай балайриз,
Кѣе дидеяр кѣазаматдин фурава.
Вилин накѣвар селлер хѣана авахѣиз,
Дуьнья вири хажалатдин сурава.

Дагъдин кукІвал кЪаравул хъиз, лекЪери
Къуд пад гуъзет ийизва кЪе килигиз.
Амма хуърел элкЪезвай пехЪери
Чуру хабар чукІурзава кІвалериз.

Чулав чІагъни, чулав пехъни сад хъана,
Вили лифер чукурзава цаварай.
Какадариз чилер, цавар алахъна,
Чи дидеяр авудзавай ахварай.

Шехъ тавуна жедани бес акЪвазиз,
Чан аламаз, рикІ амачиз бедендал.
Эй, инсанар, минет я квез, секин хъухъ,
Чулав пехЪер тахъун патал уълкведа?

ГЪЕТЕРИХЪ ГАЛАЗ СУБЪБЕТ

Цав мичІи я, къуд пад-секин,
Зун квач йифен ахварик.
Гъетер цава ава чпин
Дерди ийиз крарик.

Са гъед цавай ават хъана,
Атана зи кЪаншардиз,
Килигайла – ам зи бахт тир,
Аватнавай дагЪардиз.

На лугъуди, кузва цава
ШегЪерда хъиз лампаяр.
Ахвар квачиз ацукъна зун,
Хкведайд хъиз рухваяр.

КІуд пад вири ахварик ква,
Зун дердерик, гЪамарик.
Вилер рекъи тухузва зи,
Физ гъетерин луварик.

КІан хъана заз зи сир лугъуз,
Яргъа авай гъетериз.
Зи ван хъанач гъич абуруз,
А мичІи тир йифериз.

РикIиз къайи са ничхирди
Йифен перде атIузвай.
Цар илитIна йифиз хуърел,
Чуру хабар тухузвай.

Йифни фена алат хъана,
Зун текдаказ амукъна.
Гъетерини ганач заз сир,
Цавун аршда ацукъна.

ЗИ ГЪЕТЯГЪАР

Сегъер-сегъер билбил рахаз
Гузва я вун, зи Гъетягъар.
Къуд патахъай багълар акваз,
ХупI дамах гва вав, Гъетягъар.

Гуъзел рушар десте-десте,
Ширин мецер аваз сиве,
Асирмарин я вун дере,
Зи Гъетягъар, зи Гъетягъар.

Михъи гъава, гуъзел чуъллер,
Цавун юкъвай акваз гъетер,
Гъуърметлу я вири эллер
Зи кIани хуър, зи Гъетягъар.

Ухшар жезва вун шегъердиз,
Агакънавай багъ-бегъердиз,
Килигайла, ви шегъердиз,
Шад я зун вал, зи Гъетягъар.

Гъар са кIвалин ракIар ахъа,
Ша мугъманар лугъуз заха,
Камаллуяр авай зурба,
Вуч гуъзел я зи Гъетягъар.

Вадима ваз кхъена чIал,
«ГачIал булах алаз къвалал,
Мехъеррай къвез кIватIал-кIватIал,
Гъикъван шад я зи Гъетягъар.

10 июнь, 2010 i

ЧИЗ ХЪСАН Я

Эвел бине, гъар са кІвалах,
Тухуз вилик чиз хъсан я,
Фагъумайла мектебдин рехъ,
Гъиле-къуна физ хъсан я.

Шумуд йисар са рекъеваз,
Акъат хъана акваз-такваз,
Уьмуьрдин рехъ гила жуваз,
ТухвайГа ферлиз хъсан я.

Фагъум ая, акъул, бине,
Илимдин рехъ къуна гъиле,
И дуьньядин гъар са уьлкве,
Жуваз дуьзен чиз хъсан я.

Дегиш яГаан дуьньяд гъалар,
Гъилеваз ручка, дафтар,
Муаллимри гайи тарсар,
Акъул-камал хуьз хъсан я.

Вах-стхаяр хъана вири,
Намусдин рехъ хъурай ери,
Садаз-сад куьн хъана сейли,
Гъуьрметарни чиз хъсан я.

Зун Эмин туш, я Сулейман,
Илгъамдин рехъ чизвай акъван,
Гъетегъви я, хуьзвай Ватан,
ХъайитГа виниз хъсан я.

Гьикаят

Гъажи ИЛЪЯСОВ

ХУДОЖНИКДИН СУЪГЪБЕТАР ¹

ЭПОСДИН ИГИТДИЗ ПАМЯТНИКДИКАЙ

Чи халкъдин игитвилдин эпосдихъ галаз зун гъеле жуван жегьил девирда таниш хъайид я.

Бакуда художественный училише куътягъайдалай къулухъ, 1974-йисуз, за Кцлара шегьердин паркуна кВалахзавай. Паркуна къуълерин майдан, анални кЛарасдикай туькГуърнавай куьгъне жуьредин эстрада авай. Зазни эстрададин далдадик са хъран кВал хътин гъвечли чка ганай, ана за жуьреба-жуьре куьлуь кВалахар тамамардай...

Байрам Салимовахъ галаз санал Забит Ризванова кВатІна къайдадиз гъанвай «Шарвили» эпосдин машинкадал вад экземплярда чапнавай. Забит малимди абур зав вугана, за абур жилдера туна. Зегьмет чІугунай и вад «Шарвилидикай» сад ада заз ганай, ам гилани зав гума. Гъа вахтунда за «Шарвильдиз» са къадар иллюстрациярни авунай - рехи тавунин картондал цІивиндални мелдал чІугунвайбур тир суьретар. Эпосдин игитдин са жуьредин образ арадал атанай. А суьретар зав гумач, я абур чапдиз акъатай чкани хъайиди туш.

Эпосдай чІукар за жувалай алакьдайвал кІелна а девирдин лентинал кхъизвай магнитофодиз къачуна. Магнитофонни за паркуна вири къуватдалди кутадай. Жувни инихъай килигиз акъваздай яб гузвайбурун реакциядиз. Элкъвез-элкъвез эцигнавай скамейкайрал къуьзуьбур ацукъна жедай, абур дикъетдивди яб гудай, жегьилри ваъ, жегьилрин япуз Шарвилидикай риваятар ацахъдацир.

Шарвилидин образди гъевеслу авур заз адан памятникдикайни гъеле гъа вахтара фикирар атанай. Садикадин муькъуьн къиле Сталинан памятник-

¹ Эвел виликан нумрайра.

дин постамент аламайди я. Гила Сталинан кІвачерал азербайжанри чпин герб эцигнава, а чІавуз ам алачир. Заз гъа чка Шарвилидиз памятник патал кутугайди яз аквадай. Жуван фикирар за Забит малимдиз ачухна. Халкъдин яратмишунрин кІвалин директор тир адахъ «Виллис» машин авай.

- Ша фин, къалура кван, чан хва, - лагъана ада.

Ацукъна машинда, фена чун. Гъадазни бегенмиш хъана а чка:

- Шарвилидин памятник инал чи халкъдин тарихдинни культурадин символдиз элкъведай, хъсан тир хъанайтІа...

Амма адаз чизвай жеди, им тежедай кар тирди. Гуьгъуьнлай, гьелбетда, а чкадал Шарвилидиз памятник эцигун мадни къилиз акъат тийидай месэладиз элкъвена. Памятник Ахцегъа хкаждай фикир пайда хъана. Хуьруьн къилихъ галай КІелед-хивел гуарни кутуна, ана лишандин къванни эцигна, Шарвилидин памятник жедайди малумарна.

Аниз фена килигайла, зун хкъанавай чкадал рази яз амукъначир: пара къакъан я, инсанриз къулай туш аниз акъахиз... Памятник гъихъгин чкадал эцигдайди я? «Функциональность» лугъудай понятие ава, архитектурада им кар алай принцип я: соответствие сооружения его практическому назначению... Виридаз таниш мисал гъин. Японияда парк кутурла, тротуарар гъасятда туькІуьрдач. Тарар акІурда, газонар туькІуьрда, гъадалди бесарда. Инсанар къекъведа цІийи паркуна чпиз кІандайвал, абурун кІвачери жигъирар кутада. Инсанри чпи жигъирар кутурдалай къулухъ, гъа жигъирра плитаяр твада, парк халисандиз аваданламишда. Са японри ваъ, акъуллу инсанри виринар затІунин гереквал, ам ишлемишиз къулай хъун сифте нубатда кваз къазвайди я.

Бес чахъ мисал авачни: яд физвай патахъ хвал ягъа. Гъа им функционалностдин принцип я. АтІа Ленинан комсомолдин паркуниз фенвай зун, ана чайхана ава. Аниз гъа газондилай тІуз инсанри жигъир кутунва. За фикирна: вучиз и халкъ физвай чкадай тротуар авунвач? Вучиз лагъайтІа, архитектордиз акІ лазим яз ақунач. Чун гъикІ вердиш я? Чарчел чІугвада жуваз кІанивал, ма чарчи вири эхдайди я, ахпа авуна тада. Ийизвай затІ герек хъуникай, инсанриз къулайвеликай фикирдач...

Шарвилидин памятникдал хуьквен. Ахпа ам «Кавказ» трассадин къерехда, Эминхуьруьз мукъва кІунтІал эцигдай фикир лагъана. И фикирни завай къабулиз жедач: дуьз шоссе я физвайди, баябан чка я. Инсан квай, я машин акъвазарзавай чка туш. Идалайни гъейри, а кІунтІ - курган - шаксуз гъили туькІуьрнавайди, яни вич тарихдин памятник я. Ам ахтармишнавайди туш, адак вуч кватІа садазни чидач. Картадиз килигайтІа, ахътин курганар Дербентдинни Къубадин арада, кефердихъай къибледихъди, дуьз са цІарцІел, мад ава. Зи хайи хуьруьз мукъва Гавдушандин пелелайни хъсан алахъай юкъуз а курган аквада. Памятник хвена кІандай затІ я эхир, адак хуькуьрун, ам чІурун рикІи къабулдай кар туш. Ахътин чкайрив, зи фикирдай, лап пІирерив хъиз эгечІна кІанзавайди я.

ЯтІани, маса чара авачиз, Эминхуьруьн къилихъ галай кІунтІал Шарвилидиз памятник эцигдайвал хъайитІа, ам пешекарри ахтармишна, анал раскопкаяр тухвана кІанда. Аникай шаксуз артефактар жагъида. Ватандин тарих чирдай алимар патал са бекъедин кІусар жагъайтІани, абур къизилдиз барабар я. Чи халкъдин дегъ-девиррин тарих лагъайтІа, са акъван чирнавайбурукай туш. Адал экв вегъин мумкин тир эхиримжи амукъаярни

терг хъувурла, чун квекай жеда? Пака чаз лугъудачни: квез вуч авайди я, куьн иесияр я?..

Памятник патал вичихъ са важиблу метлеб авай, инсанрин кІвачик квай чка герек я. Зи фикирдай, кутугай чка гъа «Кавказ» трассадилай Къасумхуьруьхъди рехъ къекъезвай ара, Советский хуьруьв гвай гьалкъа я. А вахтунда ана ачух чилни амай, гила ана кІвалер эциг хъувунва.

Захъ галаз рази туширбуру лугъузва: ам агъада авай чка я, элкъвена гуьнеяр я. Вучиз ятІани са бязибуруз, иллаки чи шаирриз, вири затІар гуьнейрин кьилерал, пелерал акъудиз кІанда. Са шаирди меслятни гана: Шарвилидал ирид метр хъурай. Яъ, вучиз ирид, иридни зур ва я къанни ирид метр вучиз жедач? Памятникдин чІехивални, адахъ галаз алакълу маса крарни ам эцигиз хкъягнавай чкади вичи къалурда, икІ ва я маса жуьреда авун истемишда. Чка хкъягъайла, ахпа фикирда къуна кІанзавайди я имаратдин чІехи-гъвечІивални, адал экв гьикІ аватзаватІа, ам патаривай гьикІ аквазватІа, гъатта а чкадал гарар гъи патахъай язаватІани, куьрелди - вири, гъавурда авачиз кьилиз атайди лагъана къекъечІич эхир.

Советский хуьруьн гьалкъа рекъер чара жезвай чка я: анлай са рехъ Къасумхуьрел, Къурагъ, Хив патариз хъфизва, муькуьди – Самур дередиз, Къубадиз, пуд лагъайдини Дербентдиз. Памятник патал и карни метлеблу я. За лугъузвач, памятник рекъерин юкъни юкъвал хкаж хъурай. Эгер памятник музейдин комплексни галаз эцигзавайди ятІа, ана патав алучайрин багъ авай. Белки, гъанал хъсан жедай. Гъамиша инсан квай чкани я. Имни кьилин шартІ я - инсан квай чка хъун. Акурла лугъудайвал: ингъе, Шарвили. Акьул, гьиссер юзурдайвал...

ИСПИКРИН КЕРАМИКАДИКАЙ

Садавайни инкариз жедач: авунвай затІунин ери, устІардин алакьунрихъ галаз санал, ишлемишнавай хаммалдилайни аслу я. Эгер чна микроскопдик испикрин ва балхарвийрин хъенчІин къапарин къве кІус ахтармишайтІа, чаз испикрин хъенчІин хъитрепІдик патан зерреяр аквадач - испикрин накъв абурукай михъи я. Эхъ, ишлемишзавай хаммал патан затІарикай михъунин месэла важиблуди я. Зи рикІел рагъметлу бадеди хъар гьикІ туькІуьрдайтІа хуьквезва. Эвелдай ада чеб це твадай, адак квай «къелер» - лацу зерреяр хукуддай. Ахпа чеб, испикрин устІаррини чпин кІвалахда хъиз, са шумуд юкъуз це тадай, адакай патан цІрадай вири затІарни хукуд хъийидай. ТахъайтІа цІал къурурдайла, кристаллар арадал къведа, абуру накъвдин масса хада, ийизвай затІунин ери агъузарда.

Балхарвийри чепедикай патан затІар хукудзавачир. Белки, абуруз чидачир гъакІ авун герек тирди: къапунни фер гузвачтІа, бес я, артухан алахъунар лазим туш. Испиквиярни чеб михъиз са акъван алахъзавачир, лазимвал авачир: абурун чеб вич михъи тир, адак патан затІар тІимил квай.

Рангарал, нехишрал-шикилрал акъвазин чун. Балхарвийри чпин кІвалахда анжах са лацу ранг ишлемишзава. Лацу орнамент, тикрар жезвай, садра арадал атана датІана хуьзвай къадим шикил. Балхарвидиз вичин

фантазиядиз азадвал гун эсиллагъ хас туш. Испикви устIардиз лагъайтIа, тикрар жезвай шикил авач...

КцIар райондин Яргунрин хуьре, им Испикалай са акъван яргъа чка туш, чиликай волконскоит лугъудай минерал хкатзава. Адет яз - якъутдин къацу ранг алай дагъдин кIеви минерал. ЦIал ифирайла, адан ранг фидач, 1500 градусдив агакъна температура эхда. Волконскоит планетадал тIимил гьалтзавай минералрикай я. Художникрини адаз чIехи къимет гузва: адакай вини еридин ранг гъазурзава. И минерал официалнидаказ ачухдалди виш йисар амаз, урусрин иконаяр чIугвадай устIарри ам гуьрчег къацу ранг гъазурун патал ишлемишзавай. Заз акI я, испиквийри Яргунрин патавай а минерал къачуз ишлемишайди хъиз...

Испикрин устIаррин тарелкадиз дикъетдивди килигайла (гъайиф хьи, адаз анжах музейра ва я хсуси коллекцийра килигдай мумкинвал ава), чаз вуч малум жеда? Адаз ранг икъидаказ хъиченва. Икъи пастозный ранг цIрадайла, ада чкIана авахъна дуьз тушир, векъи чин, рельеф, арадал гъида. Зи фикирдиз ихътин шикил къевезва. УстIарди тарелка къачузва, ам идихъ-адихъ элкъуьрзава, галтадарзава. Адал цIрана авахънавай рангунин гелер аламукъзава. Мадни устIарди адетдин хуьрекдин къелен раствор къачуна адан стIалар тупIаралди, тIампIар ядай тегъерда, цIал ифирзавай къапуниз язава. Къайи раствордин стIалар кудаи затIуна акъурла, момент отталкивания арадал къевезва. Къапунал цIверекIриз-гъетериз ухшар гелер аламукъзава. И жуьреда къаб гуьрчегарун – гзаф интересный кIвалах я...

Умуми стиль, гьелбетда, испикрин устIарри хуьзвай, адай чаз испикрин керамика - къаб хъуй, гичин хъуй - гъасятда чир жезва. Амма гъа стилда виче гъар сеферда маса фантазия гъатзавай, адак устIарди вичин жуьредин са къетIенвал кутазвай. Испиквийрин гъич са къабни масадаз ухшарди жедачир. Къапунин къерехдал ам ламузмаз акъуднавай устIардин штампни къатIуз жеда. Инал ва я атIанал илисна штамп акъуддайла, къапуни са тIимил деформацияни гузва. ЧIехи пай чаз чидай испикрин тарелкаяр – деформация хъанвайбур я. Мумкин я, икI гъеле къаб ам гъазурзавай чархунал аламазни, ламузмай чепедал илисна ийизвай. И арани къетIенди, вичел фикир желбдайди я: заз чиз, дуьз элкъвей къапунилай, са тIимил деформация хъанвайди иер аквада...

Балхаррин къайдадал хуьквен. Ам квелди къиметлу я лагъайтIа, ада къадим, мумкин я, къве ва я пуд агъзур йис вилик арадал атанвай къайда хуьзва. Эгер ахтармишайтIа, абурун къапунин кIалубди, асант орнаментди инсанрин рикIелай алатнавай гзаф крарикай, белки, Грециядихъ, Египетдихъ, Персиядихъ галаз алакъайрикай лугъуда. Абурулай тафаватлу яз, испиквияр технологиядин ва художественный рекъерай артух вилик фенва.

Испиквийрини ширпотребдин, яни гъар юкъуз ишлемишдай затIарни ийизвай. Амма гъа адетдин къапар, кутарар гъазурдайлани, абур са вуч ятIани - рельефдин ритмический нехиш арадал гъиз, легъв ва я хкатай чка таз алахъдай. Герек тирни, гъар юкъуз ишлемишзавай са затI я, артухан алахъунар тавуртIа жедачирни? Ваъ, испикви устIардивай акI жедачир, адан рикIе художникдин гъисс, а гъиссдихъни вичин истемишунар авай.

Зун и рекъяй пешекар туш, за лугъузвайди жуван са бязи фикирар я. Им искусство я эхир, чи эменни, адав къайгъусузвилелди эгечІна жедач. Бес интересни тушни чирун: адет ва кеспи гъикІ арадал атайди я, къетІенвилер гъихътинбур я, герек затІар гъинай къачузвай?.. Ихътин суални къевезва: испикрин керамика гъина ийизвай, Сулейман-Стальский райондин Испика, я тахъайтІа Къуба райондин гъа и тІвар алай хуъре? Жаваб гуз заз четин. Мумкин я, Къуба патан хуъряй испиквияр иниз куъч хъана. Алай вахтунда ана испиквияр ассимиляция хъанва, гила абур азербайжанвияр я, ама чпин лезги бинейр абурун рикел алама.

Ихътин агъвалатдини фикир желбзава. Азербайжандин музейра зал испикрин керамикадин чешнеяр гьалтнач. Абур аваз, чуьнуьхнава лугъун, бажагъат дуъз жеда. Анжах Азербайжандин Испикани хъенчІин къапар авурди заз чида. Зи аял девирда чи Манкъулид-хуъруъз а Испикай араба-да аваз адетдин кутарар, некІегъанар, жуъреба-жуъре кушуяр гъидай. А устІарри рангар ишлемишзавачир, якъин, им кеспи усал хъайи геж девир тир жеди.

КІАНДАТІА ХЪУЪРУЪХЪ, КІАНТІА ВАЗ ШЕХЪА

Алай вахтунда зун виридалайни гъаф портретар чІугуниз мажбур жезва. Анжах им заз хуш кІвалахрикай я, лугъудач за. Живописда виридалайни четин жанрани тирвиляй ваъ - инсанрихъ галаз, абур гъавурда авачирвиляй, къиле фин четин я.

Са мисал гъин. Заз агъваллу са кІвализ теклифна, иесияр чи республикадин гилан правительстводихъ галаз алакълубур я. Абуруз чпин жегъил рушан портрет чІугуна кІанзавай.

Хъсан я ман. Сад лагъай югъ: руш лазим къайдада ацукънава, занни холстдал цІивиндалди набросок ийизва. Парча чІулав хъайи саягъ акурла, кІвалинбурун гуъгъулар къатІуз жедайвал чІур хъана. Эвелдай гуърметдивди къабулай зун (столдал гъатта коньякни эцигнай) гуъгъулар цуру яз рекъе хутуна... Гъар гъикІ ятІани, и кІвале за са цІуд юкъуз кІвалахна. Са арада абуру заз лагъана:

- Жечни чи рушан вилер живи къацу хъувуртІа?

За гъавурда твазва: портретда виридалайни кар алайди вилер я, куъне лагъайвал авуртІа, ам куъ рушаз ухшар жедач.

- Ваъ, ваъ, тІалабда са тІимил къацу хъувун!

Квез кІандайвал хъуй - къацу хъувуна за рушан вилер. Ахпа абуруз чпин рушан вилерал са тІимил цавун ранг алазни кІан хъана. Гъикъван за кІевивал авунатІани, абуру зун алакърна: цавун рангуникайни гъана за рушан вилерал. ЧІарарин патахъайни, хейлин маса тІалабунарни хъана. Вири абуруз кІандайвал авуна за, нетижада – вири чІурна.

Гуъгъуьнлай абуру лагъана, бес, вучатІани, ухшар туш, сифте авайвал хъсан тир... КІандатІа хъуъруъхъ, кІантІа ваз шехъа! Вилерни эвелан рангунинбур хъувуна за, амай чкаярни туькІуър хъувуна...

Художественный училищедин сад лагъай курс акъалтIарайла, за фикирнай: агъа, гила зун художник я! Эхиримжи, къуд лагъай, курсуна малум хъайивал, вич лугъумир, заз гъеле са затIни чизвайди туш, я алакьни ийизвайди туш.

Художествайрин академиядик экечIайлани, заз жув са зурба кас хъиз акуна. Диплом хуьдайла малум хъайивал, жуван кеспида заз гъелени чизвайди са азбука я...

Къенин йикъалдини зун залан фикирди тIушунзава: мегер за халисандиз къиметлу са вуч ятIани арадиз гъанани? Белки, ава жеде, са къвед-пуд затI ахътинбур, артух ваъ. Хейлин вижевай эскизар ава, амма абурал кIвалах акъалтIариз агакъзавач. Куь манийвал гузва? Ашкара я, куь манийвал гузватIа... Ингъе, са гъал къиле-баша фин, къзанмишун патал за портретар чIугъазва. Авайвал лагъайтIа, зун халтурадал машгъул я. Гъиле къур кIвалах пис, алахъ тавуна тамамарзавач, ваъ, - им рикI алаз ийизвай кIвалах туш лугъузва за. Хъсандиз арадал къведайди ашкъидалди къилиз акъудзавай кIвалах я...

СФЕРОИЗ

Идаз за сфероиз лагъана тIвар ганва – «сфера» гафунилай, эхъ. ГъикI ятIани, им зи къилиз атана, и жуьредин маса затI заз чидач, малум туш.

Виридалайни дуьзгуьн размер за гысабар къуна чирнава: бинедин диаметрда 26 метр хъун лазим я. Адан къене жедай шикилриз килигун патал им виридалайни къулай размер я. Им чIехи зегъмет алай, чIехи харжияр авуна кIандай кIвалах я, адак экечIуникай завай гъич фикирни ийиз жедач. Амма жуван мастерскойда диаметрда пуд метр авай адан эскиздин вариант гъазуриз залай са къве йисан къене алакьдай.

КъетIенвал квекай ибарат ятIа гъавурда акъазва: перспектива линейный туш, сферический я. Са жуьре идаз ухшар яз, алатай девирра дараматрин элкъвей къавар шикилралди безетмишдай, амма абуруз агъадай виниз килигдайла, четинвилел гъалтзава: дуьз аквазвач, перспектива чIур жезва. Итальянви куьгъне устIарри а жуьреда янавай шикилар кIаникай гъавада элкъвезвайбур хъиз аквада. Ма гъавада инсанар элкъвез жеч эхир, заз акI кIанзавач, заз абур адет тирвал чилел алаз кIанзава...

Тема я - лезгийринни персерин ягъунар¹. Гъи ягъунар – анал кар алач: лезгийринни персерин арада тарихда хъайи къван женгер, ягъунар-къиникъар гысабна куьтягъиз жедач. Ингъе, элкъвена цIар гана, силуэтар хъиз, чи дагъларин суьретар физва: Шагъ-дагъдин, Яру-дагъдин, Гатун-дагъдин, ТIурфан-дагъдин. И шикил акун патал за хкъгънавай чка Гавдушан я, анай чи дагълар вири аквазва. Идалайни гъейри, Гавдушандин чуьлда Фатали-хандинни сагъ са жерге маса ханарин чIехи женг хъайиди я. Чи хуьруьнвийри, манкъулидхуьруьнвийри, и чкадиз гъакI Гавдушан лагъана тада. Им трапециядиз ухшар, чухуррини кIунтIари къунвай чуьл я, адан атIа къиле чIехи са пелни ава...

Ингъе, а патай душманди гъужумзава. Ягъунар... Инал жегъилди

къавалай хенжел гваз душмандин аскердал хкадарзава... Им гурарай виниз акъахзава... Шуьшкаяр гвайбур кикIизва... Инал девлетлу кас кIвалин далдадихъ фур эгъуьнна гъана хазина чуьнуьхиз кIвачин хъанва, адаз нуькерди куьмек гузва. Вири хизанни инал ала, шехъзавай руша туьтуьнай кагърабаяр акъудзава. Катун патал балкIанарни гъазур я. Им ихътин са агъвалат... Имни масад. Ида сад ярхарна бамишариз алахънава. Шикилра къалурнавай са къадар ксарихъ алай девирдай къилиз атай прототипарни ава. И бамишарзавайди зун жув я. Зун бамишариз алахъзавайди вуж ятIа, адахъ вичин прототип ава... Чуьнгуьр гвайди, ашукъ... Къуьзуь итимди еке са пая къунва. Виридав хенжелар жедач, нин гъиле вуч гъатайтIа, гъадалди яракъламиш хъанва... Им хаин... Къуран кIелзавайди... Атлуяр... Чеб чпе аруш хъанвайбур... Телеф хъанвайбур... Чаз гъар садаз таниш кIвалин аскIан къав, анал физвай, душман атуналди къалабулук акатна чIур хъанвай ислягъ уьмуьрдин шикил. Дишегъли. Къеб, шехъзавай аял...

Гъа ихътин сюжетар. Тарихдин документрал асаслу яз, зун чи чилел персерихъ галаз фейи дявээр умумиламишна и шикилра къалуриз алахънава. Са дяве, ягъунарни ваъ. Лезгийрин чилел мад сеферда душман атанвайла, заз кIанзава санлай къачуна халкъдин къилих ачухариз...

Килигзавайбур сфероиздин къенез ракIарай гъахъда. Са шумуд кас экъечIа ингъе, и обзорный платформадал. Абуру чеб гуя къиле физвай вакъийрин шагъидар яз гъиссун лазим я.

И жуьре затIунин, сфероиздин, фикир зав фадлай гва. Заз чидач, гъа Франц Рубодин къилиз и фикир вучиз атаначиртIа. Ада, художник-панорамистди, дяведин пуд панорама арадал гъана: «Оборона Севастополя», «Бородинская битва» ва «Штурм аула Ахульго». Адан девирда, са виш йис вилик, са къадар баталистри гегъенш панорамайрин искусство вилик тухванай. И панорамайри, шикил трехмерный макетдихъ галаз сад хъуналди, килигзавайбуруз тарихдин вакъиа чпин вилерик къиле физвайди хъиз къалурзава. Амма и нетижа за теклифзавай жуьреда мадни хъсанди жеда.

АЛАВА ЯЗ

Художник ва адан чIехи ватан¹

Махачкалада, вичин тIвар гъар са лезгидиз хуш «Къуруш» кафеда.

Ам неинки мехъер-межлис, гъакIни чи халкъдин са бязи важиблу мярекатар тухузвай чкадиз элкъвенва. Ингъе, Яран сувар алуькнавай йикъарикай са юкъуз ина мад инсанар кIватI хъана, и сеферда Дагъустандин лайихлу художник Сейфедин Сейфединован яхцIурни

-----
¹ Ихтилат, гъамиша хъиз, художникдин мастерскойда физва. Устадди гъвечиIа столикдал альбомдай хейлин эскизар акъудзава: женгинин гъерекатар, инсанар, балкIанар, Тебиатдин акунар... Абурун къадар гзаф я. Чарарал са къадар колонкайра гъисабрин режъемарни алама. Гъисабар къун патал алгебрадин формуляр ишлемишнава, геометриядин чертежарни. Тамамарнавай и эвелан, гъазурунин кIвалахдини кваз вичин булвилелди зун теспача ийизва. (А.О.)

цІуд йис хьуниз талукьарнавай выставкадиз. Къанни цІудаг агакьна адан яратмишунрин чешнейри, тІебиатдин шикилрини портретри, искусстводал рикІ алайбуруз республикадин алай девирдин виридалайни бажарагълу художникрин жергедик акатзавай чи ватанэгълидин яратмишунрин алемдиз гъахьдай мумкинвал гана. Устаддиз авай гьурметдикай выставкадиз гзаф къадарда атанвай мугьманри шагьидвалзава, абурук шаирар Б.Салимовни А. Исмаилов, композиторар А. Мегьманни М. Гьуьсейнов, Россиядин халкъдин художник Гь. Гьейбатовни, республикадин Художникрин союздин председатель Ю. Мегьамедовни, «Махачкаладин хабарар» газетдин килин редактор Н. Гьажимурадовни, художественный училищедин директор К. Вагьабовни, искусствовед З. Гьейбатова-Шолоховани ква. Выставка тухуз куьмек гайи, милли культурадин дердийрихъай садрани кьерех тежезвай эцигунардай «Яру-дагъ» фирмадин генеральный директор Н. Мегьмандарован тІварни инал кьетІендаказ къуна кІан жезва.

ВАТАНДИН КЪАМАТ

РикІеллама, садра за жуван кьил тІарзавай: цІийиз модада гьатнавай (ва я модада тваз алахънавай) са художникдин шикилрин гъавурда сакІани гьатзавачир зун. Амма абурукай, вич лугьумир, абстакционизмдин сагъ цІийи хел тешкилзавай затІарикай, пара акьуллу гафар кхьенвай. Яни акьуллубур гъавурда акъазвай... Жув акьуллубурук акат тийизвайди, гъавурда авачирди хиве кьун четин месэлайрикай я эхир. Гьеле гъа вахтунда вичихъ галаз таниш ва вичиз гьам инсандиз, гьамни пешекардиз хьиз зи патай чІехи гьурмет авай Сейфедин стхадивай за и модада гьатзавай художникдин шикилрин кьиметлувал квекай ибарат ятІа жув гъавурда тун тІалабнай.

- Гъавурда акъазвачтІа, акъаз алахъни ийимир, - бирдан меслятнай ада. - Гуьрчегвилин гъавурда тун бажагъат герек кьезвай кІвалах я. ТІебиатди ваз ганвай гьиссдихъ инанмиш хьухъ...

Ада вичи вич реалист яз гьисабзава. Гьатта искусстводиз артух мукьва тушир касдини гъакьикъатдин чешмейрай яд хъванвай адан яратмишунрин гуьрчегвал гьиссзава, ам гзафбуруз мукьва ва вичин гъавурда акъазвай художник я.

- Реализм искусстводин юкьни юкь къуна фенвай шегьре, амай вири «измаяр» адалай алатзавай жигъирар я, - вичин фикир лугьузва ада. – Анжах датІана арадал кьезвай а жигъирар лап фад кул-кусри къаз басмиш хьийизва. Заз и «измайриз» уьмуьрда чка ерли авач лугьуз кІанзавач. Ваъ, абурни са низ ятІани герек я. И жигъиррай физ эгечІай художникар фад-геж элкьвена шегьредал хтунни, зи кьатІунрай, адетдин кар я. Гъа икІ гагъ-гагъ жаван хизандикай хкечІна кьил туькІвейвал фида, ахпа, мурадар кур хъайила, хайи ужагъдиз акъат хьийида...

Выставкадал хуьквен. Заз вуч кІанзава, за вуч гуьзлемишзава художник Сейфедин Сейфединовавай? Са шикилдилай алатиз мукькуь шикилдив агатзавай зи бейнида и суалдиз жаваб вич-вичелай арадиз кьезва: ватандин къамат! Ада чІугунвай, чпел иллаки зи рикІ алай тІебиатдин шикилар. Вилер тухузвай зурба цавун кІаник дагъларин кукІушар, абурун

лацу-яру рангар; агъада – къацу атЛасдин чІурар, синериз хкаж жезвай тамар; ракъини ишигълаван авунвай дерейра лацу къванерин къерера каф къилеллаз авахъзавай вацІар; и вацІарин эбеди ван гуя япара акъазва, цуькведавай багъларин атирди гуя къезилдиз ви къил элкъуьрзава... Икъван рикІиз мукъва, гъар са камуна чир жезвай ватандин шикилар.

- Инсанарни – ватан я, - бирдан лугъузва художникди.

Эхиримжи вахтара портретдин жанрда ада иллаки бегъерлудаказ кІвалахзава. Гъавурда авайбуру, пешекарри къейдзава: къе республикада Сейфединовав агакъдай портретист бажагъат ава.

- Портрет виридалайни четин жанрайрик акатзава, - суьгъбетзава ада. – Ина къилинди инсандин къилихдин гъавурда акъун, адан къенепатан уьмуьр ачухариз алакъун я. А уьмуьрни сергъятар авачир къван генг я...

Тарихдин деринрай – чи йикъарал къведалди. Виридаз таниш, машгъур тІварар ва садазни тийижирбур. Инсанрин камал, ягъ-намус, къуват. Санлай къачурла – халкъ ва адан руьгъ. Эхирки – ватан...

УСТАДДИН РЕХЪ

Фад, художествайрин академия куьтягъайдалай къулухъ сифте йисара, яратмишнавай адан са шикил ава – «Къил чІугун». Вичин гъар са легъезда хайиди тир кІвалин аваданлух: тара – анжах къилел атанвай халича; карушдин лацу чинал яру, вили, хъипи рангарин гъларин кІинтІер; чилик ранг къенвай гам, адал сар эвядай регъ. Халичадин кІане дезгедал ичІи подрамникдал алгъана ацукънавай жегъил художник, Сейфедин вич, фикирри тухванва. Инал масад, яшлу дишегъли, ацукънаваз хъун герек тир. Амма адан хъен къерехдивай гъавада пайда хъанва – къезил ва михъи, гуя экв чукІурзавай лацубур алай, ахварай аквадайдоз ухшар – художникдин рагъметлу баде...

Баде Зарбаф а пата машгъур халичаяр храдай устІар тир. Ада цІийи чешнеярни теснифдай. Хуьрериз къвезвай чувуд куьпчийрихъ инанмиш тежез, гълар кядай рангарни вичи гъазурдай: ругъунрикай – мичІи-яру, савзайрикай – хъипи, мегъуьн таран къабухдикай - шуьтруь. Чебни яцран цварадал гъазурдай, калинди кваз къадачир. Вучиз? Чидач...

Ажаиб дишегъли тир, итимдин къуват авай, гъа са вахтунда мергъяматлу ва регъимлу, гъахъсузвал эх тийидай. Зарбаф баде тара авай халичадикай тІимил кумаз рагъметдиз фенай. Сейфединан рикІел алама: 1967-йисан 17-июндиз. Адан тара амукъай халича юлдаш дишегълийри химиядин адетдин рангарин гъларалди хурун хъувуна атІанай. А халича гилани ама: бадедин гъларин нехишар рекІв-рекІв гуз акъвазнама, юлдаш дишегълийри хурун хъувур чІук алахънава.

- Шикилрал, рангарал рикІ хъун зал бадедилай атанвай ирс я жеди. ИкІ лагъайтІа жеда: искусствода за адан кар давамарзава, анжах маса жуьреда...

ГъвечІи Сейфедина школада тарсарани гъиле гъатай мелдин кІусуникайни кваз са нин ятІани къамат атІуз жедай. Сакит аял тир, анжах вирида къунвай рекъйй физ кІандачир адаз. Гъавилияй адахъ гагъ-

гагь Айтумен малимдин лапашарни галуькьдай. Эгер вичиз уьмуьрда са гьихьтин ятлани акьул атанатла, кьейдзава ада, и кардин себеб гьа лапашарни я. Шак гьидай кар авач: вуж я чакай лапашрин куьмек галачиз члехи ва акьулла хьайиди?..

Гьихьтин шикилар язавай ада? Месела, Шарвилидин. А вахтара Шарвилидикай ихтилатар физвай, адакай риваятар кIватI хьийизвай... ГьвечIи художник машгьур жез эгечIна. Къусара гьатта адан махсус выставка тешкилна. Ахпа Сейфединан шикилар Бакуда, Москвада выставкайриз, «Пионер» журналдиз акьатнай.

- Школада за хьсандиз кIелзавай, - давамарзава художникди. – Вирида зун институтдиз гьахьда лагьана фикирнавай. За художественный училище хьагьайла, гзафбур чIалахь хьаначир. Гьатта зи патай вичиз гзаф гьурмет авай бубани гьавурда акьуначир...

Гьеле гьвечIизмаз садра адаз урусрин передвижник Маковскийдин са шикил акунай. А чIавуз, белки, сифте яз члехи искусстводин чешнеди аялдиз вири уьмуьрда рикIел аламукьдайвал таьсирнай жеди. Мадни – Сурикова, Репина... КIелдай йисара ам французрин импрессионистри «есирна», иллаки Клод Моне... Нубат Голландиядин школадин реалистрал атана... Са вахтунда ам испанви Эль Грекодин яратмишунрин тикрариз мумкин тушир техникадал ашукь хьана...

- За гзафбурувай тарсар кьачурди я, - лугьузва ада. – Художникди, набататди яд фитIиндайвал, виринрай ва виридавай чирвилер кьачун герек я...

Амма малимди сухтадив анжах куьлег вугузва. Адани и куьлег ишлемишна дапIар вичи ахьавун лазим я. Сейфединан Сейфединовавай и суьгьурдин дапIар ахьайиз хьана ва чаз гила чи милли члехи художник ава.

... «Кьил чIугун» шикилдикай хьлагьин. Ам художникди вичин сад лагьай халисан агалкьун яз гьисабзава. Республикадин выставкадин юридин членриз бегенмиш хьанайтIани, выставкадиз ам акьатначир. Шикилдик са «кимивал» квай: ам соцреализмдин рамкайра гьакьзавачир.

А девирда (80-йисарин эвелра) АПН-ди чинебан выставкайрни тешкилзавай ва абурал агьавалзавай идеологиядив кьан тийизвай, амма бажарагьлу яратмишунар акьудзавай. «Кьил чIугунни» гьахьтин са выставкадиз акьатнай. Ам маса кьачузни кIан хьанай, амма и кар художникдиз кьимиш атаначир.

ЛЕЗГИ ТИФЛИСДА

Хайи патарилай алаатайла, Сейфединан Сейфединоваз пара кIани мад са чка ава дуьньяда – Тифлис шегьер. Тепейрал хкаж хьанвай, кьве патахьай Куьр вацIув агатнавай Тифлисдин гуьрчегвал эбеди яз адахь галаз амукьна. Гуржияр чебни адаз бегенмиш я. Вилериз килигдай халкь я: дуст яни, вун душман? Чиниз хьуьрез дабан атIудайбурукай туш.

А йисуз Тифлисдин художествайрин академиядин живописдин отделенидиз иридан чкадал кIелиз кIанзавай 172 кас атанвай. Яратмишунрин конкурсдин юриди вичин кIвалахдиз вад баллдин

къимет гайи Сейфединакай ругуд йисан къене тифлисви хъанай. Кхъинар гуржи чІалал авунвай альбомра ва выставкайрин каталогра лезги студентдин шикилар ама. Машгър «Дата Туташхиа» фильм акъудуникни адалай вичин пай кутаз алакьна. КІелунар акъалтІарайла, адаз академияда кІвалахдал акъвазун теклифнай. Амма Сейфедин Махачкаладиз хтана...

Ада куьгъне са шикил хуьзва: Тифлисдин ақунар; гуьрчег, чІарар чулава жегбил лезги ва яшлу, аса гвай итим – академик Уча Джапаридзе. Къуд йисуз Сейфедина адан мастерскойда чирвилер ва тежриба къачунай. Лезги студентдин бажарагъ аннамишнавай академикди амайбурулай гзаф адаз фикир гудай ва адавай истемишни ийидай.

Бажарагъдиз чІехи ва властдин къайгъударвилик квай академик Уча Джапаридзе а вахтара гуржийрин арада пара машгър тир. Ам шегъерда виридалайни хъсанди яз гьисабзавай Вери районда гьукуматди гъа вич хътин машгър ксариз эцигнавай дараматда чІехи къулайвилер аваз, гъич са патахъайни дарвилер акван тийиз яшамиш жезвай. Анжах яшлу академик тек тир. Свас жегбилзамаз аялдикди къейила (аялни къутармишиз хъаначир), мад ам эвленмиш хъхъаначир. Адаз вичин рикІ алай лезги студент хвавилез къабулиз кІан хъанай. «Вуна бубадал меслят гъваш, - лагъанай академикди, - эгер ам рази хъайитІа...»

Гъикъван малим вичизни кІандайтІани, садра кІвализ хтайла, Сейфедина гъяз авачиз бубадиз и ихтилат авунай. Гъа гуьзлемишайвал, уьмуьрдин гзаф цІаярай акъатай, чІехи хизан четиндиз кІвачел акъалдарзавай хуьруьн малим Мигъйедин веледдикай бейкеф хъанай: «Чан хва, гъелелиг зал чан алама...»

Академия куьтягъай къве йисалай Сейфединал СССР-дин халкъдин художник академик Уча Джапаридзе къейи хабар агакънай. Малимди вичиз ядигар яз гайи кистъ художникди гилани хуьзва. Садрани кІвалахда ишлемиш тавунвай адал гафар атІанва: «Зи рикІ алай ученикдиз».

ИНСАНАРНИ – ВАТАН Я

Адал алайди чІехи буба Сейфедин Гъасанбегован тІвар я. Ам Бакудин нафтІадин мяденра «Фарукъ» организация тешкилайбурукай сад тир. Гъайиф хъи, анжах 32 йисан яшда аваз ам рагъметдиз фена.

Буба Мигъйединахъни къетІен къисмет хъана. Дербентдин педучилищеда ада СтІал Мусаибахъ галаз санал кІелнай. Абур къвед дустар тир, манкъулидхуьруьнви Агъа СтІалдал мугъмандизни хуькведай. Лейтенант СтІал Мусаиб Сталинграддин женгера телеф хъана. Лейтенант Мигъедин армиядай 1946-йисуз хтана. Гжатск шегъердив женгера хер хъайи ам вич-вичел алачиз есирда гъатнай. Прибалтикада «Салацпилс» концлагерда тиф акатна чан аламаз немцери ам кун тавуна къакъатна. Анай кеферпатан Италиядиз, Милан шегъерда авай концлагердиз акъатна. Есиррин дестедихъ галаз катиз алахъна. Сад лагъай сеферда абур къуна. Къвед лагъай сеферда ам жуванбурухъ агакъна. Дяве Чехословакияда куьтягъна. Дяведилай къулухъни адан

уьмуьр регьятди хьанач. Са вад йис вилик 77 йисан яшда аваз, немсерин гуьллеяр бедендик кумаз ам рагьметдиз фена.

- Бубади кечирмишай уьмуьр заз риваятдиз ухшар яз аквада, - суьгьбетзава Сейфедина. – Диде Гуьлуьмагъа хуьре яшамиш жезва. Адан уьмуьрни кьилий-кьилиз акван тийидай игитвал я: датIана бес тежезвай пул акьакъариз, мал хуьз, куьтягъ тежезвай дердияр гьялиз чIехи хзандихъ гелкьуьн...

Уьмуьрда вичел гьалтай инсанрин къаматар ада кIевелай рикIел хуьзва. Вичин, гьвечIи классра кIелзавай ученикдин, алакьунриз сифте яз фикир гайи Сабиюллагъ малим, писатель Ядуллагъ Шайдаев, физикадин малим ва шаир Шихзада Веледов, кIеви дуст, тешпигъ авачир инсан ашукъ Нуьсрет ва гзаф масабур. Гьа ихьтин инсанрай я художникдиз вичин ватандин къамат аквазвайди.

- Ма ватандилай багъа затI инсандихъ жедани? Зи Лезгистан. Зун вичиз гьамишалугъ буржлу яз амукъзавай Манкьулид-хуьр. Гуьзел Къусар шегьер. Аршда авай Къурушар. Куьредин дугунарни синер. Гьич тахьайтIа, хийирдин са вуч ятIани ватан патал ийиз залай алакьнатIа?..

Шаксуз, алакьна: ватанди чIехи авур ам гила вич ватандин дамахдиз элкьвенва.

-----
¹ Очерк «Лезги газетдин» 2002-йисан 16 лагъай нумрадиз (18-апрелдиз) акъатайди я, инал жизви куьруь авуна ганва.

Заидин Гъасанован 70 йис

ЖЕГЪИЛ ЧАВАР

Алатай асирдин 70-йисара лезги литературадиз бажарагълу жегъилар гзаф атанай. Виридаз къисметди сад хъиз ганач, гъелбетда. Гзафбуру къенин йикъаралди чпин яратмишунрин рехъ давамарзаватла, бязибурукай фадлай алатай вахтуналди рахазва. Ихътинбурукай сад Заидин Гъасанов я.

Заидин Гъасанов яратмишунрал къабил инсан тирди адахъ галаз таниш хъана тухудай сад-вад декъикъади чирдай. Ам чIалан устат тир. Литературадин чIалан. Вучиз лагъайтIа ам чи литературадин чIалан бинеда авай гуьне патан нугъватдин векил тир. Амма жемьатдин арада рахадай чIални адаз чидай, гъавилъй адан ихтилатар зарафатралди ва маса нугъатрин алавайралди миянарнавайди жедай.

Заидин Гъасанов 1949-йисуз Мегъарамдхуьруьн райондин Къуюстандал хана. Школа куьтягъна ада сарарин духтурвилин пеше къачуна. Са къадар вахтунда медучилищедин образовани авай жегъилди Къурагъа кIвалахни авуна. Амма вучиз ятIани адан рикIи чIалан ва литературадин муалим хъунихъ ялиз хъана. Имни яратмишунрин рехъ хкъазавайвилин шагъидвал тир. Заидина ДГУ-дин филологиядин факультетда кIелиз эгечIна. Заочный отделенида.

Зани и факультетда кIелайди я. Зунни пуд лагъай курсунилай гуьгъуьниз кIвалахни ийиз кIелайбурукай я. Заидинни зун гъа и йисара таниш хъана.

Къуюстандилаз заз къени чи арада авай мукъавал квахъ тийизвай хъсан дуст авай. Муртазаев Эседулагъ. Чи сифте гуьруьшмишвални ам арада аваз хъанай.

70-йисар чи несилдин уьмуьрда, зун кIусни гъалатI туш, бахтавар йисар тир. Жегъилар яз чна гъарда жуван рикI алай пешейрай кIелзавай. Чна лагъайла, а чIаван таяр-туьшери, дустари. Стха къван мукъва тир Абдулаев МутIалиба, ам зи хуьруьнви тир, къецепатан чIаларин факультетда, муьгъверганви Гъуьлмета технологиядин факультетда чирвилер къачузвай. Винидихъ тIвар къур Эседулагъдини зи хуьруьнви Мегъамеда физкультурадин муалимвилин курсара кIелзавай. Чи дустарин арада шегъердин карханайра кIвалахзавайбурни авай. Гъар

юкбуз санал жез, куьчедиз-кинодиз физ, ацукьун-къарагъун жез чаз садаз сад квез лайих ятIа, нелай вуч алакьдатIа ашкара жезвай. Гъа и йисара Заидина вич хъсан суьгьбетчи тирди чирдай, адан мецелай вичи теснифнавай къаравилияр ван жедай.

70-йисара яратмишзавай жегъилар патал мягкъем хъанвай хъсан адетар авай. Дагъустандин писателрин Союзда чпин яратмишунри халкъдин вири къатара магъшурнавай, кIелдайбур чпел ашукъ тир ксари кIвалахзавай. Шаир Алирза Саидов хътин. Ам писателрин Союздин лезги писателрин секциядин регъбер тир. Мадни прозаик Межид Гъажиев хътин. Ам «Дуствал» альманахдин редактор тир. Абурун ва чIехи яшдин вири шаирринни гъикаятчийрин, литературоведрин иштираквал аваз саки гъар йисуз жегъил шаирринни гъикаятчийрин совещанияр тухудай. Анал жегъилрикай гъар сада вичин цIийи эсерар кIелдай, абуруз тежрибалу ксари къиметар гудай. Ахпа къилдин эсерар «Дуствал» альманахдиз ва «Коммунист» газетдиз акъуддай. Зинни, Заидинанни эсерриз гъа икI рехъ ачух хъайиди я. Лугъун хъи, чун гъа икI яшдиз ва башдиз чIехибурун лувак акатайди я.

Гъикъван метлеб авачир гаф ятIани лугъун: эгер Заидин Гъасанов 32 йисан яшда аваз уьмуьрдай тefена яшамиш жезмайтIа, ам Дагъустандин виридалайни хъсан гъикаятчийрин кIвенкIве жедай.

Автордин са куьруь эсер къачун:

КЪИСАС

Саки са йисалайни гзаф тир чIехидакай хъел аваз. Са шумудра адан хамуниз къел ягъиз алахъна, амма гъар сеферда лашунин яцIу къили зун яна.

Къе къисас вахчуна! Куьчедал гъалтай чIехидан папаз вил акъална за!..

Хазинада жедай жавагъир хътин затI яни!?

Амма гъайиф – адан уьмуьр куьруьди хъана.

Белки, яратмишзавай касдин уьмуьр йисаралди алцумун дуьз туштIа, яратмишунар и жигъетдай важиблу ятIа? Эгер ятIа, Заидиналай амукънавай ирс чIехиди я. КъетIенди я. Хъсан новеллайрин ва куьруь повестрин устад яз адан «Умудлу кам», «Женжел», «Бубадин кIвал» ктабар чапдай акъудна. Гзаф эсерар къедалдини кIелдайбурал агакъ тавуна амукънавазни хъун мумкин я.

Заидин Гъасанов къетIен кас тир. Ам гъар юкбуз дустарихъ галаз ацукъиз гъазур, гъар са югъ шадвилера тухуз алахъзавай кас тир. Гуя адаз вичин уьмуьр куьруьди жедайдакай аян тир. За къве йисуз –

1970-72-йисара Уружбайрин школада муалимвал авунай. Эседулагъни Заидин чаз, яргъал дагъларай куьч хъанвай келевийриз, гъар гъафтеда мугъман жедай. Чун санал гагъ Тагъирхуьруьн къазмайрал, гагъ Самурдиз акъатдай, элкъвена Къуюстандални хъфидай. Гъатта кIвачел сагъ тежедай хер алаз Махачкъаладин 2-азарханада авайлани, къил чIугъаз атай дустарихъ галаз ада вич чпиз адет хъанвайвал тухванай.

И вахтуникай мад са делил. Заидинахъ галаз азарханада Межид Гъажиевни аваз хъанай.

-За гъар юкъуз къведра Межид муалим сагъарзава, ада – зун,- лагъанай а чIавуз Заидина.

Ихтилат квекай физватIа, чун гъавурда акъунай.

КIвачел алай са гъвечIи хире къисмет гъалайди хъиз, ам Ахцегъиз физвай рекъе бедбахтвилик акатна. ЧIехи бажарагъдин иеси ам цуьк ахъайиз гъазур къубухра амаз хзандивай ва дустаривай, жемьтдивай ва халкъдивай къакъатна. Амма гъикаятчи, шаир яз Заидин Гъасанов сагъ я. Ктабар кIел техйидай чIав атанватIани, адан эсердив агатай гъар садаз писателдин ирс лезги халкъдин милли руьгъдин хазинада гъамишалугъ амукъдайди субут жеда.

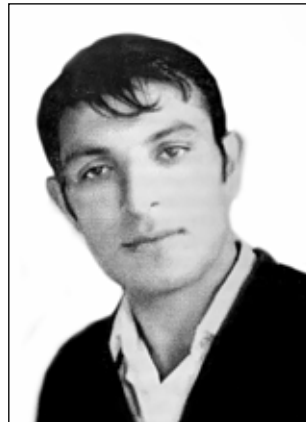
Агъадихъ чна квез 1995-йисуз «Самур» журналдин редакцияди гъазурна чапдай акъатай ва вич лезги прозаикрин эсеррикай ибарат тир альманахда гъатнавай «Лезгийрин риваят» кIелун теклифзава.

Абдуселим ИСМАИЛОВ

Заидин ГЪАСАНОВ

ЛЕЗГИЙРИН РИВАЯТ

Риваятар инсанри гъида – инсанри хуьда.

(Зи блокнотдай)

Къайи марфни къвазвай. Дагъдин йифен гъавани галукъайла, беден муркIада турди хъиз къайи хъанвай. Гагъ-гагъ цавун аршдал цIарар чIугвазвай цIайлапанри дагълар экуь ийизвай, ва гъар сеферда таниш чкаяр акурла, рикI мадни сугъул жезвай: хуьруьв агакъун гъич фикирдани къаз жезвачир. Йифиз рекъе гъатунал зун гила пашман хъанвай. Марф къвадайди низ чидай къван? Къеженвай сумкани къван хъиз гъиликай куьрс хъанва. Гъерекатизни жезвач – къежей рекъе кIвачер, ягълу гуьцIнавай тахтадилай хъиз, цIуьдгъуьнзава. ХупI няс вахт хъаначни!

Хуьр гъеле яргъа я.

Чина марфадин къайи тIвалар акъазва.

Вахт фад акъатрай лугъуз гъар жуьредин фикирарни ийиз алахънава, амма сакIани яргъалди чIугур са фикир къилиз къвезвач, и кардин себебни, аквадай гъаларай, марф я.

Зун садлагъана кицIер элукъай ванери уяхарна, мукъварал колхоздин ятахар хъун лазим я. Фена чубанрин патав йиф акъудайтIа, хъсан жеда. Амма кицIерикайни къурху авай. Абуру йифиз ятахрин патав инсан агуддани? Низ чида, чубанриз шумуд лагъай ахвар аквазватIа.

Акъваз тийиз гъургъурзавай кицIер къвердавай мукъва жезвай.

Мад цIайлапанри къуд пад ишигълаван авуна ва заз пуд кицIни вилик кваз зун галай патяхъ къвезвай инсанни акуна.

– Ери, киса кван садра! – гъарайна инсанди, аквадай гъаларай, адаз зунни акунва ва гъужумдиз физ гъазур хъанвай таргъар акъвазарна. Зани камар явашарна.

– Рекъеллайди вуьж я? – ван алаз хабар къуна инсанди.

– Зун! Жамал я!

– Яда, вун рекъе авайди гъи вахт я? Югъ амачирни? – патав агакъайла, заз чи хуъруьнви Сабир чир хъана. – Къала кван садра, са капашарни ягъин, гъикъван вахтар я. Вал рекъера хеб-затІ гьалтначни? – за жаваб гудалди, ада вичин яцІу, амма хъуьтуьл сесиналди давамар хъувуна:

– Къве хеб квахънава, вири дагълар капалай авуна, амма ягъияр гел амачиз квахънава, чидач вучдатІани.

– Валлагъ, зал гьалтай шей хъанач.

– Ваз мекъи хъанвай хътинди я, – ада зи зурзун къатІанвай. – Ихътин гьалдив хуьруьз хъфиз жедайди яни, пака чи машиндаваз ахлад, де къала сумкани, хъша кван.

Ахъа ва залан камаралди физвай Сабираз къулухъай килигайла заз акІ жезвай хъи, гуя зи виликай раган пад физва. И къакъан буйдин, туьквенра авай гъич са пенжекни юрфариз къадар тежедай кас хайи дагъларал акІ ашукъ хъанва хъи, ам гъич са пата-къерехдиз фидач. Школада кІелдайла, зи рикІел алама, ам са шумуд классдин залай вилик галай, Сабир виридан дамах тир. Цуд лагъай класс куьтягъайла, са шумуд юкъуз хурудал къизилдин медаль гьалдайла, хуьруьнбуру вирида фикирнай: гададикай алим жеда. Амма, са акъван вахт алатначир, ам векъерай гуьцІ жедай къван къацу хъанвай дахдин чумахъни гваз колхоздин ятахрал атанай. Армиядай хтайлани, Сабир институтдиз феначир, мад мишин чанта къвалал вегъена, суьруьйрин гуьгъуьна гьатна. Заз ван хъайивал, анжах эхиримжи йисара, колхоздин председателди, вичин юлдашри – яшлу чубанри минетар-туьгъметар ийиз акурди, Сабир заочнидаказ институтдиз гъахъна. Адакай маларин духтур жеда, мад гъар гъикІ хъайитІани, пешеди ам чубанрин чими къазмадивай яргъа ийидач. Низ-низ, амма Сабираз а къазмадин дад чидай хътинди я. Чидач адаз уьмуьрдин илгъам гузвайди а ярумчух кІвал ятІа.

Чубанрин кІвализ гъахъайла, чими гъава галукъайла, зи беден чими мум хъиз хъуьтуьл хъана. ХупІ хъсан тушни!

КІвале ктабрин харади кІевирнавай стол авай, муькуь пипІе валчагърин хара ва кровать эцигнава.

– Къилди зи кІвал я, – гъавурда туна ада зун, – кІелиз манийвал тахъурай лугъуз, заз къилди-къилихъ тавхана ганва.

Зун ада вугай стулдал ацукъна. Ада вичи шаламдин къветІелар ахъайзавай, къеженвай шалар куьрсарна ва ахпа тумбочкадай кІуфа гъажибугъдадин кІан тунвай шуьше акъудна.

– Ви бедендиз ацахънавай мекъивал чукурна кІанда. Им Мирзе халуди чи духтурдивай чуьнуьхнавай спирт я.

– Ада гилани хъвазмани? – хабар къуна за.

– Ни? Мирзе халуди? Ада, хуьруьнви, зунни вун хътин виш жегъил

са кикел акъвазарда. Ам чи духтурдиз ганвай азар я – вил алатайвалди, спиртдин иесивал ийида. Ма, акъалдара.

Бедендиз чимивал чкІана, регъят хъанвай зун кроватдал яргъи хъанвай. Сабирни чилел эКІянавай литерал къатканвай. Аламат я, юргъун хъанватІани, ахвар квахънава. Гъеле акъваз тавунвай марфади пенжердин гуъзгуъяр гатазвай, ара гуз кицІерни элуйкъзава, абуру, заз чиз, марфадик чуъхуъзва ва гъар сеферда сес малумарзава. Амма вири сесерикай Самурдин сес хкатзавай ва за исятда ана гъихътин сел аватІа фикирда къазва.

– ВацІув гвай къиямат аку гъа, – вучиз ятІани лагъана за.

– Ада ван ийизвайди са къе туш хъи. Лезгийр чеб хътин туънт, кІубан вацІ я. Мирзе халуди Самурдиз а сес чуънгуърдин симери гана лугъуда.

– ГъикІ? – заз и хабар сифте ван къвезвайди тир.

– Ада са риваят ахъайда...

...Деъ заманайра лезгийрин чилерал душманар атанай. Абуруз азадвилел рикІ алай игит халкъ чпиз муътІуъгъариз кІан хъанай. Халкъ лукІвариз элкъуъриз алахънавай. Са шумуд юкъуз къати женгер хъана, хуларай ивидин селлер физвай, амма лезгийр тІимил тир. Гъавилияй гуж акакъзавачир. Абур дагълариз ахмиш хъана. Лезгийрин гуъзел, гъар са няметдалди девлетлу дуъзенар душманрин – зилийрин гъиле гъатна. Хуърер барбатІнавай, абуру тарар-тамар тергзавай, къушарин мукарни кваз барбатІзавай. Амма дагълариз хкаж жедай жуърэт абурухъ авачир, сифте хъайи ягъунри лезгийри абуруз халис тарс ганвай. Гилад абурун мурад масад тир: жуърэтлу инсанар яшамиш хъайи чилин гуъзелвал къакъудун, адан няметар барбатІун. Амма лезгийрихъ са адет ава: вичинди масадаз гудач – масаданди вичи къакъуддач. И кар виридаз чизвай. Душман чилел туна кІанзавачир, амма адахъ галаз женг чІугвадай къуватни авачир, абур тІимил авай. Адалай гъейри, Шарвили дидеди ханвачир, лезгийрихъ Шагъмар хъанвачир.

Дагъдин хуъре камаллу са ашукъ яшамиш жезвай. Ам чин тийидай гъич са касни лезгийрин арада авачир: ада мехъерар гурлу ийидай, цІийи балайрал тІварар эцигдай, къейибуруз ясдин теснифар бахшдай. Вири итимар къвалал гапур алаз къекъвезвайтІа, ашукъди вичин къвалалай чуънгуър кими ийидачир, ам адан яракъ тир ва гъамиша бакара къвезвай. Ашукъдин сесини чан алачир шейэрни саяда твадай, ада мани лугъудайла, гъатта гуънейрай авахъзавай шимерни акъваздай, хуълери чпин сес квадардай, цавал цІайлапанар лал жедай. Адан гъунарар халкъ, хайи ватан вичин чандилайни гзаф кІан хъунин лишанар тир. Лугъуда хъи, ашукъ лугъдай гаф дуънъядиз гъадалай акъатнава. Лугъуда хъи, а гафунал амал ийизвай вири халкъар лезгийриз буржлу я. Бе-е-ес, гъакъван зурба ашукъ тир. Лугъуда хъи, билбилризни а заманада манияр лугъуз чидачир, гъабурони лезги ашукъдилай чешне къачуна.

Душманди ийизвай хиянатвилерни зулумар акурла, ада жемят кІватІна, гъамиша хъиз, абурун рикІер секинарун патал, са мани лагъана, ахпа малумарна: «Зи гъурметлубур, душман чалай гужлу я, куьн гъелелиг ачух женгериз экъечІмир, игитар хуьх. Гапурривай тергиз тахъай душман за чуьнгуьрдив барбатІиз жедатІа килигда. За абуруз кІвачерик галай чиликай кудаь цкІлам ийида».

Халкъди адаз яб гана, вири адахъ агъанвай.

Ашукъ вичин кардив эгечІна. Ам живедин бармакди кІевирнавай дагъдин кукІушдал акъахна, дикъетдив душманри къунвай лезгистандин чилериз килигна ва ахпа, дериндай нефес чІугуна, вичин чуьнгуьрдин симер рахурна, манидал илигна. Адан сес гаьсятда акъатай тІурфандин стха гару вири чилел чукІурзавай, вири чили вичин рикІ алай ашукъдин манидихъ яб акалзавай. А вахтунда, риваятда лугъузвайвал, Самурдихъ гурлу сес авайди тушир, ада гурлу ятарни гъуьлуьхъ тухузвачир. ЧІана гъвечІи са вацІ тир, гъавилияй душманар, балкІанриз яд гуз регъят хъурай лагъана, вацІун кьере акъвазнавай.

Ашукъди мани лугъуз башламишай йикъалай хъайиди са къиямат тир! ЧІур тІуьрла душманрин балкІанар рекъизвай, адан манидин ялавди дагъларин кукІушрал виш йисара кІватІ хъанвай муркІар цІуруриз вацІа яд артухарзавай ва кьере авайбур батмишарзавай, чарадан зегъметда нефс турбурал, инсанривай азадвал къакъудиз кІан хъайибурал чинеругринни лекъерин лужари гъужумзавай ва ягъиз вилер акъудзавай. Амма Самур ятІугънавай, цІийиз дидедиз хъайи аялдиз хъиз, адаз гъич са куьникайни хабар тушир. Гъадални ашукъди чан гъун лазим тир. Ам алахънавай.

Душманрин араяр къвердавай кьери жезвай. Абурун шагъди вичин везирар кІватІна ва къилел къвазвай къазадикай гъикІ къутармишдатІа лугъуз меслятар авуна. «Цаварал Аллагъ, гъукумдар, чилерал вун, чун вири ва чандилай къурбанд хъурай, я первердигардин пеле тІвар кхъенвай камалрин камал, – башламишна са везирди. – Ваз вини дагъдал акъвазнавай инсан аквазвани? Ам ашукъ я, ада чаз къаргъишдин манияр лугъузва, ам чилин тІебиатдихъ галаз рахазва, и чи вири бедбахтвилер гъадавай я. Гъа ашукъ амай къван чаз архайинвал жедач. Чи къушунрикай амайди лекъери вилер акъудна буьркъуь хъанвай са гъвечІи десте я. Эгер лезгийриз хабар хъайитІа, абуру чун са легъзеда кукІварда. Къил къутармишун патал чахъ са чара ама – а ашукъ къиникъ».

Шагъди яб гана, ашукъди, дугъриданни, къаргъишрин манияр лугъузвай. Ада вичин виридалайни хъсан хъелчидиз эверна ва эмир гана: «АтІа дагъдин кукІвал алайди ягъа кван!»

Хъелчиди ашукъ лишандик кутуна ва адал вичин чукІул хъгин хци хъел ахъайна. Ашукъдин сес акъваз хъана ва адан хурудул алай чуьнгуьр агъуз хъана, рагара акъаз, дагъаррилай алатна, чархарин хци мурцарихъ

галукъайла мадни ва мадни ван ийиз, на лугъуди ам ашукъдин гъиле ама, ам вацџуз аватна. Вацџун ван гъасятда къати хъана: садлагъана рагъул къияматрин къилел стџалринни кафадин дагъ хкаж хъана, на лугъуди абур уях жезвай вацџун вилерай акъатай ялавдин цџверекџар я. Катиз кџан хъайи душман Самурдин селди, мад абурун напак кџвачер чилел таххъуй лагъана, Хезердихъ тухванай. Самурди гилани, гад-къубд талгъана, ван ийизва, анжах ам гъакџан ван туш, ада игит ашукъдин мани давамарзава...

Сабир кис хъана, на лугъуди и ажайиб къиса, лезги чилин риваят ахъагъайди ам вич туш.

Халкъди хуъзвай и къисади гъейранарай зун югъ жедалди ахварал феначир. Суъгъбетрин устџар я къван Сабир. Амма и суъгъбет адетдинди тушир, ам манидиз ухшар тир, ван хкажна несилриз, гъеле дидейрин беденрик кумай невейриз лагъана кџани манидиз.

Са легъеда за фикирна хъи, халкъни халис риваят я, гуя абуру халкъдин тарих садрани рикџелай алудзавач. Герек хъайитџа, лезгиар чпин жанлу яракъ – чуънгуър гваз мад Шалбуз дагъдал экъечџа ва Самурдин ван мадни гужлу ийида.

Гьукаят

Шихнесир КЪАФЛАНОВ

ГУЪЛУЪШАНА ГАЙИ БАХТ

Райондин милициядин отделдин начальникдин кабинет. КІвач-кІвачел вегьена, кьайгьусуздаказ ацукьнавай жегьил гада. Раган пад хьтин кьуьнери, бульдозердин кавчадиз тешпигь тапацри, ам агалт хьанвай креслоди ийизвай жакь-жакьри гада кьуватдин рекьяй пагьливандай гьисабдай мумкинвал гузва.

КІусни чьуьнуьх тавуна, ада лагьай гафари начальник игьтиятлу авуна:
– Уьмуьрда са кьунини зи фикир желбзавач. КІвалахиз заз кІандач. Ахьтин гьакІ гьавая вахт пуч авуниз нифретзава за. Са кІус фу кьазанмишун патал жув гьекьера чьухуьн, зир-зибилра кьекьуьн? Гьич ваь! Зун секиндив тур! Инанмиш тушни? Ам куь кар я, – куьтягьзава ада, капун юкьвалди яру хьвехь тІушуниз-тІушуниз.

Милициядин майор Феликс Мердановича Сакит муьфтехурвиле тахсирлу ийизвай дакІур делодин чарар сабурлувилелди кьатадзава. Протоколар, справкаяр, юлдашвили суддин кьарар... Абуру вирида са юкьузни кеспидал экьечІ тайизвай, уьмуьрдин лап бегьерлу хьана кІандай йисар тІумбул ягьиз акьудзавай и кьад йисавай явакьанди гьамлу кьисадикай лугьузва.

Туьквенчи хендеда дидеди авай-авачир са хва кстахарна. Ам анжах хва шаддиз, кьайгьусуздаказ яшамиз хьун патал чалишмиш хьана. Школадин 10-класс гадарна – диде идал рази хьана. Зегьмет чІугуникай кьил кьакьудна-дидеди уфт аладарна ва шехьунар авуналди кьетІна: кьуй сад-кьве йисуз ял ярай, белки, акьуллу жен, кІвалахун патал гьеле вахтар гзаф ава.

Дело кьатад авуналди, начальникди Сакитаз вуч авун лазим ятІа лугьуз фикирзава. Вуч ийида кьван? – кьарардал кьул чІугуна, материалар-халкьдин суддиз. Сакит райондай акьудда ва ам дидедикай, рюмкадин дустарикай яргьа чкада зегьмет чІугуниз мажбурда. Кар гьа икІ акьвазнава, амма... Начальник гагь делодиз ва гагьни вилик ацукьнавай

такабурлу бубадин алчах веледдиз килигзава. «Сакитан бубани гъа и зун хътин начальник тир, – фикирдик акатзава Феликс Мерданович. – Четин операция кьиле тухудайла, са хаинди рикIелай гуьлле ракурнай. Чи кIвалахда, – лугъудай ада, – гъа какатайвал авуниз рехъ гана виже кьведач. «Инсан жазаламишун асанти, ам дуьз рекьел хкун четин кар я. Четинвилерай экъечIай бегьерди чун патал шадвал гъун лазим я».

«Яраб и ментеш гададин вилерал гьевеслувилини ва архайинсузвилини цIелхем куькIуьриз, са гьихътин ятIани акъвазнавай кардал адав гьил яргъи ийиз таз алакьдач жал залай?» – хиялриз фена мад начальник.

– Гьелелиг кIвалахиз ахлад, Сакит. Пата-кьерехдихъ фидай ихтияр ваз гузвач. Фагъум-фикир ийидай вахт ви ихтиярда тазва. Герек хъайи юкьуз эхверда, – лагъана, начальникди ам азадна.

Феликс Мердановича жегьилдин кьисметдик экуьвилини цIелхемар кутун патал серенжемрин рекьер жагъурзава. Адаз ашкара хъайивал, Сакит гуьзел Гуьлуьшанал ашукъ я. Гуьлуьшан арада аваз, Сакитан кстахвилиз галтIам ядай са рехъ жагъуриз хъун мумкин яз гьисабна начальникди.

Са гъафте алатна. Са юкьуз «Яру гьед» колхоздин парттешкилатдин секретарь Нагъини, комсомол тешкилатдин секретарь Гуьлуьшан са гьихътин ятIани тапшуругъ гваз милициядин начальникдин кабинетдай экъечIна.

Райцентрда кIвенкIвечи малдаррин совещание эвер ганвай. Совещаниедилай гуьгъуьниз спортдин рекьяй акъажунар кьиле фидайвал я. И юкьуз Феликс Мердановича Сакитазни вичин кабинетдиз теклифнавай.

– Ша Сакит, захъ галаз! – лагъана начальник кIвачел акъалтна. Клубдин зурба зал инсанрив ацIанва. Уьрдегдин кIуфар галай чекмейриз, маймунрин суьретар алай гуьлуьтриз, кьуша зуьрнейриз ухшар авай шалвардиз, далудилай агъуз аватнавай чIарариз инсанри ийизвай ягъанатдин килигунриз сабур гуналди, Сакита кьил кьакъудзава. Са куьнзни итиж тийизвай гада са герендилай суьст хъана, вилер агал хъана.

Суьруьяр арандин кьиишлахрал куьчардай вахт агакьнавай. КПССдин райкомдин секретарди куьуд пучвилер авачиз акъудун патал малдаррин жавабдарвиликай суьгьбетзава. – «Яру гьед» – колхозда чубанар бес жезвач, бязи жегьилри зегьметдикай кьил кьакъудзава. Суддинни силисдин органри муьфтехураар жазаламишзавач. Ингье и залда ахварал фенвай Сакиталай кьарагъарнавай дело, килиг тавуна, шкафда хуьзва, – кьейдна секретарди.

Вичин тIвар кьурвалди, Сакит уях хъхъана. Ада и пата, а пата вил экъуьрна. Адан вилер гьар са куьнлай багъа Гуьлуьшанан накъвар хьиткьиннавай вилера акъуна. А гъамлу вилери «кIанивиликай вучин, адан куьчебасанвиликай вучин?» лугъузвай жеди.

Трибунадилай Дагъларова Гуьлуьшанан сесини лепе гана.

– Къуншидаллай хуьруьн жегьилри кьил кутунвай ва ВЛКСМдин райкомдин бюроди тебрикнавай Эвер гуниз жаваб яз за пакадлай чубанвилини четин, амма баркаллу пеше хиве кьазва. Белки чи амай жегьиларни, гъабурук кваз Сакитни, залай гуьгъуьна акъвазич...

Совещаниедилай гуьгъуьниз Нагъини Сакит спортзалдиз гъахъна. Ина путар хкажуни рекьяй акъажунар кьиле физвай.

– Ша, чна чи алакьунарни ахтармишин, – лагъана Нагъиди.

Сакитан сивикай ягъанатдин хъвер фена.

– «Фан буханка хкажиз алакьда валай!» – жаваб гана Сакита.

– ЯтІа, чна мерж къан, – давамарна Нагъиди – эгер зун кІаник акатайтІа, за йисан эхирдалди хуьре спортзал кардик кутада. Аксина хъайитІа, вун гатфаралди чубан яз къишлахрал фида.

Сакит рази хъана. Ам са шакни алачиз гъалибвал вичин пата жеридахъ инанмиш тир. КІвалахуникай ада фикирни ийизвачир. Нагъи, гъеле институтда кІелдайла, спортдал кІевелай машгъул хъайиди Сакит патал сир тир. Акъажунра Нагъи гъалиб хъана.

– Нагъи ви са кІвач къван ава хъи!

– Валай зи бадеди гзаф сеферра хкаждай!

– Къуьнер аку садра, регъуьн бандуниз кутугайбур я!

– Незвай факай регъуь ятІа, яраб?

Гъа икІ Сакитан къилел гъарнихъай туьгъметрин хар къвана. Залдай экъечІай Сакита начальникдин патав чукурна.

– Юлдаш майор! Суд жедалди заз куьч жезвай малдаррихъ галаз къишлахрал фидай ихтияр це. За Нагъидихъ галаз мерж къунва. КІандатІа паспортни кев гумукърай.

Са шумуд йикъалай начальникди Сакит къишлахрал рекъе туна. Суьруь гъеле ада къабулнавачир. Пакамалай няналди Сакит путунихъ галаз бягъсина ава. Кепекрикай «дидедин хциз» дарвал авач.

Гзаф мишекъат югъ тир. Юхсул хиперни таза кІелер ятахра амай. Чубанар, абурок кваз Гуьлуьшанни, чуьлла авай. Дишегълияр фу чрунал, пекер чуьхуьнал ятахар михуьнал машгъул тир. Бирдан Сакитан япарихъ «Кузва!» «Кузва?» – сесер галукъна.

Чиб-чпивай квахънавай дишегълияр цІай хкадарун патал къуватсуз тир. «Ятар гъваш!» – гъарай акъатай Сакит ятахдиз сух хъана. Гумадин гъилияй затІни къатІуз жезвач, вилер кузва. Зегъемди нефес бамишзава. Ялавдин мецери, ара-ара гумадикай хкечІиз зегъле ракурзава.

Сакита гъиле гъатай-гъатай гъайван къежел гадарна. Огнетушитель кардик кутуна.

Нянихъ суьруьяр гваз хтай чубанриз кайи ни гъатна чІулав хъанвай ятах, тІазвай чкайриз мез гузвай кІелер ва беден алгур хъанваз кІвалин пипІе ярх хъанвай Сакит акуна.

Больницада, ахварал фидай раб анавай Сакитаз, вилер ахъа авурвалди, ифин алай пелел гъил зцигна, вичин патав ацукънавай Гуьлуьшан акуна.

Гуьлуьшан! Азиз Гуьлуьшан! Пагъ гъикъван вуна зи ахварар иликъарна! РикІиз регъятвал гъидай ва са келимадихъ гъикъван цІигел хъанай зун! Гъикъван вуна ви экуь вилер чуьнуьхна закай! Къе вун зи къилихъ акъвазнавайла, заз вири дуьнья зи сагъвилин къаравулда акъвазнавайди хъиз жезва. Агъ, Гуьлуьшан, Гуьлуьшан! МуьтІуьгъ тежер хаму чан!..

Вахт къевез алатзава. Са юкъуз Сакитаз вич яшамиш жезвай къазмадин чилел ахъа дакІардай гадарнавай конверт-чар акуна. Ингъе ада, къалабулухвал къвердавай артух жез, кІелзава: «Масан Сакит! Вун инжиклу ийизвайди Гуьлуьшан я. Вуна авур къегъалвилелай гуьгъ-

уьниз вири вакай хуш келимаяр рахазва. И келимайри заз гьикъван леззет гузватIа хабар туш ваз, за ваз чуьнуьх тавуна хиве къазва: заз вун, чIижрез цуьк хьиз, къишлахдиз векь хьиз, йифиз рехь алатайдаз яргъай аквадай экв хьиз, межлисдиз музыка хьиз герек я. Вун патал зи руьгда муьгъуьббатди цIир авуна хейлин вахт я. Амма, вун инжиклу жемир, заз ви лавгъавал, жуван зегъмет квачиз гъатзавай пуларални багъа парталрал фурс авун декIан я. Эгер ваз гъакъикъатда зун бегенмиш ятIа, эгер ваз уьмуьр захь галаз тухуз кIанзаватIа, вахтунихь галаз кам къачу. Ваз тIебиатди вири ганва: буйбухахни, гуьрчегвални, къуватни. А девлетар халкъдиз хийирлу крарал серф ийиз алакьа, зи азизди! Са шаирди вуч лагъанатIа, рикIел гъваш:

ВацIарни бандара тваз жеда завай.

Дагъларал ви суьрет таз жеда завай.

Цуькверал чиг хъана къваз жеда завай,

Уьмуьрдин хважамжам, са вун паталди,

Уьмуьрдал къару касдивай вири крар ийиз жеда. Ви бахтни ви вилик ква. Адав вахтунда агакъариз алакьа!..

Ярдин келимайри илгъамдин цаварал хкажай жегъил гадади, нисинин тIуьнни рикIелай фена, парторгдин кабинетдихь лув гана.

– Юлдаш парторг! Чара ая зи суьруь. Къениндалай зун куь чубан я!

– За и югъ фадлай гуьзлемишзавай, юлдаш Сакит. Ви къарар тебрикзава за.

...Сакит вичин къваларив къиле физвай вакънайриз гила маса вилерай, вири аквадай вилерай килигзава. Сакит себеб яз колхозда къишлахар нубат-нубатди нез тунин къайда гъатзава. Колхоздин лапагрик акадарна къилдин ксарин суьруьяр хуьнал эхир эцигзава. Дулдин кампания жегъил чубан патал иллаки еке имтигъандиз элкъвена. Лапагар, иллаки таза кIелер, мекъивиликайни гишинвиликай хвена. Къарайсуз йикъарни ахарсуз йифер гъавая фена. 100 хипекай 102 кIел къачуна саламатдиз хвейи, гъар хипекай 16 литр нек ацай, 3 кило сар къачур Сакитан тIвар вири райондиз чкIана. Райондин «Гъуьрметдин доскадал» алай адан шикилдиз хуьруьнбур тажублувилелди гилигзава.

Арандай дагъларихь еримешзавай суьруьдин кIвенкIвенал аста камар къачузвай кIубан жегъилди Самурдин лепейрик кфилдай ягъизвай ширин авазрин сес кутунва.

Малдаррин вилик абур къаршиламишиз атанвай машинрикай садан кабинадай милициядин начальник экъечIна.

– Салам, юлдаш майор! – гъарайна Сакита. – ГъикI я, гила рази яни?

– Шак амани, мегер! Мукъвара ви мехъер я, Гуьлуьшан лишанлу авунва. Тамадавилени, дустунин хва, заз теклифнава.

1974-йис.

Автордин архивдай.

Сатира ва юмор

Абдул ФЕТЯГЪ

КОСМОСДА ЛУВ ГУДАЙ ЛЕЗГИ

Зулун гъеле чимивал кумай йикъарикай са юкъуз Къекъелрин хуъре ван-сес гъатна:

– Хтанвалда! Фландан гада хтанвалда!

– Вуж я, вуж туш а хтанвайди, яда?

– Чи са хуъруънви, лап чӀехи кас!

– Ам вуч кас я, ахътинди?

– Бизнесмен я, лугъуда къван, Биз-не-смен!

– Нин хва я, вуж я?

– Симин пагъливан Васил-Саддаман хва Манапул рикӀел аламани куъ?

Инал гъасятда хуъруън юкъван школадин муаллим Шихсефиди вичин гаф лагъана:

– Чи мектебда КӀелиз тахъана, Гуъндуъз КӀерецрин хуъруън школада КӀелайди. Эхъ ман, гъам!..

– ГъвечӀи чӀавуз Къулан Рагарилай КӀане авай тутун тарцел аватайди?! А вахтунда адан гъилни ханай, са КӀвачни, – рикӀел хкана къурухчи Аскера.

– Адакай ахътинди мусалай хъана, чан хуъруънвиар?

– Урусатриз акъатайдалай къулухъ, ам гъакӀ дегиш хъаналда.

– А патара ам квел машгъул тир? Гъи кардал?

– Низ чида, я чан тха, нивай лугъуз жеда! Къе нин къил гъидай акъатзаматӀа, лагъ акван заз?

– Ва-а-а... Я Аллагъ, жуван хуъруънвиар чаз чир техжен?!

– Накъан аялар тир къван абур...

– Бес гъахътин аялар чи вилик, чнани тербия гуз, чӀехи жезвачни?

– Урусат океан хъиз я, – лагъана са маса хуъруънвиди, – ана инсан квахъда. Гена Васил-Саддаман хва квахънач, хтана.

– Жузунар авур садни авачни?

– Жузурла, ваз дуъз жаваб жагъидай хъиз яни, чан тха?... Эхин ман са тИмил, аквада чаз. Белки, чир жен!..

Кимел алайбур гъа и суъгъбетдик квай чІавуз, вини кьиле авай дуъгме ачух жив хъиз лацу рубашкадин хивекай хкатнавай куък яру гардан кьизилдин зунжурри ва кІарасдай акъатай куък куквар хътин лацу тупІар багъа къашар авай кьизилдин тупІалри безетмишнавай са жегъил майдин пІинидин ранг алай «Мерседес» машиндай эвичІна, ирид нурад гузвай костюмдин шалвардин кикерикай хкатнавай лацу туфлияр алай кІвачер аста-аста эцигиз, кьар авай куъчедай мукъаятдиз физвай кац хъиз, кьилелай лацу кепка хтІунна, са гъиле кьунваз, кимел атана. Инал алайбуруз салам гана, бизнесмен Манапула гьардав, кьизилдин сарар авай гьаркьуъ сив хъуърез, кьизилри ва багъа къашари нурад гузвай чІехи иландин кьил хътин гъил вугана.

Агайди акунмазди, кимел алай гьар сада, белки, вичи-вичиз кьейдна: «Им, дугъриданни, багъа мугъман я!»

Адет тирвал, виридалайни яшлу касди, Бархъи Рамидина, хуъруън-вийрин патай хтанвай мугъмандиз кІевиз-кІевиз, шадвал кьалурзавай теъгерда, хвашгелди лагъана, адавай сифте жузунар авуна. Ада жузав, амайбуру, кисна, яб гузвай.

За квез инал, гъа и декъикада, лугъун лазим я: Васил-Саддаман хва Манапул хтай юкъуз рагъ авачир, амма цавал кьериз-цІаруз цифер алай; гарни квачир, вацІара ядни кьери тир; яргъалди марфар такъвайвиляй, кимелай аквазвай дагъларин чинра векъ, хуъруън куъчейра кьарни авачир. Амма вучиз ятІани, кимел кьвердавай кьалин хъайи инсанриз чпин хуър, вири девлетар агалтна, сивив кьван ацІайди хъиз хъана. Инсанри хтайдавай са баркаллу кар гуъзетзавай. Кимин вилик квай тарарин умуд, лагъайтІа, цифеди кІвадардай стІалрик квай...

– ГьикІ я ви бизнесар, бубадин?

– Вили-вилик физва, тха, – куърелди жаваб гана Манапула, кепка-дикай азад хъанвай чІулав бурма чІарар алай кьилиз мукъаятдиз гъил авуна.

– Лугъуз жери уламрал агакънавани?

– Америкадиз агакънава, тха, – сивелай кьизилдин хъвер квадар тавуна, жаваб гана мугъманди.

– Мубарак хъуй, мубарак хъуй, чан хва!

– Гъакъван яргъаз? – суал гана кьвалалай сада.

– Абур вуч яргъар я, жанаби хуъруънвиар?! – лагъана Манапула, къадарсуз вич-вичихъ агъунваз, гьелбетда, кьизилдин сарарни кваз хъуърез.

– Фикирда вуч ава, чан хва? – гьасятда суал хгана Бархъи Рамидина.

– Космосдиз фин, тха!

– И, чна лугъузвай, ирид цаварал ман? Гагарин феи чкадиз?

– Эхъ, тха.

– Гъан, гъан, гъан!.. Ам кар я!.. ДатІана чилерал кьекъвез жеч хьи, лувни гана кІанда эхир... Маса дуъньяйризни тамашна кІанда. Гъетериз... Чилериз... Абур анра пара авай затІар я, лугъуда. Агалкъунар хъуй!

– Сагъул, тха.

– Гъа и мукъварал вуч ийидайвал я? Ви фикирда мад вуч ава?

– Са межлис тешкилиз кІанзава заз. Экспедиция-межлис, Жув хайи югъ къейд ийида за.

– Ам вуч межлис я, ахътин тІвар алайди, чан хва?

– Жуван яр-дустни кІватІна, Кефер патан полюсдал фида зун. КицІер кутІуннавай алеррал алаз. Межлис лацу северин юкъва тешкилда. Заз, тха, ахътин межлисар пара кІандай затІар я. Экзотика лугъуда абуруз, жанаби хуьруьнвиар! Гъана, гъа полюсдал, за жуван цІийи бизнесдин са бязи месэлаярни гъялда.

– Ам вуч бизнес я, чан хва? ЛагъайтІа, жедачни? – суал гана Бархъи Рамидина.

– НафтІадихъни газдихъ галаз алакъалу крар ава. Зун абурун ие-сийрикай сад тушни бес?! Олигарх я зун! – лап-лап дериндай нефес акъудна Манапула.

– Ам муькуьдалай чІехи затІ яни?.. Биз... биз... биз...

– Гъелбетда, тха!

– Мадни артух зурбади хъуй вакай, чан хва! Эхирни чаз ви агалкъун-рин ери-бине чир хъана. Гъелбетда, вуна ялни дуьньядин хъсан-хъсан чкайра язава...

– Са рахунни алачиз, я чан тха! – шаддиз, ашкъи гужлу хъана, билбил хъиз, рахана Манапул. – Канарский островар лугъузвай чкадикай ван хъана жеде ваз? Гъаниз физвайди я зун ялар ягъиз.

– Ван хъана, чан хва. Алай девирда телевизурди чаз дуьньядикай хабарар гузва, – разивилелди къил юзурна Бархъи Рамидина. – Гила вавай, кІан хъайитІа, чавайни жузунар авуртІа, жеда.

– Куьне вучзава, тха, куьн квел машгъул я? – гъасятда суал гана мугъманди. Амма адан сивяй ам заландиз акъатна.

– Чун? Жуван къуьзуьвилел, чан хва. Маса квел машгъул жеда чун? Къуьзуь инсанар я, жегъил вахтар рикІел хкиз, суьгъбетарзава чна. Гъ-илерай хквезмай крарни ийизма: инсанриз герек асаяр расзава чна, са пуд къуьзека. ГъакІ кІарас тІурар, къапарни. Абурухъ муьхтеж сад-вад касни гъеле жагъизма чаз... Вири хуьруьккай рахайтІа, гъар сада, лап къуьзуь пенсионеррини кваз, сад-вад йисуз чпивай жедай кепек-ша-гъи кІватІна, у-у-увтІа мискІин эцигна. Клубарни чкІидай гъалда ава чи. Накъвадин керпичрикай са мус ятІани эцигнавай имарат я. Жемят кІватІ жезвай, вирида рикІер аладарзавай, гзаф лазимвал авай идара я. Чна гъамни яваш-яваш ремунт хъийидайвал я. Хуьруьн мектебдин кІвалерни усал гъалда ава. Гъа имаратдизни фикир гуда чна. Чи балайриз чирвилер, тербия гузвай чка я, чан хва. ГъакІ тушни, Шихсефи муаллим? – къуьзек кимин чукъвандал вич анал алани-алачни чир тежедай тегъерда секиндиз ацукънавай муаллимдихъ элкъвена. Муаллимди къил элягъунин ишарадалди вичин разивал къалурна. Манапула, са вуч ятІа-ми рикІел хтанваз, сив къизилдин сарарив ацІанвай, гумрагъвили гъар са хуьруьнвидин къилелай къве сеферда еке авунвай вичин «мефтІер хуьзвай бурма аламат» чиле туна. Яни, адан вилери Шихсефи муаллимдин вилик квай чиляй, аквадай гъаларай, нафт хкуддай тІеквенар акъудзавай. Вичин хиялрикай ам Бархъи Рамидинан гафари хкудна:

– Совет власть амач, чан хва. Вири зегьметар гила кесиб халкъдин къуьнерал ацалтнава. Лугъуз жеч, идалай къулухъ, белки, хъсанни хъи-жен, чи уьмуьрди, яшайишди нур хгун, – къуьзек Манапулан, рак хъиз ахъа хъайи сивиз килигна. – Вавай заз са кар тГалабиз кІанзавай ман. Чидач, валай алакьдатІа... Лугъудани? – ада вичин, халис дагъвидин хъиз, гьелени хъизмай нагъв алай вилер экъисна.

– Лагъ тха, лагъ, – къизилдин нур гузвай хъвер сивелай квахъна, пад язавай саягъ, рикІик туькъуьлвал кваз, лагъана Манапула. Низ чида, нивай лугъуз жеда, и декъикъада ада квекай фикирнатІа. Адаз вичин хуьруьнви къуьзека вуч тГалабдай хъиз хъанатІа.

– Кусмусдиз физ кІанзава ваз, чан хва... Зурба кар я, сагъвал гуй чандин, Аллагъ куьмек хъуй, агалкъунар хъуй! И чи пак ктаб ава гъа-а, мусурманрин ктаб!

– Къуран.

– Эхъ, гьам. Гъа Къуран. Чи патара адаз Къуркъанни лугъуда.

– Гъан, гъан, жуван фикир лагъ, тха, – гила мукъаят хъана, заландиз нефес къачуна Манапула.

– Лугъуда... Мукъуфдивди яб це... Инсанрин фикирар са девирдани сад хъайиди туш. Къурандин патахъай, гъарда са гаф лугъуз, абур къве терефдиз пай хъанва. Садбуру Къуран цаварилай атанвай пак ктаб я лугъузва, муькуьбуру – туш, ам гъа и чилел инсанри чпи кхъенвайди я лугъуз, тестикъарзава. Заз вавай вуч кІанзавани...

– Лагъ, тха, лагъ, – вичин руьгъдин кІевивал къалуриз алахъна Манапул.

– Кусмусдиз фида вун, – меслятдалди секиндиз рахана къуьзуьди,

– Аниз фидайла, вуна, жував гваз, са Къуранни твах.

– Ана за адакай вучда, тха? Зун гъакІани динэгъли туш, – мягътелвилелди жузуна Манапула, вичин фикир лагъана.

– АкІ лугъумир, хва, акІ лугъумир! Абур аси гафар я. Ви буба, Васил-Саддам симин зурба пагъливан тир. Вичин кардал гъалтайла, чІехи устІар хъайиди я ам. Ада са чІавузни Аллагъ рикІелай алудайди туш. ГъакІ ви диде Ашурадини, къведани кпІар ийизвай, чпиз Аллагъди рагъметар гуй! Аллагъ са чІавузни рикІяй акъудмир, чан хва. Ам ви секинвал, сабур я.

Манапула вичин фикирдал мадни кІевивал авуна:

– А Къуран космосдиз тухунин вуч гереквал ава, я чан тха?

– Ина ихътин кар ава, хва, яб це... Вуна пак Къуран гъа цаварал тухвана, хкида. Гъавурда акъазвани вун зи? Вуна ам ирид цаварилай хкида! ГъакІ авун ви патай, чи машгъур хуьруьнвидин патай, зурба къегъалвал жеда. Чна вирида, и къваларив гвай хуьрерин пенсионер-рини кваз, гъарда са пенсия багъишна, чи райундин юкъни-юкъвал ваз вижевай са гуьмбет, и памятник лугъузвай затІ, эцигда. Адан бинедал чна гъа ви гарданда авай зунжурдин хътин къизилдикай туькІуьрнавай гъарфаралди, лезги, урус ва араб чІаларалди «Чи райундай акъатай сифте чІехи кусманафт-алигарх симин пагъливан Васил-Саддаман хва Манапулаз» гафар кхъида, Вуна хкай Къуран чна, гъа ви ихтиярдалди, музейда хуьда. Адаз килигиз, адак гъил къгъиз, инсанар, Каабедал хъиз, къведа.

Цава кьунвай кьен мефтГерай ацанвай фагьумлу кьил са кьадар куьрсарна, олигарх Манапула кьуьзуь Бархьи Рамидинан гафариз ябни гузва, кьизилдин закIалри чIагурнавай тупIаралди уьрдегдин кIуф хьтин нер тIушуниз, фикирни ийизва. Бархьи Рамидиназ ам авай четин гьал аквазва, гьавилай ада вичин «гьужум» давамарнава:

– Машгьурвилихь ви рикI кузвайди чаз чида, чан хва. Ам хьсан кар я, лап вижевай кар я... Аял чIавалай викIегь кас хьайиди я вун. Кьакьан рагарилай аватиз, тарарин хилерал алукуьиз, гьилер-кIвачер хаз, шехьдачир вун. Вилерилай стIал нагьв вегьедачир... И зи меслят гьикI кьабулзава вуна?

– Чапла гьиле кьунвай кьезил лацу кепка эрчи гьилелди чIулав бурма кьилел ахлукIна, яру гардан акьажна, шабалтдин ранг алай вилер гьяркуьз ачухна, кьуьзуь касдин биришрани кваз нур авай чиниз килигиз, ада лагьана:

– Са фикир авуна кIанда ман, тха.

– Садлагьана кьарагьна, гьерекатда гьатай гару, дилида хьиз, вич алчудариз-алчудариз, кьуьлна, таквадай кIвачерикай хкатай руг кимел алай инсанрин чинриз хьчирна. Руг галукьна, накьварай ацIай вилер яйлухдалди михьна, жибиндин сятиниз килигна, кимин чукьвандилай кьарагьна, акIаж хьанвай юкь дуьзарна, нехишар атIанвай аса чиле эцIайиз, Бархьи Рамидина вичин эхиримжи гафарни хьлагьна:

– И дуьньядал гьар садалай амуькьдайди вичи авур я кьени, я чIуру кар, баркаллу ва я кьацIай тIвар я, чан хва... Чун вири чилелай хьфидайбур я... ГьакI чун чIехи Аллагьди халкь авунва... Зи гафари кьуй ваз хийир гурай! Я Аллагь!.. Кьарагь, жегьилар, мискIиндиз фидай вахт хьанва, – зарафатдалди ам кьуьзекрихь элкьвена. – Чун кIуниз геж тахьурай! Азан гуьзет тийин...

Садлагьана кIвачел ахкьалтна, кьатидаказ лув гайи гару хилерал аламай эхиримжи пешерни тухвай зулун тар хьиз, сефил хьайи кимелай кьарагьна, хуьруьнвиар гьар сад санихь хьфена. Абурун са кIватIалди, вилик гьилин тупIари теспягьар гьисабзавай Бархьи Рамидин кваз, мискIин галай патахь гьерекатзавай.

Руфунал кьизилдин тупIалри чIагурнавай гьили гьил кьуна, гагь цавуз, гагь чилиз килигиз, яргьал хьиз тунвай вичин машинни рикIелай алатна, Манапул гьелени са вучтин ятIани хиялрин ихтиярда амай. Мумкин я, бирдан мискIиндин минарадилай акьатай азандин сес гуь-гьуьна аваз, ада хайи хуьруьн кьилелай космосда лув гузвай ва гьанай кесиб ва дугьри хуьруьнвийри эцигай мискIиндиз, куьгьне, чкIизвай клубдин дараматдизни са мус ятIани вичи кIелай, чирвилер кьачур школадиз килигзавай...

Низ чида, низ чида!..

Къаравилляр

* * *

Агъа дуьньяда Сталин, Брежнев ва Горбачев сад садал дуьшуьш жезва. Физва абур рехъ къуна ва абуруз хашуниз акъуднавай Иса пайгъамбар аквазва. Агатзава абур адан патав ва Аллагъди низ гьикI ганатIа чирун къетIзава.

Сифте Сталина хабар къазва:

-Лагъ кван, гъурметлуди, заз Аллагъди гъи рекъяй гана?

-Ваз а рекъей Аллагъди гана хьи, советрин халкъди дяведа гъалибвал къазанмишна.

-Заз гъ рекъяй гана?- суал гузва Брежнева.

-Вуна хъваз хъана ички, амайбурузни вуна къадагъа авунач.

-Бес заз?- хабар къазва Горбачева.

-Ваз а рекъяй гана хьи Аллагъди,- ажугълу жезва пайгъамбар,- зи гъилер михералди хашунал алкIурнава, тахъанайтIа за ви дуван аквадай.

* * *

Халкъдин депутатрин съезд киле физва. Залдай депутатрикай сада герен-герен Горбачеваз гъуд къалурзава. Жаваб яз Горбачева тIуб цIвелел элкъурзава. Депутатди мадни гъакI ийизва. Горбачева тапшуругъ гузва ва депутатдин патав къве кас къвезва.

-Вуна Михаил Сергеевичаз гъутар вучиз къалурзава?- хабар къазва абуру.

-За адаз лугъузва – уьлкве жуван гъута яхъ, ада, лагъайтIа, заз жаваб гузва – акъул бегъем жезвач.

* * *

Ацукънава Горбачев кIирни вегъена гъуьлуьн къерехдал ва ада къизил- балугъ къазва.

-Ахъая зун, Миша, ви вуч тIалабун хъайитIани за тамамарда,- минетзава балугъди.

-Президент жез кIамач заз, пачагъ жез кIанзава!

Иифиз паб ва аяларни галаз Михаил Сергеевич Ипатьеван кIвале аваз чекистри ахварай авудзава:

-Жанаби Романовар, къарагъ, шикилар ягъиз подвалдиз фидай вахт я.

* * *

Маргарет Тетчер Советрин Союздиз атанвайла, Горбачева Раиса Максимовнадихъай чинеба адахъ галаз тек амукъдай мумкинвал жагъурна.

Виринрикай хабар авай журналистри пресс-конференциядал суалар гуз эгечна:

-Лагъ кван, ханаби Горбачев, и тарихдин метлеб авай декъикъайра куьне вуч гъиссна?

-За Англия Россиядин кланик кваз гъиссна.

- Вуна вуч гъиссна, жанаби Тетчер?

-За социализмдин эхир хъанвайди гъиссна.

* * *

Горбачеван, Бушан ва Миттерана арада чпин уьлквейра зегъ-метдин гъикъийрикай ихтилат кватна. Миттерана лугъузва:

-Зи рабочийри кве агъзур франк мажиб къачузва. Са агъзур квалитиз-къаз, тлуьниз серфзава, муькуь агъзур абуру квез харж-заватла, ам заз талукъ туш...

-Зи рабочийрин кве агъзур доллар къачузва. Са агъзур – им квалитиз-къан харжийриз ва тлуьниз, муькуь агъзур гъиниз фиватла, ам зи къайгъу туш.

Горбачева лугъузва:

-Зи рабочийри вад виш манат къачузва. Бес тежезвай агъзурни вад виш манат абуруз гъинай къвезватла, ам зи къайгъу туш.

* * *

Къве студент дуьшушьш жезва: садан партал кесиб я, ам къацанва, муькуьд хъсандиз алукина михьи я.

Къацанвайда михьидавай хабар къазва:

-Вун чир хъжезмач хьи, вуч хъанва?

-Аллагъди рехъ ачухна заз. Накъ Яру майдандилай фидайла, США-дин президент Буш акуна, члурал ярх хъана, за векъ нез эгечна.

-Вахъ вуч хъанва?- хабар къуна завай Буша.

-Захъ пул авач, амма нез кланзава.

-Ма ваз са виш доллар, фена са ресторандиз тухдалди не жуваз.

Мягътел хъана студент ва адани гъакл авун къетна. Горбачев вилив хвена, адаз аквадай члурал ярх хъана, векъер нез эгечна.

-Вуна вучзава?- хабар къуна адавай Горбачева.

-Бес вучда, Михаил Сергеевич, пул авач, амма нез кланзава.

Горбачеван гъил жибиндиз фена ва анай вад кепек акъатна:

--Къачу!- лагъана ада студентдиз.- И вад кепек рекъиз гана, атла МГУ алай тепедал алад, ана векъер тазабур ва хцлубур я.

Самур

Индекс годовой 63336

Индекс полугодовой 73895

